

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANA BİLİMDALİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**IRAK'IN İŞGALİNİN ABD DIŞ POLİTİKA DOKTRİNLERİ ÇERÇEVESİNDE
ORYANTALİST AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi
Cansel POYRAZ

İstanbul 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANA BİLİMDALİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**IRAK'IN İŞGALİNİN ABD DIŞ POLİTİKA DOKTRİNLERİ ÇERÇEVESİNDE
ORYANTALİST AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

Cansel POYRAZ

Tez Danışmanı

Prof. Erhan Büyükkakıncı

İstanbul 2013

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı 301200320060003 no'lu Doktora öğrencisi Cansel POYRAZ' ın hazırladığı "Irak'ın İşgalinin ABD Dış Politikası Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açından Değerlendirilmesi" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca .25.09.2021..... günü, saat 13.30..... ' da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin Kabul.....' ne OYBİRLİK OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI	kabul	
Doç. Dr. Ali Faik DEMİR	kabul	
Doç. Dr. Ayşegül SEVER	red	
Doç. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ	red	
Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU	kabul	

Poyraz Cansel, Irak'ın İşgalinin ABD Dış Politikası Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açidan Değerlendirmesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Erhan Büyükkakıncı, 157s

ÖZET

Bu çalışma, Edward Said'in Oryantalizm eseri ve oryantalizm üzerine olan düşüncelerinden hareketle, Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Körfez Savaşı döneminde ve Irak'ta devlet inşa sürecindeki bölgeye yönelik dış politikasını incelemektedir. Bunu yaparken ilk başta, Said'in oryantalizm üzerine düşünceleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. 11 Eylül ile başlayan süreç, İkinci Körfez Savaşı süresince Başkan ve ekibinin açıklamaları mercek altına alınmıştır. Edward Said'li bölümde atılan temel çerçevesinde, bu süreçteki oryantalist etki araştırılmıştır. 3. Bölümde ise, Irak'ta işgal sonrası "Devlet İnşa" sürecinde aynı oryantalistik etkinin sürüp sürmediği sorgulanmıştır. ABD'nin savaş sonrası bu dönemde Irak'ta yürüttüğü politikanın oryantalist bir politika olup olmadığı araştırılmıştır. Buradan hareketle iki dönem arasında oryantalist bir değerlendirmeye fark olup olmadığı araştırılmıştır. Böylece, oryantalizmin sadece bir söylemden mi ibaret olduğu yoksa bir somut adımlarla bir ülkenin inşasında rol oynayan bir dış politika enstrümanı mı olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu süreç "Devlet İnşa" süreci olduğu için, dönemin Irak içindeki aktörleri, ABD'nin bu aktörlerle ilişkileri ve bu tabloyu okumaktaki başarı ya da başarısızlığı incelenmiştir. Bu başarı ya da başarısızlığın gerekçeleri arasında oryantalist bakış açısı ve uygulamaların etkisinin olup olmadığı sorgulanmıştır.

Poyraz Cansel, Poyraz Cansel, An Orientalist Reading of Iraq's Invasion Within The Scope of U.S Foreign Policy Doctrines, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Erhan Büyükkakıncı, 157s Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Erhan Büyükkakıncı, 157s

ABTRACT

This study takes Edward Said's work and thoughts on Orientalism in the perspective of United States of America's state-building foreign policy in Iraq during the Second Gulf War. Firstly, Said's view on Orientalism is examined in detail. The president and his team's disclosures starting from 11 September were taken into consideration. The foundation laid by the section on Edward Said helped understanding the orientalist influence. During the occupancy of Iraq, whether the orientalist affect continued was questioned. Whether the USA's policies helped continue the orientalist politics was critically analysed. From this point, the research analysed whether there was a difference between before and after the two periods. Therefore, the research tried to underpin whether orientalism is an non-concrete hypothesis or a tool that helps building the country and hence a key foreign politics instrument. Whether the actors from the state-building period in Iraq and the relationship of the USA with these actors was examined. Furthermore, whether orientalism view had an affect in the success or failure was questioned.

Teşekkür

Doktora süreci, uzun, yıpratıcı ancak bir o kadar da öğretici ve keşiflerle dolu bir süreçtir. Akademik dünyanın kapılarını bana aralayan bu özel süreçte bir kez daha anlamış bulunuyorum ki, tam bağımsız ve özgür bir ülke ancak tam bağımsız, özgür bilim insanları ve bilim kurumlarıyla mümkün olacaktır. Bu uğurda ömrünü; bilimin ışığına ve doğmaların karanlığıyla savaşa adanmış tüm bilim insanlarına sonsuz teşekkürler.

5 yılı aşkın bu uzun yolculuk sırasında bana sabırla, özenle ve fedakârlıkla eşlik eden hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Danışmanı Hocam Prof. Erhan Büyükkakıncı, Prof. Esra Hatipoğlu, Prof. Beril Dedeoğlu ve Doç.Dr. Ali Faik Demir'in kıymetli yardımları, yol göstermeleri, deneyimleri ve tüm bunları paylaşmada ki geniş gönüllülükleri olmasaydı bu çalışmayı bitirmem imkânsızdı. İsmi geçen hocalarıma hem akademik hem insani, her türlü yardımları için en derin şükranlarımla teşekkür ediyorum.

Tüm hayatım boyunca çıktığım tüm yolculuklarda beni sonsuz bir fedakârlıkla destekleyen, her konunun özgürce tartışıldığı demokratik bir aile ortamında, kitapları ve gerçekleri severek büyümem için ellerinden geleni yapan annem Yüksel, babam Ömer Faruk Poyraz'a, sabrımın ve gücümün tükendiği her an da beni ayağa kaldıran kardeşim Cansu Poyraz'a teşekkürler.

22.10.2013

Cansel Poyraz

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	
.....	1
1. Oryantalizme	
Bakış.....	3
1.1.1 Kolonyalizm ve Oryantalizm	
.....	5
1.1.2 Oryantalizmin Önde Gelen İsimleri ve Eserleri	
.....	8
1.2. Edward Said'in	
Oryantalizmi.....	14
1.2.1. Edward Said'in	
Eserleri.....	24
1.2.2. Edward Said'in Oryantalizmi Üzerine	
Eleştiriler.....	25
 2. Irak'a Müdahale ve Oryantalizm	
Bağıntısı.....	32
2.1. Yeni Oryantalizm ve	
ABD.....	37
2.2.1. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Ortadoğu'ya Bakışı'nın Oryantalist	
Değerlendirmesi.....	41
2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ABD'nin Ortadoğu'ya	
Bakışı.....	48
2.3. Başkan Doktrinleri ve Oryantalist	
Etkiler.....	51
2.4. Bush Doktrini Çerçevesinde Irak'a Müdahale Sürecinin Oryantalist	
Değerlendirmesi.....	63
 3. Müdahale Sonrası Irak'ta Devlet İnşa Süreci	
.....	73
3.1.1. Devlet İnşaa Süreçlerine Kurumsal	
Bakış.....	74
3.1.2. Müdahale Sürecinin Gelişimi	
.....	80
3.2.1. Müdahalele Sonrası Irak'ta Devlet İnşası	
.....	108
3.2.2 Devlet İnşaa Sürecinde Bush Yönetimi Söylemleri ve	
Oryantalist Değerlendirme	
.....	108
 4. Sonuç ve Değerlendirme	
.....	122

Ekler.....	
....133	
Kaynakça	

GİRİŞ

ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahalesi "meşru müdafaa" çerçevesinde uluslararası hukuk ve kamuoyu nezdinde göreceli olarak kabul görmüştür. Ancak, Irak işgali, hem süreç hem de sonuç itibarıyla uluslararası hukuk ve meşruiyet açısından çok tartışılmıştır. ABD hükümet, bu tartışmaların önüne geçebilmek için süreci iki aşamalı olarak yönetmeye çalıştı; müdahale öncesi sürecin uluslararası kamuoyu nezdinde meşrulaştırmak ve müdahale sonrasında devlet inşa sürecini bizzat yönetmek. Bu çalışma, ABD'nin Irak işgalini, bölgedeki devlet inşa sürecini ve dış politika anlayışını oryantalizm etkisini sorgulayarak incelemektedir. Çalışmanın ilk iddiası, ABD'nin Irak işgaline yönelik politikalarını oryantalizm çerçevesinde geliştirdiği yönündedir; dolayısıyla ilk olarak bunun doğrulanmasına çalışılmaktadır. İşgal öncesi ve sırasında kullanılan dil, yapılan açıklamalar söylem analizi metoduyla incelenerek oryantalist etkiler araştırılmıştır. İşgal öncesi, sırası ve sonrasında yapılan açıklamalar incelendiğinde ABD'nin oryantalizmi, bölgeye yönelik dış politika hamlelerini meşrulaştırmak üzere sıkça kullandığı görülmektedir. Ancak, bu çalışmanın asıl amacı, meşrulaştırma safhasında göreceli olarak başarı getiren oryantalist tavrın, devlet inşaa süresinde ne kadar etkili olduğunu sorgulamakta, Irak örneğinde yaşanan başarısızlığın sebebinin bizzati bu oryantalist tavır ve düşünce olduğunu ortaya koymaktadır.

ABD, Irak işgali öncesi/sırası ve sonrasındaki devlet inşaa sürecinde oryantalizmi kullandı mı? İşgal öncesi/sırası ve sonrasındaki devlet inşaa sürecinde kullanılan retorikte aynı oryantalist etkiler görülüyor mu? İşgal öncesi/sırasında göreceli olarak başarı getiren ve uluslararası kamuoyunda meşruiyet yaratmaya yardımcı olan oryantalist söylem ve bakış açısı, devlet inşa sürecinde bizzat süreci baltalayan ve başarısız olmasına sebep olan gerekçe haline mi gelmiştir? Bu temel sorular çalışma içerisinde yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü, meselenin kuramsal temellerini atmak üzere oryantalizm ve Edward Said üzerine yoğunlaşmıştır. Said'in Oryantalizm adlı eseri, sömürgecilik, ulusçuluk, şarkiyatçılık sırasında meydana gelen epistemolojik değişimleri ortaya çıkararak, kültürel temsiliyete dair önemli konuları araştırır. Bu

noktadan hareketle, çalışmanın birinci bölümünde, Oryantalizm ve kolonyalizm arasındaki ilişki incelenirken, ünlü oryantalistlerin eserleri de mercek altına alınmıştır. Said'in ortaya koyduğu tespitler, eserleri ve ona yapılan eleştiriler, çalışmanın teorik temellerinin atıldığı birinci bölümün çekirdeğini oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ise, Irak'a müdahale öncesi ve sırasında yaşananlar, kamuoyuna yapılan açıklamalar ve sunulan resmi belgeler üzerine bir söylem analizi yapılmaktadır. Böylece birinci bölümde teorik alt yapısı anlatılan oryantalizmin, bir dış politika sürecinde ne kadar etkili olduğunun altı çizilmeye çalışılmaktadır. Aynı bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'ya bakışı ve bakıştaki oryantal etkilerde yer bulmaktadır. İkinci bölümün son kısmı, George W. Bush Dönemi söylemleri üzerine odaklanarak, oryantalizm üzerinden söylem analizlere yoğunlaşmaktadır. Bush ve ekibinin söylemlerinden yola çıkarak, ABD'nin kendisini uluslararası sistemde nasıl ve nerede konumlandığı ile, ABD'nin Ortadoğu'ya bakışı incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Irak'ta İşgal sonrası devlet inşa sürecinde aynı oryantalistik etkinin sürüp sürmediği sorgulanmıştır. Buradan hareketle iki dönem arasında oryantalist bir değerlendirmeye fark olup olmadığı araştırılmıştır. Böylece, oryantalizmin sadece bir söylemden mi ibaret olduğu yoksa aracı somut adımlarla bir ülkenin inşasında rol oynayan bir dış politika enstrümanı mı olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu süreç, devlet inşa süreci olduğu için, dönemin Irak içindeki aktörleri, ABD'nin bu aktörlerle ilişkileri ve tabloyu okumadaki başarı ya da başarısızlığı incelenmiştir. Bu başarı ya da başarısızlığın gerekçeleri arasında oryantalist bakış açısı ve uygulamaların etkisi sorgulanmıştır.

1. ORYANTALİZME BAKIŞ

Oryantalizm, 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli Doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde uzmanlaşmayı ifade eden Batı'daki bilimsel disiplini anlatır. İkinci olarak da dünyanın doğu olarak isimlendirilen bölgesi hakkındaki ideolojik varsayımları, imgeleri ve hayali resimleri içeren bir terimdir.

İlk defa 1779'da Birleşik Krallık'da, daha sonraları 199'da Fransa'da kullanılmaya başlanmış olan oryantalizm hakkındaki literatüre bakıldığında, üzerinde oldukça fazla araştırmanın, tezlerin, denemelerin, makalelerin yazıldığı devasa bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Hal böyle olunca, batı bakışının ne denli yerleşik ve kanıksanmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu kaynaklar Doğu üzerine değil, Doğu'nun yansıması üzerine inşa edilmişlerdir. Bir başka deyişle; Batı'da, Doğu ile ilgili çalışanlar, esasında kendi penceresinden bir doğu imajı oluşturmaktadır.² Bu bakış açısından hareketle; oryantalizmi, Batı'nın, Doğu hakkındaki imajları ya da Doğu'ya ilişkin Batılı kolektif içerik ve algı olarak tanımlayabiliriz. Edward Said ise oryantalizmi Avrupa'nın Doğu fikri olarak özetler.³

Oryantalizmin daha geniş tanımı ise, doğu ile batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünüş biçimidir. Doğu ülkelerinin din, dil, tarih ve medeniyetlerini araştıran ilim dalıdır.⁴ Bu geniş tanım belirli bir sorun alanına işaret etmez. Bu haliyle bilimsel ve kabul edilebilir bir tanımdır. Ancak dar tanıma geri dönersek, yani, doğuyu kendine göre tanımlayan batı kavramına odaklanırsak çatışma alanlarına giriş yapabiliriz.

18. Yüzyıl sonlarını kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası kabul edersek oryantalizm; doğu ile uğraşan kurumların tamamıdır. Doğu hakkında hükümlerde

¹ Yücel Bulut, **İslam Ansiklopedisi**, Oryantalizm Maddesi, Cilt 33, İstanbul: İsam, s.428.

² Ömer Baharoğlu, **Oryantalizm, İslam ve Türkler**, İstanbul: Toker Yayınları, 2006, s.21.

³ Edward Said, **Oryantalizm**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s.11.

⁴ M. Hanid Zakzük, **Oryantalizm ve Medeniyet Hesaplaşması**, Abdülaziz Hatip (çev), İzmir, Işık Yayınları, 1999. S.32.

bulunur, doğu ile ilgili düşünceleri onaydan geçirir, doğuyu tasvir eder, yönetir. Kısacası, Doğu'ya hakim olmak ve onu yönetmek için batının bulduğu bir yoldur.⁵

Oryantalizmin doğuşu için resmi bir tarih belirtmek zor olsa da, bu konudaki ilk adım, Viyana Konsülü'nün çeşitli Batı üniversitelerinde Arap Dili Kürsüsü kurulmasına dair karar çıkması olarak işaret edilebilir.⁶ 1683'de oryantalist terimiyle Doğu veya Yunan Kilisesinin bir üyesi kast edilmekteydi. Terim, sömürgecilik dönemi Hindistan'ında Hint eğitiminin İngilizce olması gerektiğini savunun İngiliz taraftarları karşısında Hint kültürünü törenlerini adlandırmak için kullanılmıştır.⁷ ⁸Hatta özellikle Arap ülkelerinde ve Hindistan, Pakistan gibi ülkelerdeki akademisyenlerce, hem kültürel, hem de politik düzeyde, sömürgecilikten kurtulma mücadelesinde, yeni bir kendine güven ve ırkçılığın ortaya çıkmasının ilk göstergeleri oluşmuştur. Bu çalışmaların sonunda adına "kültürel söylem araştırmaları" denilen yeni bir disiplin oluşturulmuştur.

Oryantalizmin oluşumunda Kitabı Mukaddes incelemelerinin, Batılıların düşman olarak tanımladıkları Müslümanların güçlerinin nereden kaynaklandığı anlamak amacıyla İslam'ın temel kaynaklarının tercüme faaliyetlerinin yeri büyüktür. Her iki konuyla da yakından ilişkili olarak gelişen filoloji çalışmalarının, yeni rakip olarak kabul edilen Müslümanlığın karşısında kendi birliklerini korumak için Müslümanlar hakkında oluşturulan karalama kampanyalarının ve negatif imajların, Hristiyanlığı yaymaya yönelik misyonerlik faaliyetlerinin ve Avrupa'nın sömürgeci arzularının kuşkusuzu çok önemli etkileri bulunmaktadır.⁹

Geleneksel oryantalizm kuruluş kararının verildiği 1245'de toplanan Viyana Konsül'ünden ve Universitas Magistrarum et Sclorum Parisensium' da bulunan ilk Doğu dilleri kürsüsünden, 2. Dünya Savaşı'na kadar konuyla ilgili sayısız araştırma yapılmıştır. Farklı materyallerden oluşan sayısız önerilerle dolu, Batı ilim adamlarının tasarrufundaki bu çalışmalar ne yazık ki kesin bir doğruluk ve objektif bir yaklaşım

⁵ Yücel Bulut, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul: Küre Yayınları, 1999, s.7.

⁶ Said, (2000), s.19.

⁷ Brayn S. Turner, **Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm**, İstanbul: Anka Yayınları, 2002. s.17.

⁸ Edward Said, **Kültür ve Emperyalizm**, Necmiye Alpay (çev), İstanbul: Hil Yayınları, 2010, s.162

⁹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2000, s. 137-139.

sunmamaktadır. ¹⁰ Oryantalist düşüncenin mantık yapısına bağımlı kavramların ve modellerin dil düzlemindeki dönüştürücü etkisi ise, bu sorunlarla ilişkili geniş erimli bir çözümlemeyi gerekli kılmaktadır. ¹¹

Bütün bu uğraşlara ve uzun tarihsel geçmişine rağmen oryantalizm bir akademik disiplin olarak 19. Yüzyılda kurumsallaşabilmiştir. Bugün birçok yönüyle meşruiyeti tartışılan bir disiplin haline gelen oryantalizmde araç, yöntem ve söylem düzeyinde yaşanan değişikliklere, 1973 yılında yapılan 19. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde oryantalist teriminin kullanılmaması hakkında alınan karara ya da dünyanın dört bir yanından yükselen oryantalizm eleştirilerine bakarak oryantalizmin meşruiyetini yitirdiğini düşünmek yanıltıcı olacaktır. Tam aksine oryantalist çalışmalar sıkı bir ilişki ağı içerisinde güçlü ve sistemli bir şekilde sürmektedir.

Günümüzde, çeşitli oryantalist dernekler ve kongreler çağın ruhuna uygun biçimde isimlerini değiştirmiş de olsalar, faaliyetlerini aynı hızla fakat daha da uzmanlaşmış olarak sürdürmekte ve bu alandaki çalışmalarıyla tanınan pek çok enstitü Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde varlığını korumaktadır. Emperyalizmin hala bütün dünyada olduğu gibi Doğu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle de Ortadoğu'da çıkarların devamı için çalışması, bu amaçla bölgenin devlet ve toplumlar hakkında yapılacak araştırmaları ve araştırmacıları desteklemesi, oryantalizm açısından şartlara ve zamanın ihtiyaçlarına uyum sağlayan yenileyici ve diriltici bir işlev görmektedir. ¹²

1.1.1 Kolonyalizm ve Oryantalizm

Kolonyalizm en dar tanımıyla; bir ülkenin başka bir ülkeyi siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılmasıdır. 15. yy sonlarına doğru Asya'dan Avrupa'ya ulaşan kara yollarına Müslümanlar, Akdeniz'de ise Cenevizliler hakim olmuşlardır. Avrupa'daki imparatorluklar bundan rahatsızlık duyunca, Afrika ve Asya'ya ulaşmak isteyen denizcilere büyük destek vermişlerdir. Keşifler çağı olarak adlandırılan bu dönem, kolonyalizmin de doğuşu olmuştur. İspanyollar, Portekizliler,

¹⁰ Enver Abdülmelik, *Oryantalizmin Kriz Çağı*, İstanbul: Yönelik Yayınları, 2004, s. 8-9

¹¹ Alim Atlı, *Oryantalizm-Oksitdentalizm*, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s.78

¹² Al Tibawi, **Krizdeki Oryantalizm**, Ahmet Aydoğan (çev), İngiltere, Cambridge Press, 1999, s.117

Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizler bu dönemle birlikte uzak topraklarda koloniler kurmaya başlamışlardır.¹³

Sömürgecilik terimi aynı zamanda bu sistemi meşrulaştırmak veya yaymak için kullanılan bir dizi inanca da işaret etmektedir. Sömürgeciler kendilerinin sömürdükleri insanlardan daha üstün olduklarına inanırlar. Sömürgeciler, gelişmemiş toplumları refaha kavuşturmak ve gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla baskı altında tuttuklarının algılanmasını sağlamaya çalışırlar. Bir takım bilimsel teorilerle de desteklenmeye çalışılan bu algı yaratım süreci, sömürgeciliğin meşru dayanağı olmuştur.¹⁴

21. Yüzyılda resmen ortadan kalkan ama pek çok şekilde varlığını sürdüren 18.ve 19. Yüzyıl Avrupa emperyalizmi, sadece bir grubun diğerini tahakküm altına alması sorunu değildir. Bu aynı zamanda, bir toplum tipinden tümüyle farklı bir tipe doğru hareketini de kapsamaktadır. Bu işleyişiyle, kolonyalizm, gerçekleştiği her yerde o yörenin asıl sakinlerini travmatik ilişkilerin içine fırlatmıştır.¹⁵

Kolonyalizm, daha geniş bir anlatımla, Batı toplumlarının kendilerini diğer toplumlardan üstün olduklarına ilişkin inancı özetler. Uygarlık terimi ve bu uygarlığı uzak ülkelere götürme misyonu, Batının kendi gözünde ötekine göre üstün ve ileri olarak tanımlanmasıdır.¹⁶

Bilginin masum olmadığı, iktidarın işlemleriyle derinden bağlı olduğunu söyleyen Fouccault, Edward Said'in Doğu hakkındaki Avrupa'da üretilen bilginin ne ölçüde kolonyal iktidara hizmet ettiği üzerine çalışmalar yapmasına zemin hazırlamıştır.¹⁷ Said'in "kolonyal söylem" incelemelerinin tümellerini atan çalışması olarak tanımlanabilecek eseri Oryantalizm 'in böyle bir bakış açısını taşıdığını belirtmek gerekir. Avrupa'nın doğuya nüfus etmesi esnasında ürettiği bilgi, edebiyat, kültür, sanat, tarih, antropoloji, felsefe, arkeoloji ve filoloji tarafından beslenip

¹³ Ernest Gellner, **Kudretli Kalem: Tersyüz edilen Sömürgeciliğin Çifte Standartları**, Tartışma Metinleri, İstanbul: Doğubati Yayıncılık, 2007, s.438-439

¹⁴ İbid, s 445

¹⁵ Thiery Hentsch, **Hayali Doğu**, İstanbul: Metis, 1996, s.75-82

¹⁶ Nobert Elias, **The Civilizing Process**, Londra,: Oxford, 1997, s47.

¹⁷ Ania Loomba, **Colonialism-Post Colonialism**, California: Routledge, 1999, s.64.

desteklendiğini vurgulayan Said, kolonyalizmin incelenmesini yeniden düzenlemek için söylem kavramına başvurur.

*“... metinler sadece bilgiyi değil, betimliyor gibi gördükleri gerçekliğin kendisini yaratabilir. Bunun gibi bir bilgi ve gerçeklik aynı zamanda bir gelenek, ya da Foucault’un diliyle ifade edilirse, söylem üretir. Bu gelenek ya da söylemden hareketle üterilen metinlerin gerçek sorumlusu verimli bir yazarın orijinallliği değil, söz konusu gelecek yada söylemin maddi mevcudiyeti ya da ağırlığıdır”*¹⁸

Avrupa kökenli edebi metinler, seyahatnameler ve öbür yazılar Avrupa ile onun “ötekileri” arasında bir ikilik yaratmaktadır. Bu ikiliğin Avrupa’nın başka ülkeler üzerinde kurduğu hegemonyanın sürdürülmesi ve genişletilmesinde merkezi bir yer tuttuğunu savunan Said, doğulu üzerine üretilen bilginin, otoritenin kendi varlığını ve gücünü devam ettirmek için kullanılan bir araç olduğunu ispatlayabilmiştir. Örneğin, Frantz Fanon, bugünkü Avrupa’nın esasında üçüncü dünya ülkesi diye küçümseyen devletler tarafından yaratıldığını, Avrupa’da görülen “bereketin” altında, kolonilerden gelen maddi zenginlik ve emek, zencilerin, Arapların veya sarı benizli insanların alın terlerinin olduğunu söylemektedir.¹⁹

Yukarıda anlatılan tüm bu noktalardan hareketle, bilgi iktidar ilişkisine yönelik, edebi ve epistemolojik yaklaşım ile kolonyal iktidarı sorgulaması, kolonyal söylem üzerine çalışmalar yapılmasına yol açmıştır. Kolonyal Söylem, yalnızca kolonyalizmi anlatan bir terim değildir. Kültürel, düşünsel, ekonomik ya da politik süreçlerin kolonyalizmin biçimlendirmesi, sağlamlaştırması ve parçalamasında birlikte iş gördüklerini düşünüldüğü yeni bir düşünme tarzını gösterir.²⁰

Kolonyalizm hakkındaki incelemeler de, kolonyal temasının içeriği hakkındaki daha kapsamlı varsayımlara ya da kolonyal yönetimin “ana” ülke için ekonomik açıdan

¹⁸ Said, (1999), s.94.

¹⁹ Franz Fanon, **Ulusal Bilincin Serüveni**, Ali Uzunisa(çev), İstanbul: İzlem Yayınları, 2006, s. 76-81

²⁰ Loomba (1999), s.75

karlı olup olmadığı gibi belli bazı sorunların çerçevesinde patlak veren çekişmelere yaslanmaları anlamında teoriktir.²¹

1.1.2 Oryantalistlerin Önde Gelen İsimleri ve Önemli Eserleri

Siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinin, Doğu'yu gezen seyyahların ve misyonerlerin sayısındaki artışın; 16. yüz yılda Doğu ve Müslümanlık hakkında daha objektif bilgilerin derlenmesine fırsat verdiği görülmektedir. Artık bir din olarak İslam'a olan olumsuz söylem şiddetin yitirmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra ipek ve değerli taşlar için İran'a seyahat eden tacirleri ve diplomatları İslam dünyasının din, kültür ve adetlerini Avrupa'ya taşıyan maceraperestler ve araştırmacılar izler. 17. yüz yılda, Doğu hakkında yayınlanan seyahat notlarının sayısının 200'den fazla olduğu belirtilmektedir.²² Dolayısıyla, aydınlanma çağı Avrupa'da Doğu'nun dini olmayan kaygılarla araştırılmasının yolunu açmıştır.

Müslüman ülkelerin kültürü, tarihi, yazarları ve edebi eserleri konusundaki ilk ansiklopedi ve oryantalist araştırmalar tarihinde bir kilometre taşı olarak kabul edilen *Bibliothèque Orientale*'nin ilk baskısının ön sözünde Antoine Galand, Doğu araştırmalarının bazı eksikliklerine rağmen Müslümanlarla dinleri hakkında tartışabilmek için bu çalışmalarla ortaya konacak bilgilere ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Aydınlanma çağının en önemli özelliği Orta Çağ'daki gibi İslam'a ve doğuya düşmanca bir tavır olmamasıdır. Fakat düşmanca tavır içinde olmamakla beraber çok da objektif olduğu söylenemez. İslam artık peşinen yargılanmamakla birlikte, dinlerin tarihsel kökenlerini ve antropolojik temellerini sorgulayan eleştirel yaklaşımlardan da kendini kurtaramamıştır.²³

18. yüz yılda, "Doğu Despotizmi" kavramı etrafında gerçekleştirilen tartışmalar İslam'a yönelik fanatizmi geride bırakmıştır. İslam genel Doğu kavramının ardında neredeyse silikleşmiş, dini eleştiri siyasi eleştiri boyutuna geçiş yapmıştır.²⁴ Montesquieu'nun İklimler Teorisi, sözünü ettiğimiz bu Doğu Despotizmi kavramının

²¹ Ezgi Gönültaş, **Edward Said'in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm**, Y. Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2009, s.54

²² Hentsch (1996), s.117.

²³ Bulut (1999), s.430

²⁴ Atlı (2005). S.170

temelini oluşturmaktadır. “Sıcak iklim kuşağında yaşayanlar ise tam aksine hareketsiz,tembel, teşebbüs yeteneğinden yoksun, zevk ve şehvete son derecedüşkün insanlardır. Bunlar korkak, fakat son derece kurnazdırlar; onсу bir hayal gücüne sahiptirler, bu yüzden de suçа son derece eğilimlidirler.”²⁵ Diyen Montesquieu’nun Doğu’ya hiç gitmemiş olması ise oldukça ilginçtir.

Avrupa’nın, dünya üzerinde egemenliğini kesinleştirmesine paralel biçimde yenide şekillendiği XIX. yüzyılda yeni kurumların, antropoloji, sosyoloji gibi yeni bilim dallarının ortaya çıkması yanında oryantalizm de akademik bir disiplin olarak kurumsallaşmış; Doğu ve İslam üzerine söylenen tüm sözler, imajlar yeni yöntem ve metotlarla daha da akademik bir söylem kazanmıştır. Burada dikkat çeken en önemli unsur, Batılıların ürettikleri Doğu imajının, Doğululara kabul ettirilmesindeki başarıdır. Doğu’nun sürekli kendisini Batı’dan aşağı görmesi anlamına gelen bu yeni imaj, Batı’nın oryantalizminin başarısıdır. ²⁶ Batının Doğu hakkındaki vurgulayıcı olduğu noktalardan biri misafirperver oluşudur. Ancak bununla birlikte doğu cahildir, hükümdarların kendi üzerlerindeki baskılarını sorgulamamaktadır. Bu ortamı sağlayan ise Kur’an ve Hz. Peygamberin öğretileridir. ²⁷ Batılıların Doğuluları bu despotluktan kurtarmak gibi bir misyonları olmalıdır. Bu söylemle ortaya çıkan batılı aydınların asıl amaçları, despotluğu ele almaktan başka bir şey değildir.

Geçen yüz yılın dönüm noktasındaki iki önemli oryantalistin çalışmaları, Müslüman toplumlara yönelik oryantalist bakış açısının gözden geçirilmesi gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Bunlardan İ. Goldziher (1850-1921), İslamiyet Araştırmalarının Avrupa bilim çevrelerinde dini ve kültürel bir sistem olarak kabul edilmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır. ²⁸ İkinci önemli isim ise Hollanda sömürgelerinin dahi iyi nasıl idare edileceğine dair siyasetler geliştiren Snouck Hurgranj(1857-1936)’dir.²⁹

²⁵ Montesquieu, **Kanunların Ruhu**, Fehmi Baldaş (çev). İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2008, s. 36.

²⁶ Jammes Clifford, **Oryantalizm Üzerine**, Oryantalizm, Aytaç Yıldız (der), İstanbul, DoğuBati Yayınları, 2000, s.136

²⁷ Bulut (1999), s.436

²⁸ İbid, 433

²⁹ Adrian Vickers, **History of Modern Indonesia**, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 114-

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oryantalist çalışmalar, çağın bilimsel ve teknolojik araçlarıyla daha da zenginleşerek modern beşeri bilimlerden büyük ölçüde yararlanmışır. Sayıları gittikçe artan oryantalisteler, Doğu dünyasının çeşitli yönlerini sosyal bilim perspektifleri ile ele almaya başladılar. Sosyolojik eğilimli ilk İslam Kongresi, 1961 yılında Bürüksel’de gerçekleşmiştir. Bu dönem oryantalist çalışmalarındaki bir diğer yenilik, Müslüman uzmanlarla geniş bir işbirliği ağının kurulmuş olmasıdır.³⁰

Bu dönem, barış içinde bir arada yaşama, evrensel anlaşma, hoşgörü türünden kavramalar etrafında gelişen tartışmalar görülmektedir. Lous Massignon’un ve Jacque Berque’nin çalışmaları bu yaklaşımı geliştirmiştir.

Lous Massignon kültürlerarası diyalog konusunun önde gelen temsilcilerinden biridir. Yalnız Massignon’un Fransız sömürgelerinde siyaset ve politika geliştiren bir “uzman” olarak çalışmıştır. Bu yönüyle, oryantalizm ile sömürgecilik arasındaki ilişkinin somutlaştığı ilgi çekici bir örnektir. Fransa’yı Doğu’nun tartışmasız öğretmeni olarak gören Massignon, sömürgecilik faaliyetlerinde ülkesinin kullandığı önemli bir figür olmuştur.³¹ . Massignon, Doğu ile Batı arasındaki belli benzerliklerin altını çizerek bir yakınlaşma, diyalog ve uzlaşma gerçekleştirmek istemiştir. Bu çabasında temel vurgu din alanında olmuştur.

Berque ise Massignon’un çabasının dünyevi alanda gerçekleştirme çabasında olmuştur. Doğu ile din üzerinden değil, laiklik üzerinden iletişime geçilmesinin daha faydalı olacağına inanmıştır. Berque, modern oryantalizm hareketini I. Dünya savaşıyla birlikte başlatmaktadır ve bu süreçte ortaya çıkarılan gereksiz gerilimlerle bu ilişkinin yıpratıldığını belirtir. Arap ve Müslüman halkların kendilerini tanımlama ve bilginin araçlarını oluşturma noktasında yetersiz olduklarını iddia eden Berque bu hususta kendini doğululara “yardım etmeye” adanmıştır.³² Tüm bu “yakınlaşma” ve “yardım etme” isteğinin altında sömürgeleri modern ulus devletler haline getirerek, onlar üzerinde hegemonya kurabilmek olduğunu söylem yanlış olmayacaktır.

³⁰ Reina Lewis, **Oryantalizmi Yeniden Düşünmek**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007, s. 8-9

³¹ Edward Said, **Oryantalizm Eleştirileri**, İstanbul: Yenibahar Yayınları, 2009, s. 66-67

³² Mustafa Siabi, **Oryantalizm ve Oryantalistlerin Yararları-Zararları**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1999, s.60.

Avrupadaki tablo böyleyken ABD’de durum neydi? ABD’deki Ortadoğu bölge araştırmaları, 1946 yılında Columbia Üniversitesi’nde başlamıştır. Daha sonra, Princeton, Michigan, Indiana ve Pensilvanya üniversitelerinde açılan bölümlerle sürmüştür. Buradaki araştırmacıların ulusal güvenlik kurumları hesabına yaptıkları çalışmalarda görülen gerçek, bu akademisyenlerin esasında çalışmalarını hükümet için yaptığını ortaya koymaktadır. Bu kurumlar, ABD’nin ülke dışındaki çıkarlarının devamı için duyulan bilgi ihtiyacının karşılanmasında anahtar rol oynamaya devam etmektedirler.³³

Edinburg Üniversitesi’nde Sami dilleri eğitimi aldıktan sonra doktorasını Londra Üniversitesinde yapan A. R. Gibb, Harvard Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi’nin müdürlüğünü yapmıştır. Günümüz Müslümanlığını anlamak için klasi islam’ı iyi bilmek gerektiğini düşünen Gibb, İslam’da orjinalite bulunmadığını, Hristiyan ve Yahudi gelenekleri bilinmeden Kur’an’ın kavranamayacağını savunur³⁴

Oryantalist çalışmaların önemli isimlerinden biri olan Gustave E. Von Grunebaum’un değerlendirilmesine göre, İslam modern dünyaya uyum sağlayamamakta ve değişimi reddetmektedir. Grunebaum’a göre, İslam kültürel pekçok öğeyi, Yunan Felsefesi’nden ödünç almıştır ve kendini yenileyememiştir.³⁵

Bernard Lewis ise yaşayan en önemli oryantalistlerinden biridir ve İslam’a olan katı tutumunu sürdürmektedir. Lewis’i özellikle 1990’lı yıllardan itibaren önemli bir noktaya taşıyan sebeplerin başında İslam Dünyası ve Batı arasındaki ilişkiler hakkındaki yazıları gelmektedir. Bu yazıların en önemlilerinden biri Müslüman Öfkenin Kökleri adlı makaledir. Müslümanların, Batı dünyasına karşı olan öfkelerinin sebeplerini sorgulayan ve bu öfkenin neden kolaylıkla kaybolmayacağını tartışan makalesindeki en önemli argümanlarından biri, daha sonra 1993 yılında Huntington’ın geliştireceği *'Medeniyetler Çatışması'* kavramıydı. Lewis, bu makalesinde özellikle 1980’li yıllardaki İslami aktivizmi analiz ettikten sonra sonuç olarak bu hareketlilik ve havanın bir medeniyetler çatışmasına yol açabileceğini ifade etmektedir. Ona göre *“bu hareket 'onların' Musevi-Hristiyan mirasına ve seküler sistemine ve bunların her*

³³ Zakzuk (1999) s.18-19.

³⁴ Sibai (1999) s.60.

³⁵ İbid , s.66.

ikisinin dünya çapında yükseliyor olmasına karşı tarihi, ancak irrasyonel bir rakibin tepkisidir”³⁶

19. yüz yılın sonundan itibaren oryantalistler arasında dillendirilmeye başlanan çalışma alanlarının yöntemlerine ve bakış açılarına yönelik itirazlar iki savaş arası dönemde, özellikle de 1945 sonrasında artmış ve batı dışı dünya entelektüellerinin katılmasıyla oryantalizmin temellerini sorgulayan bir niteliğe bürünmüştür. 1945 sonrasında oryantalizme yöneltmiş eleştirilerde bazı ortak özelliklerle karşılaşmaktadır. İlk olarak eleştiriler temelde XIX. yüzyıl oryantalizmini hedef almıştır. XIX. yüzyıl oryantalizmi ideolojik oluşu ve Avrupa merkezci özü dolayısıyla eleştiri konusu yapılmaktadır. Nihayet bu yönelim, 1973’te Paris’te düzenlenen XXIX. Uluslararası Oryantalistler Kongresinde oryantalist kelimsinin kullanımından kaldırılması ve Kongrenin adının Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi olarak değiştirilmesi sonucunu doğurdu.³⁷ Bu eleştirilerin rahatlıkla dillendirilmesinde ve kabul görmesinde, ABD’nin 1945 sonrasında yeni süper güç olarak ortaya çıkması da belirleyici olmuştur. Bu durum, yeni dönemde Batı dışı toplumlar nezdinde sempati beslenen bir ülke olarak görülmesi anlamında ABD’ye bir avantaj sağlamıştı.³⁸

Oryantalist çalışmalara yöneltlen eleştirilerde ikinci ortak nokta bu çalışmalardaki İslam, Müslüman toplumlar, Doğu ve Doğulular hakkındaki bilgilerin saptırılmış, eksik ve yanlış oluşu, oryantalistlerin yetişme şartlarının yetersizliği ve kullandıkları yöntemlerin kusurlu oluşudur.³⁹

Eleştiri sahipleri, ayrıca oryantalistleri toplumların ve kültürlerin birbirlerine daha fazla yaklaşma ihtiyacı duydukları bu çağın gereklerine uyum göstermeye davet ederler. Fakat bu eleştiri ve tespit her alanda mükemmel bir çalışma disiplini ve yöntemi geliştirdiğine göre inanılan Batı akademisinin Doğulu toplumları incelerken neden bu kadar yanlış sonuçlara vardığını yeterince açıklamamaktadır. Üstelik bu yanlışlıklar oryantalizmin en önde gelen temsilcilerinin ve kurucu isimlerinin çalışmalarında ortaya

³⁶ Bernard Lewis, **Babil’den Dragomanlara**, Ebru Kılıç (çev), İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s.533.

³⁷ Bulut, (1999) s.434.

³⁸ Edward Said, **Yersiz Yurtsuz**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.391

³⁹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2003, s.137-139

ıkıyor ve bilinçli bir şekilde kuşaktan kuaa aktarılıyorsa o zaman bu yanlışlıkları bir yetersizliğin sonucu sayıp iyi niyetle çalışıldığında düzeltilebileceğini düşünmek imkansızlaşmaktadır.⁴⁰

Ayrıca mesele bir nevi bilgi yarışı haline getirildiğinde oryantalistler, eleştirildikleri hususlarda kendilerinin haklı olduklarını savunacak delilleri de rahatlıkla geliştirebilmektedir. Bu bağlamda Bernard Lewis'in Edward Said'in bir Arap olmamasına rağmen Arapça bilmemesini eleştirmektedir.⁴¹

İslam dünyasındaki ilk eleştiriler oryantalizmi bir bütün olarak ele alıp kullandığı yöntem, bakış açısı, araçları, arkasındaki kurumları ve ilişkiler ağını sistemli bir şekilde değerlendirmekten çok bazı İslami kavramlarla ilgili maksatlı yanlışlara cevap niteliği taşıymaktaydı.⁴²

Oryantalizmin en ciddi eleştirmeni olan Edward Said, büyük yankı uyandıran Oryantalizm (1971) adlı eserinde Foucault'un bilgi iktidar algoritmasını kullanarak iktidarla bilginin(sömürgeci batı ile oryantalist bilginin) birbiriyle nasıl kaçınılmaz bir ilişki içinde içerisinde olduğunu, dolayısıyla oryantalist çalışmalarla sömürgeci ülkelerin emperyalist çıkarları arasındaki bağlantıyı gösterir.⁴³

Lamartine ile Olivia Manning, Chateaubriand ile Lord Byron, Albert Camus, Voltanie, Gertrude Bell, El Cid ve Chanson de Roland'ın anonim bestecilerinin, Gibb gibi Arabiyatılar'ın, Cromer ve Balfour gibi sömürge yöneticilerinin, Lane gibi edebiyatçıların, Massignon gibi oryantalistlerin, Kissinger gibi çağımızın önde gelen politikacılarının aynı oryantalist arşive ait olduklarını söylemek gerek. Bu isimlerin oryantalizmi bir söylem olarak nitelemesi Oryantalizm'in bu alana getirdiği yeniliklerdir.⁴⁴

⁴⁰ Yıldırım (2003), s.52

⁴¹ İsmail Sphandağı, **Oryantalizm**, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002, s.89-90

⁴² Edward Said, **Yazınsal Eleştiri**, İstanbul: Hece Yayınları, s.251

⁴³ Bulut (1999), s.433

⁴⁴ Sibai (1997), s.45-46

1.2. Edward Said'in Oryantalizmi

11 Eylül sürecini ve onu takip eden İkinci Körfez Savaşı ve Irak'ta ki yeni devlet inşa sürecini doğru okuyup, analiz edebilmek için George Bush ve ekibinin dış politika konusunda danışman ve akademik düzeyde kimlerden etkilendiğine bakmak gerekir. Bush ve ekibinin entelektüel anlamda önemli ölçüde faydalandığı Bernard Lewis örneği bile tek başına Bush ve dönemini anlamak için Oryantalist okumayı zorunlu hale getirmektedir. Özellikle Said'in Oryantalizm kitabı sonrası batı akademik dünyasında yaşanan tartışmaları, Zachary Lockman'ın 2003 yılında yayınlanan ve Türkçeye 2011'de çevrilmiş kitabı 'Hangi Ortadoğu'da görmek mümkün. ABD'deki akademik dünyanın "Doğu" algısının detaylı bir şekilde işlendiği kitap, Bush yönetiminin özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Bernard Lewis gibi oryantalizmin temsilcilerini öne sürdüğünün altını çizmektedir.

*“ Bugün Oryantalizm ve kritiğinden bahsedildiğinde Said'den bahsetmeyen kaynak bulmak neredeyse imkansızdır. Günümüzde Bush-the-Barbarian ve neoconların fikir babası ve onların emperyal ihtirasları için entellektül zemin hazırlayıcısı olarak bilinen Bernard Lewis aynı zamanda yaşayan en saygın oryantilist olarak bilinmesi herlade Said'id temel tezini güçlendirici bir örnektir”*⁴⁵

Said, kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak kültürel emperyalizm, oryantalizm, entelektüelin işlevi gibi konulara yönelmiştir. Said'in hayatı, ayrılıkların, varışların, vedaların, sürgünün, nostaljinin sıra hasretinin, aidiyetin ve yolculuğun sürekli birbirinin yerine geçmesinin hikayesidir. Said'in bu durumunu şu sözler destekler niteliktedir: “Her zaman hissettiğim şey, yurtsuz olduğum duygusuydu.” Bu, Said'in kültürler arası kimliğin sınırlarında yaşayan bir sürgün olarak sahip olduğu “melezliği”ni açıklar. Said bu konumunu bir avantaj olarak görür.

Bunlarla paralel olarak Said'in “Oryantalizm” adlı eseri, sömürgecilik, ulusçuluk, şarkiyatçılık sırasında meydana gelen epistemolojik değişimleri ortaya çıkararak kültürel temsiliyete dair önemli konuları araştırır. Doğu-Batı, kültür, kimlik gibi konulara ilgi duyan herkesin okuması gereken kitabın ana tezi genel olarak

⁴⁵ Zachary Lockman, **Hangi Ortadoğu?**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s.167

özetlenirse şudur: son birkaç yüz yıllık zaman dilimi içinde, dünyanın belirli bir bölgesi (Batı) tarihte eşine zor rastlanır bir ilerleme kaydetmiş ve bunun sonucunda da dünyanın geri kalanını tahakkümü altına almıştır. Genelde bu tahakkümün ekonomik, askeri, siyasal boyutlarına vurgu yapılır; tabi ki bu yaklaşımlar yanlış değildir; ama eksiktir. Yaşanan küresel olgunun kültürel cephesi üzerinde fazla durulmaz. İşte Said, bu olguların “kültürel boyutu” üzerinde çok kapsamlı olarak durur.⁴⁶

Said’i Oryantalizm adlı kitabı yazmaya iten tarihi, toplumsal, etiksel, kültürel, kuramsal ve felsefî temellere bakıldığında, 1950’lerden sonra Batı’da, özellikle ABD’de yaşayan her insan, doğuyu büyük bir tehlike kaynağı olarak görmektedir. Özellikle doğu ve Rusya tehlike olarak algılanmaktadır. Batıda üniversitelerinde bu amaçla eğitim programları hazırlanıyor, öğrenci kuruluşlarında doğu kültürleri ulusal politikaların bir bölümü olarak; geleneksel ve egzotik açıdan değil stratejik ve ekonomik değeri ile inceleniyordu.

Bu esnada Said, teknolojinin gelişmesiyle de birlikte, batılıların dünyanın her yeriyle ilgili bilgiye sahip olmasının eskiye göre daha kolay olacağını fark etmiştir. Mademki dünya artık bilinmez değildir, bu bilinmezliğin doğru bilgi kaynakları ile doğru tanınabilmesi için kesinlikle doğunun da doğru tanıtılması gerekmektedir. Çünkü Said’e göre, artık Dünya, bilinmedik bir gezegen olmaktan çıkacaksa bu çabada Doğu’nun büyük payı bulunacağı anlaşılıyordu.⁴⁷ Batı Doğu’yu mitolojik ve masalsı bir anlatımdan öte tanımaya başladığı dönemde, esasında bilgi kaynakları Avrupalıların ve ABD’nin vazgeçilmez çıkarlarına göre değiştirilebilme eğilimindeydi. Batıda görülen Arap ve İslam karşıtı genel bir politika olma eğilimine girmiştir.⁴⁸

Bunun nedeni olarak Said, (a) Oryantalizmin tarihine derhal yansıyacak şekilde batı’da anti-Arap ve anti-İslam önyargıların genel halk tarihi, (b) Araplar ve İsrail Siyonizm arasındaki mücadele; bu çatışmanın Amerikan Yahudileri arasındaki tesirleri ve daha umumi olarak liberal kültür ve halk yığınları üzerindeki etkisi, (c) Ne Arapları

⁴⁶ Gönültaş (2009), s.12-13

⁴⁷ Said, (1999), s.54

⁴⁸ Edward Said Batı’nın bilgi kaynağının, filimler, sinema, televizyon ve tüm toplumsal haberleşme araçlarının sunduğu bilgilerin daha küçük kalıplara zorla sokulmuş olduğu belirtilmektedir.

ve İslam'ı tarayacak ne de bunlar hakkında hür tartışmaya yol açacak en ufak bir kültürel davranış niyetinin bulunmayışıdır.⁴⁹

Said'in Oryantalizm'i yazmasına sebep diğer bir unsur olarak, kişisel tecrübeleri görülebilir. Uzun süre Amerika'da bir Doğulu olarak yaşayan biri olarak, ırkçılığın, kültürel şartlanmaların, siyasi emperyalizmin, insanlık dışı ideolojilerin hedefi olmuştur. Üstelik Said bir Filistinlidir ve bir Arap olarak çok daha fazla baskı altında kaldığını söylemektedir. Yaşadığı bu kişisel travmaların Said'in iç dünyasındaki etkisi büyük olmuştur. Batı'nın doğuluya karşı bu tarz davranışlar içinde olmasının gerçek nedenini sorma ihtiyacı duymuştur.

Edward Said'in Oryantalizm adlı eseri 1978 yılında basıldığından beri akademik alanda yeni birçok araştırmalara ve yeni bakış açlarına ilham vermiştir. Bu eser Batı'nın kendi dışında olana dair algısını analiz eden, belki de en sistematik ve kapsamlı çalışmadır.⁵⁰ Antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, edebiyat gibi alanlarda son yirmi yılda “doğu” üzerine yapılan çalışmalarda Said'in katkısı oldukça belirgindir. Özellikle Avrupalı olmayan sosyal bilimciler ve edebiyatçılar için oldukça kışkırtıcı ve teşvik edici bir iddiası olan bu eser toplumlararası veya kültürlerarası ilişkilere bakışımıza yeni bir soluk getirmiştir. Said bu eserinde kadim Doğu-Batı ilişkisini yeniden ele almakta ama söz konusu ilişkinin tarihsel süreçteki niteliğini farklı bir bakış açısı ve yepyeni bir teorik düzlem eşliğinde tartışmaktadır.⁵¹ Örneğin 1970'lerde doğu – batı ilişkisini gelişme, az gelişmişlik, emperyalizm ve kolonyalizm gibi sosyo-ekonomik kavramlarla irdeleyen birçok sosyal bilimci aslında doğu – batı ilişkisinin kültürel bir hegemonya ile de şekillendirdiğini görmüştür. Emperyalizm, kolonyalizm gibi süreçleri önceleyen Oryantalist söylemin, yani batının doğuyu Avrupa-merkezci bir şekilde algılamasının bu süreçler üzerinde bugün göz ardı edilemez

⁴⁹ İbid. S.54-55

⁵⁰ Aytaç Yıldız, **Oryantalizmin Tartışma Metinleri**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2007, s.9

⁵¹ Edward Said'in kolonyal söylem incelemelerinin temellerini atan çalışması Oryantalizm'i biçimlendirir. Said bu disiplinin nasıl da Avrupa'nın “Yakın Doğu”ya nüfuz edişi sırasında yaratıldığını ve filoloji, tarih, antropoloji, felsefe, arkeoloji ve edebiyat tarafından beslenip desteklendiğini gösterir. Yazar kitabında, kolonyalizm incelemesini yeniden düzenlemek için söylem kavramına başvurur. Oryantalizm'in kolonyalizm hakkında yeni türde bir çalışmayı başlattığı söylenebilir. Said, Avrupa kökenli edebi metinlerin, seyahatnamelerin ve öbür yazıların Avrupa ile onun “ötekiler”i arasında bir ikilik yarattığını ve bu ikililiğin hem Avrupa kültürünün yaratılmasında hem de Avrupa'nın başka ülkeler üzerinde kurduğu hegemonyanın sürdürülmesi ve genişletilmesinde merkezi bir yer tuttuğunu görmekteyiz.

etkilerinin olduğunu kabul edip, bu kitabın etkisi altında konuyu yeniden incelemeye yönelmişlerdir.⁵² Bu nedenle son yirmi yıldır çağdaş toplumsal ve siyasal düşüncede diğer kültürleri ve yaşam biçimlerini nasıl algıladığımız üzerine artan bir bilgi görülmektedir.

Said'in nirengi noktası felsefi veya sosyo-psikolojik bir sorundan yani, ötekini algılama ve anlama sorunsalından kaynaklanmakla beraber, sonuç itibarıyla Said düşünce tarihine yönelik ciddi bir iddiada bulunmaktadır. Said'e göre çağlar boyunca batılıların doğulular hakkındaki her türlü bilgisi ve bu bilginin temsili çarpık, eksik ve yanlış algılamalara dayanır. Ötekini algılama ve anlama sorunsalına özellikle bir tarihçi olarak yaklaşıldığında Said'in önermesi inandırıcı olamayacak kadar kapsamlı ve iddialı bir genellemedir. Dahası Said'e göre, Batı'nın doğu fikri her zaman batıyı yücelten ve batının üstünlüğünü yineleyen bir söylemdir. Bu söylem değişen çağlar ve metinler boyunca devam eden, hem düşünsel hem de eylemsel düzeyde ortaya çıkan egemen bir konuma yaslanmaktadır. Said, Batı'nın mevcut siyasi, ekonomik ve kültürel tahakkümünün gerisinde çok daha köklü ve karmaşık bir mekanizmanın işlediğini fark etmiştir. Batı'nın doğu ile her karşılaşmasında bu mekanizma, yani oryantalizm söylemi kendini yeniden üretir. Bu nedenle Said'in anlayışına göre batıda doğuyu yansıtan ve temsil eden her düşünce aslında yanlıştır ve doğru olma imkanı da yoktur. Böylece Said yaptığı büyük genellemeyi bir indirgemeye ırdelemek ister gibidir. Şöyle ki batının (çarpık, yanlış veya eksik) doğu tasarımları ışığında yürüttüğü eylemler Said'e göre kaçınılmaz bir şekilde batının doğuya hâkimiyetini pekiştirmeye yöneliktir.⁵³

Günümüzde oryantalizmin “negatif” anlam kazanmasında en ciddi katkıyı sağlayan isim şüphesiz Edward Said ve onun -haklı olarak - “paradigma – kurucu bir yapıt” şeklinde değerdendirilen eseri Oryantalizmdir.⁵⁴ Said'in belirttiğı gibi Oryantalizm uzayıp giden bilimsel konuşmalardan çok daha ileri ölçüde Avrupa ve Atlantik güçlerinin doğu üzerindeki kuvvet denemeleridir.⁵⁵ Ayrıca oldukça iddialı bir tezi vardır. Batının doğuya –özelde de İslam'a- saldırının gerekçesini hazırlayan ve hazırlamaya devam eden bir “bilimin” varlığını kanıtlamak eserin tezi olarak

⁵² Said, (1999), s.40

⁵³ İbid, s.44

⁵⁴ Bulut (1999), s.8

⁵⁵ Said, a.g.e , s.21.

tanımlanmıştır.⁵⁶ Batı'nın kendi dışında olana dair algısını analiz eden, belki de en sistematik ve kapsamlı bir çalışma, Said'in bu eseriyle 20. Yüz yılın son çeyreğinde ortaya çıkarılmıştır. Dahası, Said'in bu müdahalesi, o zamana değin “otoriter” konumlarında akademik araştırmalarını sürdüren oryantalist camiayı ciddi anlamda endişeye sevk etmiş ve yapısal değişime zorlamıştır. Bunun en bariz göstergesi, geleneksel olarak düzenlenen Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nin 1980'lerin başındaki toplantısında, bundan böyle “oryantalist” sıfatının kullanılmaması kararının alınmış olmasıdır.⁵⁷

Edward W. Said'in, Oryantalizm adlı bu eserinde kadim Doğu – Batı ilişkisini yeniden ele almakta ama bu kez söz konusu ilişkinin tarihsel süreçteki niteliğini farklı bir bakış açısı ve yepyeni bir teorik düzlem eşliğinde tartışmaktaydı. Said, Batı'nın mevcut siyasi, ekonomik ve kültürel tahakkümünün gerisinde çok daha köklü ve karmaşık bir mekanizmanın işlediğini fark etmişti, bu mekanizmanın alabildiğine uzun bir zaman diliminde izini sürerek, onun yapısını, içeriğini, düzenini ve sonuçlarını etkili bir üslupla gözler önüne sermiştir.⁵⁸

Said'e göre Oryantalizm bir düşünce ve uzmanlık alanı olarak, birbiriyle örtüşen çeşitli boyutlar içermektedir. Bu boyutların birincisi Avrupa ile Asya arasındaki değişen, 4000 yıllık tarihi olan tarihsel ve kültürel ilişkisi; ikincisi, Batı'da on dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren çeşitli Doğu kültürleri ve gelenekleri hakkında uzmanlaşmasını sağlayan bilimsel disiplin; üçüncüsü ise, dünyanın Doğu deneni bir bölgesi hakkındaki ideolojik varsayımlar, imgeler ve fantezilerdir.⁵⁹ Ayrıca, daha geniş ve özgürlükçü biçimde tekrar ele alınan Oryantalizm, yeni bir bilgi türü için nesneler yaratmak gibi zorlu bir çabayı gerektirir.⁶⁰

Said'in, ABD ve Avrupa'yla etkileşim içinde olan Arap- İslam dünyasındaki güncel tartışmaları, çatışma konusu olan yorumların ve fiili çekişmelerin iyi ya da kötü bir parçası olarak görmesi, olayları ve olguları daha geniş bir kavrayış içinde olmasına

⁵⁶ Said, (1999), s.40

⁵⁷ Ibid, s.11

⁵⁸ Andrew N. Rubin, Edward Said, NewYork:R.House, 2004, s.23

⁵⁹ Edward Said, **Kış Ruhu**, Metis Yayınevi:İstanbul, 2000, s.69-70.

⁶⁰ Ibid,s.71

yardımcı olmuştur. Said sınırlı hayatından bahsedecek olursak, bir doğulu olduğu bilinci içinde, sömürge dönemi Filistin ve Mısır'ında geçen ilk gençliğinden beri, bu kavrayışların oluştuğunu söylemek mümkündür.⁶¹ Her sürgün ve gurbetlikle büyümüş, duygusal insan gibi Said'in hayatına vuran bu darbelere direnme itkisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bağımsızlık ortamının da beslemesiyle, düşünce dünyasında sentezlemelere gidebilmiştir. Said'in küçük yaşlardan itibaren yaşadığı bu dış dünyanın iç dünyasına olan etkisine ayrıca, Arap Milliyetçiliği, Nasırcılık, 1967 savaşı, Filistin ulusal hareketinin yükselişi, 1973 Savaşı, Lübnan'daki iç savaş, İran devrimi ve bu devrimin yol açtığı korkunç sonuçlar ve travmaların yol açtığı dikkate değer devrimci etkiyi tam anlamıyla kavramımıza izin vermeyen, olağanüstü inişli çıkışlı, sona gelmez bir olaylar dizisi de felsefi ve düşünsel temellerini oluşturmuştur diyebiliriz.⁶² Said'in çocukluğunun ve ilk gençliğinin geçtiği bu bölgenin, dünyanın en sürekli bir akışının ve en değişimli bölgesi olduğunu da unutulmamalıdır. Tarihi boyunca bölgenin başlıca özellikleri de bunlar olagelmıştır. Bu akışın dışında, yeni bir denge noktasında durup da, sırf iradeyle ya da üstün kavrayış gücüyle bu bölgeyi kavramaya çalışmak hiç de kolay değildir. Said'in genelde Doğu'yu özelde de Arap dünyasını anlamaya çalışmasının iki ana nedeni vardır: ilk olarak, Doğu'nun ister ekonomik, ister siyasi, ister kültürel, ister dini gerekçelerle insanın üstüne üstüne gelmesi ve acil ilgi talep etmesidir. İkinci olarak da, tarafsız ya da istikrarlı tanımlama gayretlerine meydana okuyan duruşudur.⁶³ Edward Said, Oryantalizm'i yapılandırırken, kavramı genişletme noktasında, Batı'yı incelerken ontoloji ve epistemoloji gibi bilimlerden yararlanma yolunu seçmiştir. Ayrıca, doğuyu konuları arasına katmış pek çok yazar, şair, romancı, filozof, siyaset kuramcısı, imparatorluk yöneten devlet adamı bizim için kaynak teşkil edecek ve onların ortaya koydukları teoriler, görüş açıları, romanlar ve toplumu ilgilendiren gözlemler esere malzeme olmuştur. Burada ilk akla gelen soru şudur: "Bu bölgede üretilen zamansız, özcü ve egzotik bir doğa anlayışını temsil etmek yerine rastlantıya dayalı gözlemler, yazarların farklı ve değişen ilgileri ve yazdıkları dönemin gündeminde olan konular ve olaylar çerçevesinde üretildiğinden oldukça değişken, çoğunlukla

⁶¹ Yıldız(1999),s.10-11

⁶² Aslı Çırakman, **Oryantalizmin Varlıksal Temelleri**, İstanbul:Doğu-Batı Yayınları, 2005,s.181-182

⁶³ Said(2000), s. 72

muğlak, çelişkili ve çeşitlidir. Bu yığın içinde doğru malzemeler nasıl elde edilecek?” sorusu Said’in başlıca meselesi haline gelmiştir.

Edward Said, çalışmasında bir başlangıç noktası bulmak ve bu noktayı formüle ederek, bir başlangıç prensibi yakalamak için, kendi içinde basit, dışarıdan bakıldığında pek de kolay anlaşılamayacak bir sistematik geliştirmiştir. Oryantalizm ’de kendince anlamlandırdığı bir metot oluşturmuştur. ⁶⁴Yazarın geliştirdiği metot, araştırmaya en uygun metinleri bulmanın yanında, yazar ve devirleri de bulmakla başlamıştır. Metinler kronolojik sıralamalardan ziyade belli bir entelektüel sıralamaya tabi tutulmuştur. Önemli olanın İngilizlerin, Fransızların ve Amerikalıların Oryantalizm’i nasıl tanımladığını ortaya çıkarmak olmuştur. Said’e göre Oryantalizm kavramının anlaşılması doktrinler ve uygulamalarla karakterini ortaya koyan tarihsel ve entelektüel gerçeklerdir. ⁶⁵

Said’in Oryantalizm üzerine yaptığı çalışmasında ikinci nokta İncil araştırmalarıdır. Bu araştırmaların önemli boşlukları doldurduğunu ve çalışmaların İngiliz ve Fransız bakış açısından uzak hazırlandığı için de evrensel ^{olarak} görmektedir. ⁶⁶

Said’in uzmanlık alanının karşılaştırmalı edebiyat olması hasebiyle, metin inceleme metotlarına çok sık başvurmuştur. Metin incelemelerinde sıklıkla başvuru bir yöntem olan “stratejik yerleşme” sayesinde, yazar ile metin arasındaki gizli bağı ortaya çıkarabilmiştir. Said’in kullandığı bir başka metot ise “stratejik formasyon” olarak tanımlanan, metinler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yarayan kritik okumadır. Bu sayede evrenini oluşturan büyük kütle içinden, işe yarayan örneklem grubundan yararlanabilmiştir. Özellikle metinler arasındaki atıf diyebileceğimiz göndermelerle, metinlerin etki değerlerini ortaya çıkarabilmiş olan Said, baş döndürücü boyutlardan, genişlik ve esneklikten kurtularak bunların arasında boğulmaktan, bu metinler arasında kaybolarak, yenik düşmemeyi becerebilmiştir. ⁶⁷ Said’in tercih ettiği metotta metnin uzamsal, fiziksel veya askeri boyutuyla ilgilenmemiş; metnin nerede gerçekleştiği, nasıl gerçekleştiği ya da ne olduğu sorularını sorarak izleyerek ilerlemiştir.

⁶⁴ İbid, s.37

⁶⁵ İbid, s.38

⁶⁶ Edward Said, **Oryantalizm Eleştirileri**, İstanbul:İlkbahar Yayınları, 2000, s.41

⁶⁷ İbid, s.44

Esasında Edward Said'in kullandığı metodun yapılandırma anlayışına uygun olduğunu anlamaktayız. Bu teoride temel sorun öncelik ile inşacılık arasındaki bağlantıdır.⁶⁸ Said'in eserleri incelendiğinde ve Said'in üzerinde ilerlediği metot ve yöntemin bu bakış açısına uygun olduğu görülmektedir. Bu anlamda Said'in iyi bir kritik okuyucu olduğunu söyleyebiliriz. Said'e göre Oryantalist metinler üzerinde ilerlediği bu metotla, metinlerde esas sunulmak istenen gizli duran görünmez varsayımlara parmak basabilmiştir.⁶⁹

Said'in en önemli eleştirilerinden biri olan Oryantalizm'i nasıl bir metodoloji ile oluşturduğu, yapılandığı mevzusunda olmuştur.⁷⁰ Oysaki Edward Said, bugün sıklıkla yararlandığımız metin etki faktörü hesaplamalarını kendi bilgi birikimi ile ortaya çıkarabilmiştir. Fakat bu yöntemin sorunlu tarafı, bunun sayısal olarak ortaya koyulamamasından kaynaklanmaktadır. Oysaki Said'in metinler üzerinden ilerleyerek oluşturduğu metoduna göre, metinler arası bağlar kurma ve her bir metnine etki değerlerini tespit etmek gerekir. Böylece soyut fikirlerin haklılıklarını tespit etmeleri mümkün olabilecektir.

Oryantalizmi bir söylem olarak kavramsallaştırmamızı sağlayan olgu onun öncelikle metinsel bir ilişkiden ibaret olduğudur. Yani doğuyla ilgili metinler aslında doğuyu yaratır. Bu noktada karşımıza çıkan sorun Oryantalizmi böyle bir söylem olarak düşündüğümüzde doğuyla metinler aracılığıyla karşılaşmayla siyasi, kültürel ekonomik ilişkiler bağlamında karşılaşmayı birbirinden ayırmanın mümkün olamamasıdır. Bu sorun karşısında Said metinlerin yazıldıkları toplumsal ve tarihsel bağlamları oluşturduklarını iddia etmektedir. Yani tarihsel gerçeklik değil de metinlerin kurduğu gerçeklik batılı devlet adamlarının, düşünürlerin ve gezginlerin bakış açısını şekillendirmiştir. Oysa özellikle düşünce tarihi çalışanların perspektifinde aksi de geçerli olmak durumundadır. Diğer bir deyişle metinler belli sosyal ve tarihsel bağlamlarda oluşurlar ve anlaşılmalrı, çözümlenmeleri bu bağlamların bilgisiyle mümkündür. Said metin analizine öncelik anıldığından metinlerin tarihselliği

⁶⁸ Edward Said, **Başlangıçlar: Niyet ve Yöntem**, (Çev: Ferit Burak Ayadar), İstanbul: Metis Yayınları, 2009s.197

⁶⁹ Said, **Oryantalizm**, s.45

⁷⁰ A. L. Tibavi, **Krizdeki Oryantalizm:Eleştiriler**, İstanbul:Yöneliş Yayınları, 1998.

sorunsalını göz ardı etmekte ve böylece ister istemez bize tarihsiz bir analiz sunmaktadır.⁷¹

Bu eleştirilere karşı Said oryantalist söylemin yaratabileceği imgelerin tek tip olduğunu düşünür. Bu imgeler özellikle stereotipi, değişmez ve tarihsizdir. Oryantalist iktidar biçimini kavramak ve metinler ile somut siyasi pratikler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için Said Foucault'nun iktidar/bilgi kavramını irdeler. Said'e göre Doğu ile Batı ayrımı çağlar boyu yapılagelmiş istence dayalı bir ayırmadır ve bu iktidar/bilgi istenci 18.yüzyılın sonunda tam anlamıyla yerleşmiştir.⁷²

Bu nedenle Said gerçekliğin bizim düşüncelerimizden bağımsız bir şekilde varolmadığını ve söylemsel olduğunu varsaymaktadır. Böyle bir akıl yürütme sonucunda Said, Oryantalist söylemin, metinsel ilişkilerin yaratmış olduğu pratikleri de içerdiğine inanmaktadır. Said, doğunun öncelikle metinsel bir varlık olduğunu varsaydığından, ona göre batının siyasi pratikleri de kaçınılmaz olarak bu metinlerin doğruluk iddialarıyla şekillenmiştir. Bu şekilde sistematik bir bilgi birikimi olduğu iddia edilen Oryantalizm sadece doğuyu, yanlış anlamakla kalmaz, aynı zamanda batılıların üzerinde düşündüğü, araştırdığı ve yönettiği genel kabul görmüş doğruları da yaratır.

Oryantalist söylemin doğuyu temsil ederken büründüğü tekdüzelik, tutarlılık ve türdeşlik aslında Said'in batıyı kavramsallaştırması bağlamında da geçerli gibi görünmektedir. Oryantalizmi tarih-aşırı bir söylem olarak sunmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak Said batıyı tarihsiz, sabit ve homojen bir olgu olarak sunmaktadır. Bu tür tarihsel gelişmeleri göz ardı eden Said aslında batının doğu anlayışına geriye dönük, yeniden oluşturma yöntemiyle inceler. Bu yöntem onu, batı düşüncesini, eleştirdiği batının doğu üzerine düşüncesi kadar yanlış temsil etmeye yöneltir. Diğer bir deyişle, Said'in kendi batı imgesi ilham aldığı oryantalist düşünce kadar tekdüze ve tarihsizdir.⁷³

Oryantalizmi insan istenciyle oluşmuş bir söylem olarak incelediğinden ona göre doğu yalnızca batı tarafından ve batılılar için temsil edilir.⁷⁴ Bu varsayımın sonucu

⁷¹ Çırakman (2005), s. 186

⁷² Ibid, s.133

⁷³ Ahmet Ulvi Türkbağ, *Şark'a Dair*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2000, s. 195

⁷⁴ Said (1999), s.40

olarak da Avrupa'nın doğuya yaklaşımında her zaman siyasal, ekonomik, ideolojik, kültürel ve hatta ahlaki anlamda bir bütünlüğü temsil ettiğini düşünür. Said'in sürekli vurguladığı Oryantalizm söylemindeki tekdüzelik ve tutarlılık boyutları Avrupa'nın bu denli birleşik bir güç olduğu varsayımından kaynaklanır. Ona göre Oryantalizm söylemi doğru hakkında değişmez “doğrular” yaratmıştır, öyle ki batıda doğuya dair söylenen her söz kaçınılmaz olarak ırkçı, emperyalist ve etnosentrik yargılar barındırır.⁷⁵ Said'in tespitine göre E. Renan'dan Gible'e ve en yeni müsteşrike kadar her oryantalist bir karar alır; “doğu doğudur, batı batıdır.”⁷⁶

Dolayısıyla oryantalizm söylemi birleşik Avrupa'nın doğuyla her karşılaşmasında ortaya çıkan ortak çıkarlarına ve niyetlerine dayanır. Neredeyse önceden belirlenmiş gibi görünen bu niyetler doğuya öğrenme, istila etme ve nihayet doğuya sahip olma gibi standart bir izleğe sahiptir.⁷⁷ Said'in görüşüne göre batı her zaman böyle aktif ve realistken, oryantalist söylemin hayal ettiği doğu her zaman sessiz, zayıf ve istilayı bekler durumdadır. Bu noktada Said'e göre doğunun sessizliği, batının kültürel, gücünün ve siyasal kuvvetinin işaretidir. Said siyasal iktidar ve oryantalist söylem arasındaki sıkı bağları açığa çıkarmak niyetinde olmasına rağmen batının niyet ve çıkarlarının hangi tarihsel koşullarda ve nasıl oluştuğu, tanımladığı, kabul gördüğü ve nihayet Avrupa'yı nasıl ve neden ortak çıkarlar etrafında birleşmiş egemen bir güce dönüştürdüğü konusunda sessiz kalmaktadır. Basitçe Avrupa'nın her zaman egemen, üstün ve güçlü pozisyonunda olduğunu varsaydığı için Said'in batı anlayışı da kaçınılmaz olarak tekdüze, tutarlı ve tarih-aşırıdır.⁷⁸ Edward Said bugün artık olağanüstü derecede etkili ve yenilikçi bir etellektüel simadır; edebiyat ve kültür; kültürün toplumla ilişkisi, özellikle de kendisinin öncülüğünü yaptığı bir disiplin olan Oryantalizm konularında parlak bir yorumcu olarak dünya çapında ün yapmış biridir.

⁷⁵ Ibid, s.204

⁷⁶ Ibid, s.457

⁷⁷ Türkbağ (2000),s. 91-92

⁷⁸ Tibawi(1998), s.48-59

1.2.1 Edward Said'in Eserleri

Said, Columbia Üniversitesi'nde genç bir doçentken, ilk kitabını 1966 yılında, *Reflections on Exile and Other Essays* adıyla Joseph Conrad üzerine yazmıştır ve bugüne kadar otuz altı değişik dile çevrilmiş yirmiye yakın kitabı vardır.

İslam dünyası, Araplar ve Doğu ile Batı, Fransa, İngiltere ve özellikle ABD arasındaki çağdaş ilişkileri tahlil eden Edward Said, Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği tarihten başlayarak, ilişkilerin çeşitli aşamalarını, sömürgecilik dönemi ve 19. yüzyıl Avrupa'sının geliştirdiği modern oryantalist bilimlerin tahlili de dahil olmak üzere incelemiştir. Said bu süreci II. Dünya Savaşı'nı izleyen İngiliz ve Fransız hegemonyasının yerini Amerikan hakimiyetine bırakmasıyla son buldurmuştur.⁷⁹

1967 Savaşı, akademik dünyada sarsıntılı olmuştur. Bu olay Said'in hayatında kendini en açık biçimde Oryantalizm (Şarkçılık) kitabında ortaya koyacak yeni bir düşünce çizgisini teşvik etmiştir. Kitabında diğer önemli şeylerin dışında, Doğu hakkında yazılmış, Avrupalı metinleri inceliyor ve edebi temsillerin politikasını aydınlığa çıkarıyordu. Oryantalizm' in temel konusu "bilgi birikimi" ile "iktidar" arasındaki yakın ilişkidir. Filistin meselesine ilk entellüktüel tepkisi şüphesiz 1975 yılında yayınladığı *Beginnings (Başlangıçlar)* adlı kitabıdır. *"Başladığımızda, yani başlangıcın bilincine vardığımızda aslında nelerin olup bittiğinin yoğun biçimde, hatta rahatsız olacak kadar farkında olmamız, gerçekten de önümüzdeki göreve son derece özel bir nitelik kazandırır"*⁸⁰

1977 yılında Filistin Ulusal Konseyi'ne seçilen Said, 1991'de istifa edene dek bu görevi sürdürür. Filistin davasının parlak, yorulmak bilmez, cesur bir sözcüsü olmuştur. Filistin'in Sorunu adlı ikinci kitabını 1979 yılında yayınlamıştır. Said çoğunlukla Müslüman yerli Arapları ile menşei ve Filistin'in oryantal gerçeklerini kavrama yöntemi itibarıyla esasen batılı olan Siyonist hareket arasındaki mücadeleyi bir "vak'a tarihi" olarak incelediği bu kitapta, Batının doğuya bakış tarzının altında yatan

⁷⁹ Karl Racevskis, **Edward Said ve Mechel Foucault: Benzerlikler ve Uyumsuzluklar**, İstanbul:Metis Yayınları, 2005, s.23-48

⁸⁰ Said (1999), s.39

unsurları Oryantalizm’de olduğundan daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.⁸¹ Kitapta ötekinin varlığının tanıma ya da ötekinin ortaya attığı sorunu psikanalitik açıdan düşünmeyi reddtmenin psikolojisini ele almaktadır. Ayrıca, bizi “negatif sanırı”nın, yani bir nesnenin ya da bir başkasının varlığını görmemenin sonuçlarını düşünmeye çağırmaktadır.⁸²

Said, daha sonraki bazı yazılarında, akademik çalışmalardaki dar görüşlüğü ya da çokkültürlülük karşında dar görüşlülüğün savunusu olarak da telakki edebileceğimiz eğilimi sorgular.

Said, Haberlerin Ağında İslam adlı kitabında ise, tamamıyla güncel meselelere temas etmektedir. Çok önemli ve fakat bir o kadar da taciz edici ve sorunlu olduğu düşünülen bir İslam dünyasına karşı, Batıda, özellikle Amerika’da, yetmişli yılların başlarından itibaren gelişen tavrı sergilediğini belirten Said, esas dikkati petrole yani enerji konusuna çekmektedir. O’na göre, Arap ve Basra körfezi petrolü üzerinde yoğunlaşmasına sebebiyet veren, ciddi enerji kısıtlaması ile petrol fiyatlarındaki misli görülmemiş fiyat artışı ile enflasyonun batı toplum düzeni üzerindeki altüst edici etkisidir.

Elbette Edward Said’i geniş kitlelere tanıtan eser Oryantalizm’dir. Said bu eserinde, özellikle Avrupa’da, doğu ile ilgili yazılmış eserlerden seçme yaparak, kendi geliştirdiği bir metodoloji ile, metin analizlerinden, söylem analizini gerçekleştirerek; asıl niyeti ortaya çıkartmaya gayret etmiştir.

1.2.2. Edward Said’in Oryantalizmi Üzerine Eleştiriler

Yukarıda Said merkezli anlatılan, Avrupa’nın öteki konumuna soktuğu ve ısrarla bu konumda tuttuğu Doğu’yu ve Doğu anlayışlarının bütünü olan Oryantalizmin eleştirisi Batı akademi dünyasında büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Oryantalizm, sahip olduğu devasa etkiye rağmen, özellikle oryantalistler tarafından çok sert eleştirilmiştir. Sürekli tekrarlanan bir eleştiri, oryantalizmin, doğu ile batı arasındaki kutupla karşıtlığın klasik Yunan çağından günümüze kadar batılı söylemlerin az çok

⁸¹ Emily Apter, **Said’in Hümanizmi**, İstanbul:Doğu-Batı Yayınları, 2004,s.246

⁸² İbid,s.249-252

değişmeden kalan bir özelliği olduğunu ileri sürdüğünü dile getirir.⁸³ Said'e yapılan en önemli eleştirilerden biri olan, doğulu bilgi üretiminin kolonyal tarihle ve bunu da kapitalizmin gelişmesiyle yeterince bağlantılandıramadığına yöneliktir.⁸⁴ Oysaki imaj üzerine kurulu bilginin eylem ve üretimi ancak tarihi şartlarıyla doğru olarak algılanabilir.⁸⁵

Bhabha Said'in kolonileştirilmiş olan halkların kendi kendileri hakkındaki temsillerini/tasavvurlarını ihmal ederek, kolonyal iktidarın karşısına dikilen direnişlerden ziyade bu iktidarın dayatılması üzerinde odaklandığını üzerinde durur. Said, böyle yapması yüzünden "kolonyal iktidar ve söyleme sahip olanların tamamen kolonileştiriciler" olduğu durağan bir kolonyal bağlantılar modeli geliştirmiş ve bundan dolayı müzakere ya da değişime yer bırakmamıştır.⁸⁶

Said'in savı, Avrupa'nın oluşturduğu ve evrensel olarak kabul edilen değerlere ve onun dünya tarihinde oynadığı başat role; "kıskançlık" duygusuyla yapılmış bir eleştiriler öbeği olarak değerlendirilmiştir. Tahmin edilebileceği gibi bu tepkinin büyük kısmı şu anki adı ne olursa olsun içeriğinde bir çalışma alanı olarak Oryantalizmle uğraşanlardan ya da Aydınlanma ve modernizm çizgisi ile Avrupa merkeziliğe bağlı olanlardan gelmiştir.⁸⁷

Said'in ve onun ortaya koyuş biçimiyle Oryantalizm eleştirisinin en büyük eleştirmeni İslam Tarihçisi olan Bernard Lewis'dir. Lewis, Said'i eleştirmektedir. Lewis, Said'i eleştiren bir dizi makalesini İslam ve Batı adlı kitabında toplamıştır. Lewis'in kitabıyla ilgili Said, kendi kitabının 1995 baskısının yazdığı son söz de oldukça kızgın görünmektedir.

"Bu kitabın temel bölümlerinden biri bana yönelik saldırılardan oluşur; bu bölümü, bir öbek gayri ciddi, tipik oryantalist formülü işe koştan bölümlerin ve makalelerin arasına sıkıştırmıştır. Lewis –söz konusu formüller modernliğin Müslümanları öfkelerendirdiği, İslam'ın hiçbir zaman din ve devlet ayırımını gerçekleştirmediği vb. gibi tümü aşırı genellemeci, birey

⁸³ Ania Loomba, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 2002, s96

⁸⁴ Leila Ahmed, **Women and Gender in İslam**, New Haven: Yale University Press,1992,s.24

⁸⁵ Ali Öztürk, **İmajoloji**, İstanbul:Edim Yayınları, s.183

⁸⁶ Loomba (2002), s.70

⁸⁷ Ahmed (1992), s.39

olarak Müslümanlar arasındaki, Müslüman toplumlar arasındaki, Müslümanlıktaki gelenekler, çağlar arasındaki farklılıklar neredeyse hiç anılmaksızın dile getirilmiş formüllerdir. Lewis'in yarattığı laf kalabalığı, görüşünün ideolojik temellerini de neredeyse her şeyi yanlış anlama konusundaki olağanüstü yeteneğini de gözden gizleyemiyor pek."⁸⁸

Onun böyle bir üslup kullanmasının ana nedeni Lewis'in, Said'in oryantalizm adlı yapıtında ileri sürdüğü temel savı ile ilgili sessizliğidir. Burada Lewis'in: "...tüm iddiası, söyleminin bilimsel olmayan karakterini kanıtlayarak Said'i küçük düşürmekten ibarettir. Bilimsel olmayan bilime saldıramaz. O halde bilim de onu dikkate almayacaktır"⁸⁹ Aslında görmezden gelme biçimindeki bu tutum bilimsel çevrelerde oldukça yaygındır. Ayrıca bu tutumun ilginç olan yönü, Said'i eleştirdiği, batının doğuya karşı sergilediği tutumlarından biri olmasıdır. Batı yüzyıllarca kendisine doğuyu dışarıda bırakan çizgisel bir tarih yaratmış ve bu yaratımına sadık kalmıştır. Bu çizgisel tarih eski Yunan Roma İmparatorluğu- Orta Çağ Avrupa'sı Rönesans – reform – aydınlanma - modernite ve postmodernite biçimindedir. Bu batı, tarihi içine doğu, ancak oryantalizm söylem içinde ve doğulaştırılmış tarzıyla, genelde de kötü örnek olarak girebilmektedir.

Said'i eleştiren tek isim Bernard Lewis değil kuşkusuz. Edebiyatçı ve Sanat Tarihi Uzmanı olan George P. Landow'un Said'in Oryantalizm adlı metninde bulduğu kusurları şöyle sıralamaktadır.

"Kitabın polemik yanı güçlü ama akademisyenlik yönü oldukça zayıftır. Kitapta Çin, Japonya, Güney Doğu Asya'dan ihç söz edilmez. Hindistan hakkında ise çok az şey söylenir. Şark Yalnızca Ortadoğu ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle tıpkı eleştirdiği oryantalist metinler gibi Said'in kitabı da oryantalist bir usluba sahiptir. Nerval ve Flaubert gibi yazarlara karşı garip bir bağışlayıcılığı vardır. Yalnızca Batı'nın Doğu'ya böyle davrandığı ve bunun sonuçları dikkate alındığında öteki düşüncesi hatalıdır. Oysa her toplum diğerine aynı şeyi yapar. Yani ötekileştirir. Kitap, Avrupa Emperyalizmi ve Avrupa dışı emperyalizm tarahi hakkında çok az bilgi içerir. Sanki Avrupa, tarihindeki tek koloniye sahip bölgeymiş gibi algılanıyor, böylece

⁸⁸ Bernard Lewis, **İslam and The West**, London:Oxford Press, 1995,s.3

⁸⁹ Thierry Hentsch, **Hayali Doğu: Batının Akdenizli Doğuya Politik Bakışı**, İstanbul:Metis Yayınları, 1996,s.253

kitap siyasi bir polemikten öteye gidemiyor. Bu durumda bile siyaset ile motive olan bir akademisyenden daha iyisi beklenebilir. Feminist teori ve eleştiriden etkilenmesine rağmen cinsiyete ait konuları ihmal ediyor. Batı'nın Doğu'yu cinselleştirmesini vurgulamakla birlikte klasik dokuyu yineleyerek Fransızların cinsellikteki duyarsızlığını hoş karşılıyor.”⁹⁰

Said'e yönelik ikinci bir özet eleştiri Louis Nicolas Trepanier'nin “Edward Said'in Oryantalizmi'nin Saçma Olmasının On Nedeni” adlı yazısıdır. Trepanier, kitap ile yazarının çelişki ve kusurlarını şöyle sıralıyor.

*“Öncelikle kitap, açık bir çelişki üzerine kuruludur. Said, doğuluları İslam'ın kuruluşundan bu yana değişmediğine ilişkin oryantalist savı eleştirir ancak kendi söylemi antik Yunandan beri değişmez. Müslüman dünya Said'in söylediği gibi oryantalistler tarafından yaratılmamıştır, her yerdeki Müslümanların birliğini iade eden Arapça “ümme” sözcüğü vardır. Kurbanlaştırmayı akademik bir argüman olarak hem oryantalistlerin araştırdığı halkları hem de kendini savunmak için kullanıyor bu ise günümüz Ortadoğu koşullarında tehlikeli bir yaklaşımdır. Said'in sonuçları araştırma yapılmadan önceden seçilmiştir.”*⁹¹

Trepanier'in Said'e yönelik eleştirileri özellikle ön yargılı olması üzerine yoğunlaşmaktadır. Said'in diğer kültürlerle ilgilenen herkesi suçladığını, hakimiyete saldırısının tamamen kişisel ve duygusal sebeplerden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

92

Üzerinde durulan üçüncü metin olan Keith Windschuttle'ın “Edward Said'in Gözten Geçirilmiş Oryantalizmi” isimli çalışması ise diğerlerinden farklı olarak daha detyalı ve inceliklidir. Windschuttle'a göre Said'in eksikleri şöyle sıralanmaktadır.

“ Oryantalizm nesnel, çıkardan bağımsız ve ezoterik (belirli bir grubun bilgisine özgü) bir alan gibi görünmesine rağmen aslında siyasal amaçlara hizmet eder. Bu en açık biçimde sömürgeciliğin meşrulaştırılmasında görülür. Oryantalizm Avrupa'nın kendi imgesini

⁹⁰ George Landow, “Edward Said's Orientalism”, Political Discourse, www.postcolonialweb.org (18 Mart 2002)

⁹¹ Louis Nicholas Trepanier, Edward Said and Orientalism”, www.scholars.nus.edu.sg/landow/post/poldiscourse (2005)

⁹² Louis Nicholas Trepanier, Edward Said and Orientalism”, www.scholars.nus.edu.sg/landow/post/poldiscourse (2006)

oluşturmasına yardımcı olur. Avrupa ancak bir öteki yaratarak (tabi ki bu öteki karanlık taraf olup olumsuz özellikler taşıyacaktı: Doğu) kendi kendini tanımlayabilir, kimliğini oluşturur. Oryantalizm Arap ve İslam kültürünün yanlış bir tanıtımını üretir. Bunu da bir takım olumsuz sabit özellikler (yukarıda sözü edilen klişeler) aracılığıyla yapar’’⁹³

Windschuttle’a göre Said’in çelişkileri bununla da sınırlı değildir. Ayrıca oryantalist çalışmalarını sömürgeciliğe teşvik ettiği de tarihsel verilerle bağdaşmamaktadır. Çünkü Cromer, Balfour ve Curzo’nun eserleri 1908 ila 1912 yılları arasında yazılmıştır oysa İngiliz sömürgeciliği bu yıllardan çok önce en yüksek noktasına varmıştır. Dahası sömürgeleştirmenin ve sömürgeleri meşrulaştırmanın oryantalist ötesinde daha somut nedenleri (Ticari, askeri) vardır. Örneğin İngiltere kuzey Afrika ve orta doğu’ya Hindistan ve Çin yolunu Fransızlara karşı korunmak için müdahale etmiştir. Ayrıca Said’in Alman Oryantalistlerden söz etmemesi ve bunu da Almanlar daha sonra bu alana el attı diyerek gerekçelendirmesi de doğru değildir. Windschuttle burada Lewis’den alıntı yapar. Lewis’e göre almanlar Weber, Simmel, Tönnies gibi doğu üzerine de araştırmalar yapan çok önemli kişilikler yetiştirmişlerdir. Ancak Almanya kuzey Afrika ve orta doğu’da sömürge elde etmediği için yani Said’in oryantalizm sömürgeyi teşvik ettiği tezi ile bağdaşmadığından, Said Almanları incelemeksizin geçmiştir. Windschuttle’ın incelemesi bu noktaları vurgulayan ve derinleştiren eleştirilerle devam ettikten sonra biraz da şahsileşerek sona ermektedir.

Edward Said’in Oryantalizm çalışmasıyla başlattığı tartışma hem iktidar hem de söylem düzeyinde sosyal bilimlerde yeni bir pencere açmıştır. Yakın tarih bakımından 11 Eylül sonrası ABD-Ortadoğu ilişkileri düşünüldüğünde, siyasi ve düşünsel otorite merkezleri aldıkları kararlar ve yaptıkları açıklamalarla Said’in ne kadar haklı bir noktada durduğunu bir kez daha göstermiştir. Batı’nın Doğu’yu bir okuma biçimi olarak oryantalizmin sunduğu model yadsınmamalıdır.

⁹³ Keith Windschuttle, Edward Said’s Orientalism, The New Criterion, www.newcriterion.com (Şubat 1999)

2. IRAK'A MÜDAHALE VE ORYANTALİZM BAĞINTISI

Soğuk Savaş Sonrası dönemde oryantalizm farklı bir boyut kazanarak, Batı ile Doğu Samuel Huntington'un tezinde ortaya attığı şekilde medeniyetler çalışması biçiminde ortaya çıkmıştır. Genel olarak, Soğuk Savaş'ın sone ermesiyle birlikte ABD, tek hegemon güç olarak dünya siyasetinde yer almaya başlamış ve oryantalist bakış açısıyla değerlendirilecek olursa, kendi medeniyetinin ve onun sosyal, ekonomik, askeri, kültürel, teknolojik vb alanlarda Doğu'ya göre daha üstün olduğunu vurgulayan ve hatırlatan bir dış politika izlemeye başlamıştır. Jacob Heilbrunn göre, Soğuk Savaşın bitimiyle liberalizmin zaferini ilan eden ve ABD'ye dünyayı demokratikleştirme görevi veren Huntington ile Batı medeniyetinin diğer medeniyetlere göre gerilediğini İslam ve Çin (Konfüçyen) medeniyetlerinin yükselişe geçtiğini, evrenselliğin emperyalizmi meşrulaştırabileceği ve ABD'nin Batı medeniyetinin lideri olabileceğini savunan Huntington arasında çatışma vardır⁹⁴. Hilbrunn'un Huntington ile ilgili tespitleri doğru olmakla birlikte, önceki ile sonraki Huntington'un fikirleri ABD'nin değişen ihtiyaçlarını karşılamak açısından tutarlıdır.⁹⁵ Bu sayede, ABD hem askeri eylemlerinin sorumluluğunu medeniyetler çatışmasından kaynaklanan radikalizme karşı durma gibi farklı bir tartışma alanına kaydırabilecek hem de varsayılan Batı medeniyetinin liderliğini talep edebilecektir. ABD'nin değişen ihtiyaçları nedeniyle, Huntington'dan önce Arnold Toynbee'nin "meydan okuma ve karşı koyma" kuramı veya Raymond Aron'un "medeniyetlerin çok türü" yaklaşımı, Huntington'un yaptığı etkiyi yapmamışlardır. Huntington'un medeniyetler çatışması tezine göre, Soğuk Savaş sonrası dünyada halklar arasındaki çatışmaların kaynağı ideolojik, politik veya ekonomik değil, kültürel farklılıklar olacaktır.⁹⁶

Ulusal devletler uluslararası sistemde önemli aktörler olmaya devam etseler ve güç peşinde koşsalar da, davranışlarını kültürel tercihler ve farklılıklar yönlendirecek ve

⁹⁴ Huntington'a göre Batı, dünya gelirinden pay, yatırımlar, silah teknolojisi üretimindeki rolü ve en önemlisi demografik olarak diğer medeniyetlere göre gerileyiş içindedir. Batı'nın gerilerken batı dış medeniyetler eğitilmiş insan sayısı, satın alınan veya üretilen silah miktarı ve artan gelir kaynaklarıyla hızla Batı'ya yetişmektedir. Emad El-Din Aysha, **Huntington's Shift to Declineist Camp: Conservative Declinism and the Historical Function of the Clash of Civilizations**, International Relations, 2003, c.17, s.4, s.433

⁹⁵ Jacob Heilbrunn, **The Clash of Huntington**, The American Prospect, 1998, S.39, s.22

⁹⁶ Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilization**, Foreign Affairs, 1993, C.72, S.3, s.22

dolayısıyla, global politikanın asıl savaşimleri farklı uygarlıklara ait grup ve milletler arasında meydana gelecektir.⁹⁷ Soğuk Savaşın bitimiyle Batı'ya ait iç savaşlar sona ermiş ve süper güçlerin rekabeti yerini sekiz ana uygarlık arasında çıkması olası çarpışmalara bırakmıştır.⁹⁸ Huntington'a göre, en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik düzeyi anlamına gelen uygarlıkların dünyadaki dağılımı şöyledir: Batı, Çin (Konfüçyan), Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika uygarlıklarıdır.⁹⁹ Huntington'a göre, medeniyetlerin çatışma olasılığının yüksek olmasının nedenleri vardır. Öncelikle, uygarlıklar arasında tarih, kültür, gelenek, yaşama bakış açıları ve en önemlisi din gibi temel farklılıklar bulunmaktadır. Ekonomik ve siyasal gelişmelerdeki farklılıklar bu temel ayrımlardan kaynaklanmaktadır. Örneğin, Doğu Asya'nın ekonomik başarısı, Doğu Asya toplumlarının istikrarlı siyasal sistem kurmada karşılaştıkları güçlükler gibi, Doğu Asya kültüründe yatmaktadır. İslam kültürü, İslam ülkelerinin çoğunda demokrasinin ortaya çıkmamasındaki başarısızlığı açıklamaktadır. Batı Hristiyan mirasına sahip ülkeler ekonomik gelişme ve demokratik siyasette daha başarılı olmaktadır.¹⁰⁰

İkinci olarak, dünyanın giderek küçülmesiyle uygarlıkların insanları arasındaki etkileşim fazlalaşmakta, ortaklıklarla birlikte farklılıklar da ayırt edilir hale gelmekte ve uygarlık bilinci artmaktadır.¹⁰¹ Dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçleri insanları çok eski yerel kimliklerinden ve kimlik kaynağı olarak ulusal devletleriyle bağlarını zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, ortaya çıkan boşluğu medeniyetlerin ait oldukları din içindeki radikal hareketler doldurmakta ve genel olarak toplumlar sekülerizasyondan uzaklaşmaktadırlar. Bu bağlamda medeniyetlerin çatışma olasılığını yükselten üçüncü neden, dinin uygarlıkları birleştiren ve ulusal sınırları aşan bir kimlik ve ümit sağlamasıdır.¹⁰²

Üçüncü olarak, Batı bir taraftan kendi içinde güçlenirken diğer taraftan Batılı olmayan yollardan dünyayı biçimlendirmek için gittikçe daha fazla arzu, istek ve

⁹⁷ Huntington (1993), s.23

⁹⁸ Ibid,s.27

⁹⁹ Ibid, s.39

¹⁰⁰ Mehmet Turan, **Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, (çev. Cem Soydemir), İstanbul:OkuyanUs Yayınları, 2002, s.27

¹⁰¹ Huntington (1993), s.29

¹⁰² Ibid, s.34

kaynağa sahip olan Batı dışı ülkelerle yüzyüze gelmektedir. Dördüncü neden, siyasi ve ekonomik olanlara oranla değişime daha az yatkınlık gösteren kültürel özellik ve farklılıkların taraf değiştirmeye engel olmasıdır.¹⁰³ Başka bir deyişle, uygarlıkların verili ve değiştirilemez özellikleri, sınıf veya ideoloji savaşımalarında olduğu gibi taraf değiştirmeyi mümkün kılamamaktadır. Son olarak, ideoloji temelinde kurulan ittifaklar azaldıkça, hükümetler ve gruplar giderek ortak din ve uygarlık kimliğine başvurarak destek sağlamaya girişeceklerdir.¹⁰⁴ Huntington'a göre, medeniyetlerin çatışması iki seviyede ortaya çıkacaktır. Mikro düzeyde, komşu gruplar, uygarlıklar arasındaki fay kırıklıkları boyunca topraklar ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak için çatışacaklardır. Makro düzeyde ise, farklı uygarlıklara mensup devletler kendi özel politik ve dini değerlerini öne çıkartarak izafi bir askeri ve ekonomik üstünlük kurmak amacıyla mücadele edeceklerdir.¹⁰⁵ Huntington, tüm uygarlıkların birbirleriyle çatışma içine gireceğini iddia etmemektedir. Huntington'a göre esas çatışmalar, birden çok uygarlığın etkisi altında olan ve fay hatları olarak tabir edilen bölünmüş devletlerin içindeki farklı grupların ve onlara destek olan akraba devletleri arasında gerçekleşecektir. Örneğin, eski Yugoslavya Batı, İslam ve Slav-Ortodoks uygarlıkları arasında bölündüğü için en kanlı etnik savaşlar burada olmuştur. Meksika, Türkiye, Keşmir, Rusya diğer bölünük ülkelerden ve fay hatlarından bazılarıdır. İslam uygarlığının çevresi, Batı, Slav-Ortodoks, Hindu, Çin ve Afrika uygarlıklarıyla çizilmiş olduğu için, sınırları sürekli savaşlara açık olacak şekilde kanlı fay hatlarıyla doludur.¹⁰⁶

Bir uygarlığa bağlı grup veya devletler farklı uygarlıktan bir ulusla savaşa girdiklerinde doğal olarak kendi uygarlıklarının diğer üyelerinden destek almaktadırlar. Örneğin, Huntington'a göre, Irak'ın Kuveyt'i istilası sonrasında Amerika önderliğindeki Batı koalisyonun Irak'a müdahale etmesi üzerine, Saddam Hüseyin Arap milliyetçiliği adına değil İslam adına yardım çağrısı yapmıştır. İran dahil bu çağrıya birçok İslam ülkesi gizliden gizliye ve köktendinci İslami hareketler de açıkça destek vermişlerdir.

¹⁰³ İbid, s.42

¹⁰⁴ Turhan (2002), s.34

¹⁰⁵ Heilbrunn (1998), s.52

¹⁰⁶ Eric J. Zürcher, **Medeniyetler Çatışması, İslam ve Avrupa Birliği**, (çev: Senem Polat), İstanbul: Kadim Yayınları, 2011, s.64

¹⁰⁷ Bunun dışında, Huntington'a göre, Slovenya ve Hırvatistan'ın Almanya ve 11 AB üyesi ülke tarafından çok hızlı bir şekilde tanınmasının nedeni, Batı uygarlığı ve Katoliklik ortak paydasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁸

Huntington, uygarlıkların birbirine karışmasının mümkün olmadığını ve Batı uygarlığının bireycilik, liberalizm, anayasacılık, insan hakları, eşitlik, bağımsızlık, hukuk düzeni, demokrasi, serbest piyasa, laiklik gibi değerlerinin dünyanın geri kalan kısmına nüfuz etmiş olmasına rağmen, İslam, Çin, Japon, Hindu, Budist veya Ortodoks kültürlerinde fazla bir yankı uyandırmayacağını iddia etmektedir.¹⁰⁹ Hatta Batı'nın bu çabası, diğer uygarlıklar tarafından emperyalizm olarak değerlendirilebilmekte ve karşı tepki olarak Batılı olmayan kültürlerdeki genç kuşağın dini köktendinciliği desteklemesinde görüldüğü gibi yerli değerlerin yeniden doğrulanmasına neden olmaktadır.¹¹⁰ Gelecekte dünya siyasetinin odak noktası büyük olasılıkla, Batı ile Batılı olmayan uygarlıkların Batılı güç ve değerlere verdiği karşılıklar olacaktır.

Huntington'a göre, kültür ve güç sebebiyle Batı'ya katılmak isteyen, fakat katılamayan ülkeler, kendi ekonomik, askeri ve siyasetel güçlerini geliştirerek Batı ile rekabete girmekte ve Batılı olmayan diğer ülkelerle işbirliği yapmaya çalışmaktadırlar. Bu işbirliğinin en göze çarpanı, Batılı çıkarlar, değerler ve iktidara meydan okumak için doğmuş bulunan Konfüçyen İslami yakınlıktır.¹¹¹ Huntington, orta vadeli gelecekte mücadelenin odak noktasının Batı ve çeşitli İslami-Konfüçyen devletler arasında olacağını iddia etmektedir.¹¹² Dolayısıyla, kısa vadede Batı'nın çıkarına olan şeyler: kendi uygarlığı içinde Avrupalı ve Kuzey Amerikan unsurları arasında daha büyük bir birlik ve dayanışma geliştirmek; kültürleri Batı'ninkilere yakın Doğu Avrupa ve Latin Amerika'yı Batı toplumlarına katmak; ve Japonya ile işbirliğine dayalı yakın ilişkileri geliştirmek; Konfüçyen ve İslami devletlerin askeri kapasitelerini baş aşağı etmek; Konfüçyen ve İslami devletlerarasındaki farklılıklar ve anlaşmazlıkları kullanmak; Batılı değer ve çıkarlara yakınlık duyan diğer uygarlıklardaki grupları desteklemek;

¹⁰⁷ Rowland Morgan, **11 Eylül ve Medeniyetler Çatışması**, (çev. Ali Şimşek), İstanbul: Salyongoz Yayınları, 2012, s.82

¹⁰⁸ Huntington (1998), s.49

¹⁰⁹ İbid, s.51

¹¹⁰ Samuel P. Huntington, **Üçüncü Dalga**, (çev. Ergun Özbudun), İstanbul: Kilit Yayınları, 2011, s.77

¹¹¹ İbid, s. 69-88

¹¹² Morgan (2012), s.75

Batılı değerleri yansıtan ve geçerli kılan uluslararası kurumları güçlendirmek ve Batılı olmayan devletleri bu kurumlara daha fazla karıştırmaktır.¹¹³

Sonuç olarak, ABD'nin çıkarları medeniyetler ve kimlikler kavramları içinde eritilip aklandıktan sonra tersyüz edilerek sunulmaktadır. Bununla birlikte, Huntington'un önerileri bütün ideolojiler gibi, gerçeklerden bağımsız değildir. ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki enerji kaynakları ve stratejik bölgelerde fiziki kontrol sağlama isteği medeniyetler çatışması tezinde bir uygarlık sorunu olarak sunulmakta ve ABD'nin Batı uygarlığının liderliğini yapması istenmektedir. Dolayısıyla, medeniyetler çatışması yeni düşmanlar yaratarak Batıyı bir arada tutma çabasından ziyade, ABD'nin orta ve uzun vadeli çıkarlarına yönelik politikalarını teorik düzeyde meşruluk kazandırmaya yönelik bir ideolojik çalışmadır. Öte yandan, bunu salt jeopolitik bir güç savaşı olarak değerlendirmek gerçeklerin tersyüz olmuş halini okumak anlamına gelecektir. Günümüzdeki sorunların en önemli kaynağı, kapitalizmin içsel çelişkilerinden kaynaklanmaktadır. Huntington'un saptamaları postmodernist evrensellik iddialarında bulunan biyopolitika ve neoliberal görüşlere ters gözüktüğü de, tüm bu kuramların ortak noktaları genel olarak kapitalizme özel olarak da ABD çıkarlarına hizmet etmeleridir. Bununla birlikte, medeniyetler çatışması tezi, ABD'nin resmi raporlarından üye devletlerin hükümet veya yerel yönetim raporlarına ve köktendinci İslami örgütlerin fetvalarına kadar yayılmış ve kabullenilmiş görünmektedir.¹¹⁴

Rekabetin ve çatışmaların kaynağını ekonomiden veya daha geniş bir tanımlamaya kapitalizmin yayılmacı karakteristiğinden uzak göstermek, asıl rekabetin uygarlıklar arasında (dar tanımlamayla kimlikler veya "öteki"ler ve kültürler arasında) olmaktan ziyade gelişmiş kapitalist ülkeler arasında olduğu gerçeğini, daha tartışmaya başlamadan başka yöne kaydırmış olacaktır. Medeniyetler çatışmasına karşı çıkarak medeniyetler arası diyalog öneren yaklaşımlarsa, bu oryantalist tezi tersten pekiştirmekten başka bir sonuç elde edememektedirler. Oryantalizmi ve medeniyetler

¹¹³ Huntington (1998), s.40

¹¹⁴ Philip Marfleet, **The Clash Thesis: War and Ethnic Boundaries in Europe**, Arap Studies Quarterly, 2003, C.25,S.1-2,s.71-82

çatışması tezini yaratan kapitalizmin yayılma süreci ve hegemonya mücadeleleri sorgulanmadığı sürece, sistemin üstyapısını sorgulamanın ötesine geçilemeyecektir.

Çalışmanın bu bölümü; İkinci Körfez Savaşı sürecine giden yolun daha iyi anlaşılabilmesi ve sürecin taşıdığı oryantalist etkilerin algılanabilmesi için üç ana kısımdan oluşmaktadır.

İlk bölümde, neo-oryantalizm ve ABD konusu detaylandırılacak, ABD dış politikasının dayandığı bu fikri boyut ele alınacak. Edward Said oryanatilizmi çerçevelendirirken her ne kadar ABD politikalarına değinse de, dayandığı referans noktaları Avrupa üzerine yoğunlaşmaktadır. Oryantalizmin yeni şeklinin, ABD dış politikasında nasıl vücut bulduğu bu bölümde anlatılacaktır. Aynı bölümde, Soğuk savaş Sonrası döneme genel bir bakış yapılacaktır.

İkinci bölümde, Irak’a müdahale sürecinde yaşananlar anlatılacak ve dönemin önemli gelişmeleri incelenecektir. Yine aynı bölümde Said’in ortaya koyduğu ve birinci bölümde anlatılan kolonyalizm-oryantalizm ilişkisi üzerinden söz konusu sürecin değerlendirmesi yapılacaktır.

Önceki iki bölümün aslen bizi getirmeyi hedeflediği üçüncü bölüm ise Bush Doktrini ve Oryantalist değerlendirme olarak başlıklandırılmıştır. Bu bölümde; Irak’a müdahale sürecini başlatan ve Bush Doktrini olarak adlandırılan süreç, bu süreçte yapılan açıklamalar ve müdahalenin gerekçelerini ortaya koyan konuşmaların oryantalist olup olmadığı araştırılacaktır.

2.1 Yeni Oryantalizm ve ABD

Sovyetler Birliği’nin dağılışı ve Berlin Duvarı’nın yıkılışının ardından biten soğuk savaş sırasında, “savaş” kavramını alt üst eden nükleer gelişimle birlikte büyük güçlerin mücadele yöntemi de değişime uğradı. Devletler arasındaki rekabetin boyutunu bu denli değiştiren teknolojik dönüşüm, kuskusuz illegal şiddet unsurlarının da eylem

yöntemlerini ve bu yöntemlerden en etkili sonucu alabilme yeteneklerini geliştirmeleri anlamına geliyordu.¹¹⁵

Özellikle de 1990 sonrası Batı'nın Doğu'yu "demokratikleştirme" arzusuyla gerçekleştirdiği eylemlerine karşılık Doğu, farklı bir karşı duruş biçimine yöneldi. Uluslararası silah tüccarları tarafından da destek bulan yeni bir çatışma stratejisi olarak terörizm, sivil toplumların güvenliğine yönelik en önemli tehdit olma niteliği kazandı.

Ensar Nişancı bu konjonktürde oluşan yeni oryantalist söylemi şöyle özetler;

*"11 Eylül öncesinde Ortadoğu toplumlarının sosyal altyapılarının eksiklikleri gerekçe gösterilerek (yani "demosun" henüz gelişmediği ileri sürülerek) zaten demokratikleşmeyecekleri ileri sürülerek bu toplumlara egemen olan anti-demokratik rejimleri, "demosu" karşı gene bu aktörler yani Batılılarca desteklenmekteydi. 11 Eylül sonrasında gene aynı aktörler bu tutumlarını radikal bir biçimde değiştirerek, tam da karşı kutuptaki bir tavrı benimsediler: bu sefer Ortadoğu toplumlarının demokratikleştirilmesini acil bir sorun haline getirdiler."*¹¹⁶

Nişancı'nın bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi, yeni oryantalist söylemlerin miladı olarak 11 Eylül terör saldırısı görünse de, önceleri sadece cehaleti ve barbarlığıyla küçümsenen "öteki" ye bakış, dünya siyasi konjonktürünün değişmesiyle birlikte tümüyle farklılaşmıştır. 1980'li yıllardan sonra özellikle 1990'ların ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri'nin doğulu "öteki" için biçtiği bu yeni kimlik, genellikle radikal İslami görüşle ilişkilendirdikleri ve Amerika için büyük tehdit oluşturan Arap teröristlerdi.¹¹⁷

Brian Edwards, Arapların filmlerde sürekli terörist olarak temsil edilme nedenini, soğuk savaş sonrasında boşalan "düşman rolü"nün yerini doldurulması ihtiyacına bağlar.¹¹⁸ Soğuk savaş öncesi dünyanın diğer süper gücü olarak ABD için ciddi bir rakip olan Rusya'nın, Hollywood tarafından Rus terörist ve KGB ajanları ile özdeşleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

¹¹⁵ Serhan Yalçiner, **Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Volume:2 Sayı:2006

¹¹⁶ Ensar Nişancı, **Klasik Oryantalizmden Neo-Oryantalizme; İslam, Demokrasi ve Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine**. Avrasya Dosyası. Avrasya Bir Vakfı Yayını. Cilt:11. Sayı:3,2001

¹¹⁷ Hilal Erkan, **ABD'de Oryantalizm**, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2009,s. 34.

¹¹⁸ Brian Edwards, **Yankee Pashas and Buried Women Containing Abundance in 1950's Hollywood Orientalism. Film & History**, Berkley: Berkley Press, 2009,s.31

Dolayısıyla, Klasik Oryantalizmin söyleminin çok da değişmediğini, tam tersine sadece küçümsenen unsurların din ile ilişkilendirilerek daha da keskinleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda “ben” ve “öteki”nin temsili de dünyanın değişen siyasi konjonktürüne göre biçimlendi. Bu biçimlendirmenin en keskin belirleyeni, 11 Eylül 2001 de İkiz Kulelere yapılan terörist saldırılar olmuştur. Simgesel olarak bu kuleler “Batı medeniyeti”ni temsil ederken, kuleleri tahrip eden terörizm genelde Doğu’nun, özelde ise İslam’ın temsilini üstlendi.¹¹⁹

Bu yeni konjonktür ile birlikte daha önceleri Doğu’nun cehaleti, barbarlığı ve her daim üstesinden gelinebilecek eksikliklerinin yerini, diğer bir deyişle “Batı’ya özgüven aşılayan klasik oryantalizmin aynasındaki negatif Doğu imgesinin yerini, her bakışında tehlike ve tehditleri hatırlatan, dolayısıyla özgüven değil, bir tür histeri aşılayan yeni oryantalizmin yarattığı yeni bir Doğu imgesi aldı.¹²⁰ Böylelikle Klasik Oryantalizmin bildik dili yerini, Abaza ve Stauth’un deyimiyle “Gelişmiş Batı” ile “Barbar Doğu” arasındaki irrasyonel ayrımın sürdürüldüğü” daha saldırgan, düşmanca bir yeni oryantalist dile bıraktı.¹²¹

Daniel Pipes’in “Müslüman ülkeler dünyada en çok teröriste ve en az demokrasiye sahip ülkelerdir”¹²² ifadesi bu bağlamda dikkate alınmalıdır. Milton ve Edwards’ın “İslami politikaları, şiddet, despotizm, terörizm, fundamentalizm, dini tahakküm ve seküler demokratik devletçilik ve batı medeniyetlerine karşı duyulan düşmanlık ile

İlişkilendirmesi”¹²³ ya da “Arap Ortadoğuyu 21. yüzyılın Hasta Adamı” ilan eden Lewis ve Huntington gibi sosyal bilimcilerin çalışmaları, yeni Oryantalist söylemin genel çerçevesini oluşturdu; Hiçbir zaman demokratik olmayacak olan Doğu, bu haliyle Batı için artık bir tehdittir.

¹¹⁹ Güliz Uluç, **Medya ve Oryantalizm; Yabancı, Farklı ve Garip, Öteki**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2009, s.34-39

¹²⁰ Erdem Engin, **The Clash of Civilizations: Revisited After September 11**. ed: Bülent Aras ve Gökhan Bacık, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınevi, 2004

¹²¹ Lina Khatip, **Filming The Modern Middle East Politics in the Cinemas of Hollywood. Politics in the Cinemas of Hollywood and Arab World**, New York: Tauris Press, 2006, s.57

¹²² Yahia Sadowski, **The New Orientalism and the Democracy Debate**, London: Mear Press, 2003, s.70

¹²³ Micheal Richardson, **Otherness in Hollywood Cinema**, New York: The Continuum International Publishing, 2010, s.44

Gerek medya gerekse sinema aracılığı ile “bir gün mutlaka başa gelmesi beklenen terör saldırılarının”¹²⁴ bir öngörü ve kurmaca olmaktan çıkıp gerçekleşmesiyle, özgüveni tahrip edilen batının Orta Doğu üzerindeki politikaları hiç olmadığı kadar meşrulaşmış oldu. Alam’a göre yeni oryantalistlerin bu söylemi, Amerika ve onun Avrupa’lı müttefiklerini Büyük Orta Doğu Proje’sinin alt metnini oluşturuyordu. “Amaç Orta Doğu’yu tıpkı Balkanlar’da olduğu gibi etnik, din ve mezhep ayrılıklarına dayanan bağımlı eyaletlere bölmektir. Arap milliyetçiliğinin sonunu getirecek böyle bir bölünmeyle Amerika ve İsrail, petrol kaynaklarını elinde tutan bölgedeki en büyük güç haline getirecek ve bu küçük eyaletler daha uzun vadeli bir sömürge alanı olabileceklerdir”¹²⁵

Klasik oryantalizmin sömürgeciliği meşrulaştırma dilinde “Avrupa, Doğu’nun sahip olduğu tüm zenginlik ve değerlere hayrandır. Ancak Doğu ne sahip olduğu bu zenginliklerin farkındadır ne de bunları nasıl kullanacağını bilgisine sahiptir. Doğu’nun zenginliklerinin tüm insanlığın kullanımına sunulması için hayran olunana el koymak, onu yönetmek, ona çeki düzen vermek gerekmektedir. Yönetimi altında olduğu despotun hükümranlığını cehaleti yüzünden sorgulamayan ve bu yüzden kendine yardım eli uzatılan Doğu, önce kendi despotundan kurtarılmalı, sonra yerli despotun yerine geçilerek yönetilmelidir”¹²⁶

Yeni oryantalizmin sömürgeciliği meşrulaştırma dilinde bir hayranlıktan çok mağduriyetten kaynaklanan bir tür öfkeden söz edilebilir. Getirilmek istenen çözüm yolu değişmemekle birlikte- Doğunun, hem kendi halkı hem de batıya yönelik uyguladığı şiddet, bölge ve dünya için bertaraf edilmesi gereken ciddi bir sorun olarak ortaya koyulur.¹²⁷ Yeni Oryantalizmin savunucuları tarafından “Üçüncü dünya ülkelerinde görülen şiddet olayları ile ‘yeni barbarlık’ kavramı arasında bir bağ kurulmakta ve ‘şiddet’ kavramının yerel kültüre kökten bağlı olduğu ve dolayısıyla ekonomik ve politik yapıdan bağımsız olduğu sonucuna varılmaktadır. Buradaki şiddet,

¹²⁴ Alam Shahid, **Challenging The New Orientalism; Dissenting Essay on the “War Against Islam**, Boston: Northeastern University Press, 2007, s.79-81

¹²⁵ Ibid, s.86

¹²⁶ Erkan (2009), s.44

¹²⁷ Dan Tuastad, **New- Orientalism and The New Barbarism Thesis: Aspects of Symbolic Violence in the Middle East Conflict(s)**. Third World Quarterly. Vol: 24. No:4, 2009

akılla açıklanacak bir olgu değildir, bu nedenle diplomasi veya uzlaştırma yoluyla sonlandırılmaz

John Richardson'a göre, yeni oryantalizm, "öteki"ni küçümsemekten çok acımaya neden olan bir yöntem izlemektedir. Böylece, insanların hümanist duygularını harekete geçirilir ve "öteki"nin sıkıntısı paylaşıp çözüme ulaştırılarak, batının suçluluk duygusunun üstesinden gelinir¹²⁸ Elbette bu çözüme ulaştırma işini Batılılar üstlenir. Batı'da "bilinçli öteki" karakter ise, içinde yaşadığı toplumun geri kalmışlığı antidemokratik yönetim ve şiddete ancak bir batılının vesayeti ile karşı çıkar

Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği ve Amerika olarak ikiye ayrılmak istenen dünya ekonomisi, günümüzde AB, Rusya, Çin ve Amerika ekseninde yeni bir değişim sürecini yaşamaktadır.

Soğuk Savaş'ın galibi olarak küreselleşme sürecinin tek taraflı propagandasını yapan ve gelişen iletişim teknolojileri çerçevesinde 'tek tip kültür' algısını, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere ihraç etmeyi amaçlayan bakış açısı, hiç şüphesiz bugünkü toplumsal çatışmaların ve işgal süreçlerinin fikri referansını oluşturmaktadır¹²⁹

2.2.1 Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Ortadoğu'ya Bakışının Oryantalist Değerlendirmesi

Siyaseten oryantalizm Batı tarafından Doğu'nun aşağılanması; yeteneksiz ve kabiliyetsiz görülmesi; geri kalmış, çağın gereklerini yakalayamamış bir topluluklar bütünü olarak görülmesidir. Oryantalizm bağlamında Doğu'nun böyle bir perspektifle ele alınması, Batı'nın Doğu üzerinde kurmayı planladığı ve büyük oranda da gerçekleştirebildiği yönetsel gücü de beraberinde getirmiştir.

ABD, ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında, henüz emperyal bir güç unsuru olarak dünya siyaset sahnesine girmemiş

¹²⁸ John Richardson, (Mis)representing Islam; The Racism and Rhetoric of British Broadshet Newspapers. Netherland: John Benjamins Publishing Company Netherland, 2004,s.22.

¹²⁹ Tuastad (2009), s.12

olduğundan, bu dönemin ABD'sini oryantalist bakış açısıyla değerlendirmek mümkün değildir. Ancak bunların dışında, dünyanın tanık olduğu iki dünya savaşı sonrasında, artık Amerika kendi gücünü dünyanın tüm bölgelerine taşıyarak, değişik metotlarla (bölgeselleşme, kontraktlar imzalama, askeri üsler açma, ekonomik yardımlar yapma) etki alanını genişletmiştir. Aynı durum Doğu için de geçerli olmuştur.

Soğuk Savaş dönemine gelindiği zaman ABD artık bir dünya gücü olarak Ortadoğu bölgesindeki toplulukların karşısına çıkmış, ve “ya bizimlesiniz, ya da onlarla” mesajını çok daha önceden vermiştir. Bu detaylara değinmeden önce, oryantalizmin Amerikan gücü ile harmanlanabilmesi için, oryantalizme kısa bir bakış atmak gerekmektedir.

Edward Said'in “Oryantalizm” kitabı, metinlerearası (postmodernist) ve soykütüksel (postyapısalcı) yöntemler kullanarak, Batı'nın bilimsel üstünlüğüyle, "akademik oryantalist paradigması"¹³⁰ içinde ötekileştirdiği Doğu'ya ait bir dünyayı ve kimliği nasıl kurduğunu ve dünya üzerindeki hegemonyasını kurma sürecinde bu oryantalist paradigma üzerinden nasıl sürekli olarak ürettiğini incelemeye sokmuştur.¹³¹

Said'e göre, oryantalizm; edebi, bilimsel, siyasal, kültürel veya ideolojik söylem biçimleri içinde çoğaltılan akademik bir gelenek; Doğu ile Batı arasındaki epistemolojik ve ontolojik ayrıma dayalı bir düşünme şekli ve Şark'a egemen

¹³⁰ Leonard Binder, *Liberal İslam*, Yusuf Kaplan (çev.), Kayseri, Rey Yayıncılık, 1996, s. 176.

¹³¹ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Sark Anlayışları*, Berna Ülner (çev.), İstanbul, Metis Yayınları, 1995a. Said, oryantalizmin eleştirisini yapan ilk kişi değildir. 1960-70'li yıllarda Enver Abdülmelik, A.L. Tibawi, Abdullah Laroi, Talal Asad, Romila Thapar ve Hamid Algar gibi araştırmacılar oryantalizm-emperyalizm ilişkisine yönelik eleştirilerde bulunmuşlardı. Fakat Said'in, 1970'lerin sonunda yükselise geçmiş postmodernist ve postyapısalcı yöntemleri kullanarak (özellikle Foucault'nun bilgi-söylem-iktidar ilişkisi ve Gramsci'nın sivil toplum-hegemonya-entellektüeller tanımlamalarının etkisi altında kalarak) Doğu-Batı arasında süregelen ontolojik ve epistemeolojik ayrım ile Batı hegemonyası arasındaki iliskiselliği ortaya çıkartması, Avrupa merkez ciligi elestirmesi, edebiyattan müzige çok geniş tarihsel ve güncel metin incelemesiyle epistemolojij sorgulama yapması ve son olarak feminizmden anti-kolonyal alana kadar birçok çalışmaya ilham kaynağı olması onu diğerlerinden ayırmaktadır.

olmakla, yeniden yapılandırmakla ve üzerinde yetke kurmakla uğrasan bir Batı ortak kurumudur.

Said, 18. yüzyılın sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi koşullarında bilinçle üretilen ve edebiyat, müzik, tiyatro, sosyoloji, tarih, filoloji, iktisat gibi çok yönlü alanlara yayılmış oryantalizmin dışlayıcı-yönlendirici-ötekileştirici epistemolojisinin, halen "bilimsellik" statüsü altına gizlenmiş şekilde birçok toplumsal söylemde ve sosyal bilimler kuramlarında (modernleşme, 3. Dünya, azgelişmişlik... vb) varlığını sürdürdüğünü iddia etmektedir.

Günümüz oryantalizmine de kaynaklık eden modern dönem şarkiyatçılığının kuram ve uygulamalarının temel öğeleri, aslında bilim yoluyla nesnel bilgiye ulaşmak değil, geçmişten mirasla alınan ve biyoloji, filoloji gibi disiplinler tarafından dünyevileştirilen, yeniden düzenlenen bir yapılar öbeğidir ki, bu yapılar da Hristiyan doğaüstüncülüğünün doğallaştırılmış, modernleştirilmiş, laikleştirilmiş ikameleridir.¹³²

Said'e göre, şirket faaliyetlerini, vakıfları, petrol şirketlerini, misyonları, askeriye, dışişlerini, istihbarat çevrelerini akademik dünyaya bağlayan bir Ortadoğu araştırmaları kurumlaşması, bir çıkarlar birliği, uzmanlardan oluşan bir takım ağlar, burslar, ödüller, örgütler ve tümü de İslama, Şark'a, Araplara ilişkin temel ve temeli itibarıyla değişmez bir avuç fikrin yetkesini meşrulaştırmaya, korumaya adanmış enstitüler, merkezler, fakülteler, bölümler vardır.¹³³ Bu ağ ve Batı'nın devam eden hegemonyası, oryantalizm paradigmasının sürekli yeniden üretimini mümkün kılmaktadır.¹³⁴

¹³² E. W. Said, 1995a, s. 12-13. Sarkiyatçılık, geleneksel ilimlerle (klasiklerle, Kutsal Kitap'la, filolojiyle), kamusal kuruluşlarla (hükümetlerle, ticaret şirketleriyle, coğrafya dernekleriyle, üniversitelerle), belirli yazım türleriyle (seyahat, kesif kitaplarıyla, fantazilerle, egzotik betimlemelerle) kurulan güçlü bir alandır. A.g.e., s. 214.

¹³³ A.g.e., s. 315. Said'in sadece Doğu ile sınırlamadığı benzer düşünceleri için bkz. Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*, Necmiye Alpay (çev.), İstanbul, Hil Yayın, 1995b.

¹³⁴ Oryantalizmin tersten simetrisi olarak sunulan oksidentalizm, yani Doğu gözüyle Batı bilgisinin üretimi, süreklilik arz eden emperyal bir siyasetin aleti ve üreticisi olmadığı gibi, destegine de sahip olmamıştır. Dolayısıyla, hiç bir zaman oryantalizm gibi sistematikleşmemiş ve akademik çalışmalara yansımamıştır. Alim Arlı, *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Serif Mardin*, İstanbul, Küre Yayınları, 2004, s. 78.

Öte yandan, Said'in, Batı hegemonyası ile oryantalist bilginin nasıl içiçe olduğu ve oryantalistlerin tarafsız olarak sunmaya çalıştıkları bilgilerin nasıl çıkar temelli bir inşa sürecinden geçtiğine dair metinsel sorgulaması, epistemolojik sorgulamanın ötesine geçmemiş ve oryantalist ideolojiye sebep olan pratiklerin işleyişine sebebiyet veren kapitalizmin özünü inceleme dışı bırakmıştır. Her ne kadar Said, oryantalizmin kökeninde emperyal amaçlar olduğundan bahsetmişse de, Foucaultcu bir söylem anlayışı içinde metnin sadece bilgi üretmekle kalmadığını aynı zamanda gerçekliği de yarattığını iddia etmiştir.¹³⁵

Bu bağlamda, oryantalizm artık ideolojik bir formasyon veya yanılsama olmaktan çıkarak hem kendi kendini hem de gerçekliği sürekli üreten bilginin kendisi olmuştur. Bu bağlamda, Şarkçılık Hegelci diyalektik kapsamında öğrenilmiş / nesnelleşmiş temsili bir alandır. Özetle, gerek söylemsel bir kurgu olarak gerek salt farklılık olarak ele alınan oryantalizm eleştirisi, emperyalizmin varlığına değinen, fakat kapitalizmin özüne atıfta bulunmadan sorunları kimlik farklılıkları bağlamına indirgemeye çalışan ve mikro-kimlik veya “öteki” kavramları üzerinden sistemi sürekli alt düzeylere bölerek eleştiri geliştiren postmodernist kuramlara son derece içseldirler.

Metinlerarası inceleme metoduyla bilgi-çıkar-iktidar ilişkilerini ortaya çıkartmak ve Batılı-burjuva-beyaz erkek kimliğinden farklı olarak ötekileştirilen kimlikleri açığa çıkartmak hegemonik işleyişi göstermekten başka sisteme bir eleştiri getirmemektedir. Güney'in dikkati çektiği gibi, postmodernizmde siyasi mücadelenin sınırları iktidar mücadelesinden kimlik farklılıkları bağlamına kaydırılmakta ve kimlik/fark ilişkiselliği kimliklerin kurulma sürecine içsel bir süreç olarak tanımlanmakta, fakat neoliberal iktisadi politikaların insanı insanlıktan çıkaran sonuçlarının “kimlikler” üzerindeki etkileri görmezden gelinmektedir.¹³⁶

¹³⁵ Said'in Foucault ile ilişkisine en ağır ve kapsamlı eleştiri Aijaz Ahmad'dan gelmiştir. Ahmad, Said'i Foucault'nun ele aldığı epistemi ve terminolojiyi zamansal ve mekansal olarak genişletmekle suçlar. Aijaz Ahmad, *Teoride Sınıf, Ulus ve Edebiyat: Jameson, Salman Rüşdi, Edward Said Eleştirisi*, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995, s. 189-192.

¹³⁶ A. Güney, 2006, s. 189.

Çokkültürlülük, medeniyetler arası diyalog veya medeniyetler ittifakı gibi kültür siyasetinin (apolitizasyon) iletişime dayalı çözümlemelerin, Zizek'in deyimiyle "postmodern ırkçılık"ların gerçek nedeni, küresellesmiş kapitalizmin uzantılarının üzerini örtmektir.¹³⁷

Bilinçaltına itildiği iddia edilen, ötekilik korkularının yapısökücü bir işleme tabi tutularak bilinçüstüne çıkartılması ve diyalog yöntemiyle farklılıklar arasında barışın kurulmasını iddia eden postmodern yaklaşımlar, oryantalizmin küresel iktidar yapılanmasının oluşturduğu buzdağının görünen tepesini önce kabullenip sonra sorgulamaktan öteye geçmemektedir. Oryantalizm bilinçaltına ötekilik korkuları olmaktan ziyade, son derece gerçek politikalara bağlı faydacı bir strateji olarak bilinçüstünde kurulmaktadır.

Bu kurulum, Hegelci bir diyalektik anlayışıyla kendi kendine çevrilmekten ziyade, önce gerçeklerin teryüz duran halinden ortaya çıkmakta ve gene bu gerçeklere paralel diyalektik sürece tabi olmaktadır. Bu çalışmada oryantalizm, kaynağını tersyüz olmuş gerçeklerden alan pragmatik bir ideoloji olarak ele alınmaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin küresel hegemonu konumuna geçen ABD, şarkiyatçı bir geleneği olmaması rağmen 1990'larda kaynağını oryantalizmden alan, fakat ırksal farklılıklar yerine medeniyet-kültür özlerine dayalı farklılıkları öne çıkartan medeniyetler çatışması tezine üstü kapalı destek vermesi, bu pragmatizmin bir örneğidir.

Medeniyetler çatışması tezi bir anda ortaya çıkmış bir anlayış değildir. Temellerini oryantalist yaklaşımlardan almış olmasına rağmen medeniyetler çatışması tezi; ideoloji ve modernitenin sorgulanması ve kültür/kimlik farklılıkları gibi konulara içkinliği açısından postmodernist yaklaşımlara; kapitalist sınıflar arasındaki küresel ittifakın emperyalistler arasındaki savaşı sona erdirdiği ve

¹³⁷ Slovoj Zizek, "Multiculturalism, Or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism", *New Left Review*, 1997, S.225, s. 37.

demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacağı gibi çıkar uyumunu öne çıkartan düşüncelere yatkınlığı açısından Batı Marksizmi ve liberal kuramlara; Batı dışı medeniyetlere (özellikle İslam ve Çin) yönelik tehdit algısı ve çatışma olasılığını öngörmesi açısından ise neorealist kuramlara yakındır.

Medeniyetler çatışması tezi ABD hegemonyasına içsel özellikler sergilemektedir. Baska bir deyişle, oryantalist paradigma kapitalist üretim modelinin emperyal ihtiyaçlarını meşrulaştırdığı için varolabilmiştir ve bu nedenle, ABD tarafından da kullanılmaktadır.¹³⁸

Dolayısıyla, ondokuzuncu yüzyılda sömürgecilik artık dünya siyasetinde hat safhalara ulaşmıştır. İslam ve doğu ülkeleri sahasında eser veren Avrupalı bilimadamlarının önemli bir bölümü Avrupa'nın Müslüman topluluklarının kolonize ettiği bir dönemde yetişmişlerdir. Bu dönemde, bu bilimadamlarının büyük bir kısmı, Avrupa'nın Doğu (ve İslam) üzerinde etkili olması gerektiği fikirlerinin de yayılmasına sebep olan "Avrupa üstünlüğü" vurgusunu yapmaya başlamışlardır.

Tüm bunlara ek olarak yine aynı yüzyılda pek çok oryantalist, Avrupalı devletlerin dış temsilciliklerinde diplomatlık görevleri üstlenerek, misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bir anlamda bilimadamlarının, siyasete doğrudan karıştıkları bu dönemlerde, Avrupalı devletlerin Ortadoğu (ve diğer İslam ülkeleri) üzerinde dış politikaları sömürgecilik temeline dayandırılmış, ve bu ülkeler arasındaki ilişkiler oryantalizmin bu anlamıyla idame ettirilmiştir.

İngiltere ve diğer sömürgeci imparatorlukların dünya siyaseti üzerinde tüm ağırlıklarıyla çöktükleri 18. – 19. Yüzyıllarda dünya sorunlarıyla ilgilenişi bir

¹³⁸ Ergin Yıldızoglu'nun da dediği gibi, paradigma bir kez egemen olduktan sonra hegemonyanın gereksinimlerine göre iyi planlanmış provokasyonlarla (karikatür krizi gibi) _slami duyarlılıkları kasıyarak onların ne kadar akılcılıktan uzak, duygusal, uzlaşmaz, siddete ve fevri bir reflekse eğilimli "çocuk" özne olduğu yeniden ve yeniden kanıtlamak kolaylaşmaktadır. Ergin Yıldızoglu, "Kızgın Müslümanlar ABD Hizmetinde", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 2006, s.13.

hazırlık devresinden ibaret olan ve ancak 20.yüzyılda büyük bir dünya gücü olabilen ABD; oryantalizmi Doğu üzerinde küresel bir güç denemesi olarak kullanmaktadır. İngiltere imparatorluğunun çökmesiyle ABD, emperyalist-kapitalist sistemin başına geçmiş ancak Sovyetlerin doğuşu ve sosyalist sistemin kurulmasıyla dünyanın iki kutuplu şekillenmesi, Soğuk Savaşa endeksli bir oryantalizmle yetinmesine yol açmıştır. ABD iki sistemli güç dengesinde küresel hegemonyasını yani imparatorluk düzenini tesis etme yönündeki stratejine vücut bulamazdı. Bunu ancak sosyalist karşıtının diskalifiye olması ve uluslar arası alanda rakipsiz kaldığı bir tarihsel konjonktürde deneyebilirdi.

2.2.2 Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu'ya Bakışının Oryantalist Değerlendirmesi

Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte şüphesiz dünyanın tek süper gücü oldu. Eski SSCB bölgesi ABD dış politika çıkarlarında zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ve nükleer tesisler nedeniyle önemli bir yer işgal ederken, Ortadoğu da aynı özelliklere sahip, ancak görünürde istikrarlı olan bir bölgeydi. Ortadoğu'yu o dönem için fitili henüz çekilmemiş bir bombaya benzetmek aslında daha doğru olacaktır. ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'da hem askeri, hem de ideolojik varlığını sürdürmeye devam etmiş, bu durum günümüze kadar da süregelmiştir.¹³⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bir diğer sonucu da Sovyetler Rusyası'nın Üçüncü Dünya ülkelerinden ideolojik ve fiziksel olarak da geri çekilmesidir. Pek çok Ortadoğu ülkesi de bu geri çekilmenin yol açtığı istikrarsızlık nedeniyle siyasi ve ekonomik krizler yaşamaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ı takip eden dönemde Amerikan dış politikasının Ortadoğu'daki asıl çıkarları öncelikli olarak kendi ideolojik değerlerinin bu bölgede benimsenmesi etrafında şekillenmiştir. Bölge ülkelerinin dünya ekonomisine entegrasyonunun sağlanması, ve bunun başarılabilmesi için Batı tarzı siyasi yönetimlerin işbaşına gelmesinin desteklenmesi birincil hedefler olmuştur.¹⁴⁰ Öyle ki, ekonominin liberalizasyonu ve siyasetin demokratikleştirilmesi, ABD'nin

¹³⁹ Allan Nevis, **ABD Tarihi**, (çev. Halil İnalçık), İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2005, s.36

¹⁴⁰ Georga Ramin, ABD's Choice, **Turkish Journal of International Relations**, Vol.4, No.1-2, Spring-Summer 2005

Ortadoğu'daki varlığının en önemli sloganları ve meşruiyet araçları haline dönüşmüştür.¹⁴¹

ABD'nin kendi algılamalarına göre Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, Somali'de başlayan iç savaş ve bunun gibi pek çok diğer olay, Üçüncü Dünya ülkelerinin ABD'nin yardımına ihtiyaç duydukları anlamı taşımakta olup, dünyanın bu "medenileşmemiş" bölgelerine, kurtarıcı olarak gördükleri ABD'yi barışçıl yollarla demokrasi, özgürlük ve barış getirmesi için davet ediyorlardı. Global seviyede değerlendirilecek olunursa, Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle uluslararası sistem ciddi bir değişime maruz kaldı ve sistemin hiyerarşisi bir anda denecek kadar hızlı bir şekilde değişti. İki kutuplu düzenden tek kutuplu düzene çok hızlı ve ani bir biçimde geçildi. Dolayısıyla, uluslararası düzende bir sistem değişimi yaşanmıştır.¹⁴²

Tüm bu olayların ışığında, uluslararası sistemde (ve dolayısıyla düzende) meydana gelen değişiklikler neticesinde Ortadoğu da büyük bir siyasal ve ekonomik değişim geçirmeye başlamıştır. Her ne kadar sonuç bölümünde ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları daha detaylı olarak değerlendirilecek olsa da, burada bu konuyu kısaca not etmekte fayda var. ABD, Ortadoğu'ya ideolojik olarak sızmaya çalışırken, pek çok politika hatası yapmış olup, Ortadoğu kültürünü ve tarihini anlayamadan hareket etmiştir.¹⁴³

Ortadoğu ülkeleri arasında İsrail'i tüm bu olanların dışında tutacak olursak, ABD bir taraftan, seçtiği kimi ülke ve liderleriyle, onların rejimlerine ve politikalarına bakmaksızın (Suudi Arabistan gibi), onlarla sıcak dostluklar kurmuş, öte yandan diğerlerine karşı onların rejimlerini eleştiren ve değiştirmeye çalışan bir tavırla hareket etmiştir. Buna da en güzel örnek İran İslam Cumhuriyeti'dir. Burada kısaca İran ve Suudi Arabistan'ı kıyaslamakta fayda vardır.¹⁴⁴ Şayet ABD, dış politikasında sadece bu çalışma boyunca sözü edilen iç ve dış politika prensiplerine bağlı kalan politikalar izliyor olsa idi, İran ve Suudi Arabistan'a karşı bu denli farklı politikalar izlemezdi.

¹⁴¹ Nevis (2005), s.49

¹⁴² Joost Halterman, **ABD ve Halepçe**, (çev.Burcu Yalçınkaya), İstanbul:Avesta Yayınları, 2010, s.48-56

¹⁴³ Micheal Bayers, **ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukuk**,(çev.Emek Akman) İstanbul: Phoneix Yayınları, 2007, s.65-72

¹⁴⁴ Ibid, s.85

Nihayetinde her iki ülke karşılaştırıldığı zaman görülecektir ki İran'ın siyasal rejimi, Suudi Arabistan rejimine göre çok daha yumuşak, açık, ve demokratiktir. Dolayısıyla, İran'da rejim değişikliğinin önünü açacak politikaları izlemenin yanı sıra, ABD aynı davranış ve yaklaşımları Suudi Arabistan'a da uyarlamamıştır.

ABD'nin bu seçici dış politika tavırları yalnızca Soğuk Savaş sonrasına has bir durum değildir. Washington, kendi ulusal çıkarlarının gerektirdiği ölçülerde Saddam rejimini de Suudi krallarını desteklediği gibi desteklemiş, ancak yalnızca çıkar çatışmaları meydana gelip de Irak'la ABD arasında ayrılıklar ortaya çıkmaya başlayınca, ABD Hüseyin'e karşı katı ve müdahaleci politikalar izlemeye başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali bu durumun ortaya çıktığı ilk örnektir. Irak, İran'ı 1980 yılında işgal ederken, ABD Irak'a müdahale etmemiş, bu ülkenin Kuveyt'i işgalinde verdiği tepkilerin aynısını ya da benzerini vermemiştir. Dolayısıyla, ABD'nin Ortadoğu'da kendi çıkarlarını gözetten bir durumu vardır.¹⁴⁵

Fred Halliday'in de belirttiği gibi Ortadoğu'nun tamamı ve geri kalan dünya ekonomisi, ABD de buna dahil olmak üzere, yapısal zayıflık ve bağımlılık eksenleri etrafında ilerlemektedir.¹⁴⁶ Petrolden daha da öte olarak, ABD'nin Ortadoğu'nun kendisine göre daha zayıf olan yönlerini manipüle etmesini, ve bunun doğal sonucu olarak da Ortadoğu'dan ABD'ye karşı Soğuk Savaş sonrası dönemin 11 Eylül saldırılarına yakın yarısında ortaya çıkan Ortadoğu'nun kızgınlık – kırgınlığını da bu durum çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Tüm bu yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında ABD'nin Ortadoğu'daki rolü kendi çıkarlarını maksimize ederken, bu bölgede seçtiği ülkelere demokrasi, özgürlük, liberal ekonomi gibi değerleri vermeye çalışması olarak görülebilir. Ancak aynı şekilde, Ortadoğu'yu değerlendirirken, otoriter ve militarist rejimlerin bireysel özgürlükleri kısıtladıklarını, bölgeye manevi olarak barışçıl düşünce ve hissiyatların değil, tam aksi duyuların hakim olduğunu söylemek gerekir. Bu doğrultuda, aslında ABD ve Sovyetler Birliği ideolojik olarak ne kadar zıt idilerse, benzeri bir durumun ABD ve

¹⁴⁵ Roger Garaudi, **ABD 21. Yüz Yılı Nasıl Hazırlamalı**, İstanbul: Nehir Yayınları, 2004, s.55

¹⁴⁶ Fred Halliday, Millennial Middle İest, Changing Orders, Shifting Borders, **Middle East Report**, No.2013, Winter 1999

Ortadoğu ülkeleri için de geçerli olduğunu iddia edebiliriz.¹⁴⁷ Bir tarafta hayatın her alanında (ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel, politik) özgürlüğü savunan ve özellikle ekonomik ilişkilerde devlet müdahalesini minimize etmeyi destekleyen bir ABD dururken, diğer tarafta bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması ve bu bireylerin ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel ve elbette siyasal alanlarda bir anlamda köleleştirilip manipüle edilmesiyle varlıklarını sürdüren rejimler vardır

Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, Ortadoğu'ya demokrasi ve barışı getirmek için çaba sarf etmeye karar vermiş, ancak bunu doğru politikalar izlemediği, ve bölgeye birtakım nosyonları empoze etmek yerine, bölgeyi ve insanını, tarihini, kültürünü, siyasi dinamiklerini anlamaya yoğunlaşmadığı için de ne bölgenin bu özgürlükçü değerleri benimseyebilmesini sağlamıştır, ne de kendi çıkarlarını başarılı bir biçimde ve minimum ihtilafla koruyabilmiştir. Zira, 2001 saldırılarını takip eden Afganistan ve Irak işgalleri, ve ardından ABD askeri ve ekonomik gücüne gelen büyük zararlar, bu çıkarımı kanıtlayan en iyi iki örnektir¹⁴⁸

Küreselleşen dünyanın ekonomik ve politik değerlerini Ortadoğu'ya yumuşak ya da sert güç kullanarak empoze etmeye çalışan ABD, zaman içinde kendi düşmanlarını yaratmış, ve henüz 1990larda ortaya çıkan ve kendisini hedef alan teröre karşı mücadeleye yine aynı değerlerin öncülüğünü yaparak karşı çıkmaya başlamıştır. “Bu bağlamda plüralist temeller üzerinde inşa edilen küreselleşmenin savunucuları, Batı'nın ekonomik refahının ve siyasal üstünlüğünün devamı için enerji kaynaklarının ve bu kaynakların Batı'ya giden güzergâhının güvenliğinin sağlanması için genel anlamda Batı özellikle ABD yönetimi unilateralist siyasi ve askeri tedbirleri almaktan çekinmemektedirler. Bu haliyle güvenlik kavramının işlevsel alanı genişletilerek, ekonomik kıt kaynakların dağılımı ve bu kaynakların kontrolünün ele geçirilerek Batı'nın ekonomisini tehdit eden bir araca dönüştürülmesi tehlikesine karşı Batı'nın tarihsel süreç içinde ürettiği bütün değerlerin “ötekine” karşı korumanın merkezine yerleştirildiği görülmektedir.¹⁴⁹ Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD

¹⁴⁷ Garaudi (2004), s.62-67

¹⁴⁸ Vassilis Fouskas, **Zones Of Conflict**, London: PlutoPress, 2005, s.60

¹⁴⁹ Bayers (2007), s.88

özellikle 1990lı yıllarda terörün de ABD'yi hedef almasıyla birlikte Ortadoğu'yu “ötekileştirmeye” başlamış, ve bu bağlamda dış politika adımlarını şekillendirmiştir.

2.3 Başkan Doktrinleri ve Oryantalist Etkiler

Amerikan başkan doktrinleri, özlerinde Amerikan dış politikasının nasıl ve hangi yönde yürütüleceğini belirlemektedirler. Truman doktrininden önce hazırlanan Monroe ve Roosevelt doktrinleri, Amerikan dış politikasına Soğuk Savaş öncesinde yön vermiş olan doktrinlerdir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş ile birlikte artık kesinleşen uluslararası sistemdeki güç transferinin tanımlayıcısı ve ABD'ye yeni roller yüklenmesini öngören doktrinler Başkan Truman ve onun sonrasında hazırlanmıştır. ABD dış politikasına yön veren tüm bu doktrinlerin çoğu Soğuk Savaş döneminde hazırlanmıştır. Bu bölümde başkan doktrinleri Monroe döneminden başlanmak üzere incelenecek, ve Amerikan dış politikasının geçirdiği evreler analiz edilecektir.

Monroe Doktrini¹⁵⁰

Yalnızcılık (isolationism) politikası olarak da bilinen Monroe doktrini, özünde ABD dış politikasının dünya siyaseti üzerinde tarafsız olması gerektiğini savunmaktadır. İki savaş arasında izlenen bu doktrin, ABD'nin kaynakları ve gücünü tasarrufsuz bir şekilde heba etmemesi amacıyla, tarafsız kalması gerektiğini öğütler. Her ne kadar doktrin Başkan Monroe dönemi içerisinde 1832 yılında hazırlanmış olsa da, öncelikli hedef ABD'nin kendisini maceracı bir siyaset içine atmaması, ve dış politikada dikkatle ilerlemesini tavsiye etmektedir.

1816 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin beşinci başkanı olarak seçilen James Monroe, iki dönem başkanlık yaparak 1825'te görevinden ayrılmıştır. Monroe doktrinin oluşturulmasına temel olan 1789 – 1817 arası dönemde, dört farklı başkan, dört farklı dış politika izlemiştir. Bilhassa milliyetçilik ideolojisinin

¹⁵⁰ Edward J. Renehan, Jr. *The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy*, Chelsea House Publishers, 2007.

yaygınlaştığı, ve imparatorlukların yıkılmaya başladığı 1800lerde, Avrupalı devletler de kolonileşme hareketlerini hızlandırmış, bu devletlerin başında da İngiltere yer almıştır.

Kendisi hali hazırda eski bir İngiliz kolonisi olan Amerika Birleşik Devletleri, sömürgeciliğin İngiltere'nin gücüne nasıl güç katacağını birinci elden deneyimlemiş bir ülkedir. Bu nedenle, İngiltere ve diğer Avrupalı devletlerin güç edinimlerini durdurmak olmasa bile yavaşlatmak amacıyla, Monroe doktrini, Latin Amerika'da başlayan bağımsızlık mücadelelerine verdiği kapalı destekle, İngiltere ve İspanya'nın Latin Amerika'yı kolonileştirmemesi gerektiğini bu doktrinde belirtmiştir. İngiltere'nin İspanyol kolonileri üzerine yaptığı açıklama ise, İspanya ile kolonileri arasına girmemek gerektiği üzerinedir. Dönemin ABD dışişleri bakanı olan John Quincy Adams, Başkan Monroe'nun hazırladığı bu doktrine büyük oranda katkı sağlamıştır.

ABD dış politikasını her ne kadar yalnızlaştırma amacı güdülmüş de olsa, bu doktrinin birincil hedefi İngiliz ve İspanyol hakimiyetini, özellikle Latin Amerika ve Kanada'dan silmek olmuştur. Özellikle 1800lerin başında İspanya'nın Güney Amerika kıtasında azalarak yok olmaya başlayan gücü, İspanya'nın bu kolonileri üzerinde hakimiyetine devam etmesini neredeyse imkansız hale getirmiştir.

Böyle bir durumda izlenecek herhangi bir ihtilaf politikası, ABD'nin sınırlarına çok yakın gerçekleşeceği için ve böyle bir durumda, ABD de çıkarları dahilinde tarafsız kalamayacağından, Başkan Monroe, hazırladığı doktrinle, ABD'nin bu tarz ihtilaflara kayıtsız kalmayacağını, dolayısıyla İngiltere ve İspanya'nın kolonileri üzerindeki baskıları kaldırması ve onların bağımsızlıklarına saygı duymasının gerekliliğini, elbette ABD'nin benimsediği liberal ve özgürlükçü değerler dahilinde belirtmiş, ve meşru bir zemine oturtmuştur.

Roosevelt Doktrini

1904 yılında Amerikan Başkanı Monroe'nun oluşturduğu doktrine ek olarak yayınlanan Roosevelt Doktrininin temel amacı, ABD dış politikasının içinde olduğu yalnızcılığı yıkarak, artık ABD'nin de dünya siyaseti sahnesinde sözünün geçmesi gereken bir aktör olarak kabul edilmesine işaret etmektedir. Avrupa ile Latin Amerika devletleri arasında çıkabilecek herhangi bir ihtilafta ABD'nin tarafsız kalmayacağını açıkça ifade eden Roosevelt doktrini, ABD'nin Latin Amerika'daki komşularını istikrarlı ve güvende görmek istediğini de belirtmektedir.

Dolayısıyla, Latin Amerika'yı bir anlamda, ABD'nin arka bahçesi olarak değerlendiren Roosevelt doktrini, bu bölge üzerinde ne İspanyol krallığının, ne de İngiltere'nin güç sahibi olması fikrini desteklemektedir. Dolayısıyla, ABD artık dünya siyasetine ilgisiz kalmamakla birlikte, kendi çıkarlarını da olabildiğince aktif politikalar, ve gerektiğinde de askeri güç kullanımı ile de savunacaktır.

Roosevelt doktrini ile birlikte, ABD, gerektiği zaman Latin Amerikalı "arkadaşları"nın da yanında olacağını, her türlü desteği bu devletlere çekinmeden sağlayacağını deklare etmiştir. Tüm bu noktalar dikkate alındığı zaman görülüyor ki 1904 ve sonrası, ABD'nin dünya siyaset sahnesinde aktif olarak yer alması, kendi çıkarlarını diğer ülkelerin (özellikle koloni statüsünden kurtulmaya çalışan) çıkarları ile birleştirerek bir dış politika izlemeye başlaması artık ABD dış politikasına Truman Doktrini'ne kadar yön veren dönem olmuştur.

Son olarak belirtmek gerekir ki, yukarıda Roosevelt doktrininin sayılan özelliklerinden de anlaşılaacağı üzere, aslında bu doktrin Monroe doktrininden bir ayrılmadır. Her ne kadar Monroe doktrinine ek olarak yayınlanmış olduğu o dönemde savunulsa da, Roosevelt doktrini, Monroe doktrininin öngördüğü yalnızlık ve tarafsızlık politikalarını tamamen çıkararak, en yalın haliyle, ABD'nin artık izole bir devlet olmayacağını, ve aktif politikalarla kendi çıkarlarını koruyup kollayacağını göstermektedir.

Truman Doktrini

Roosevelt doktrini ile Truman doktrini arasında iki büyük dünya savaşı yaşanmış, ayrıca ABD, 1929 yılında başlayan ekonomik krizle mücadele etmiştir. Her iki dünya savaşından da kazançlı çıkan iki devlet ABD ve Rusya olarak görülmelidir. Avrupalı devletler bu savaşlar sonrasında artık büyük oranda güç kaybetmişlerdir. 1945 yılı sonrasında uluslararası siyasetin iki büyük gücü ve ideolojik olarak iki farklı kutupta bulunan ülkeler ABD ve Rusya'dır. Bu durum, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar da devam etmiştir.

ABD dış politikası, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği'ni çevreleme (containment) stratejisi ile kontrol altına alma amacıyla değişik politikalar izlemiş, ve bu politikalara da başkan doktrinleri yön vermiştir. Yalnızca Soğuk Savaş döneminde yedi adet doktrin belirlenmiş, ve bu doktrinler ekseninde ABD dış politikası, Amerikan milli çıkarlarını savunmuştur. Truman doktrini bu doktrinlerin ilki olmuştur.

Truman doktrini, büyük oranda George F. Kennan'ın çevreleme (containment) politikası teorisi tarafından etkilenilerek oluşturulmuştur. Kennan'ın çevreleme politikası teorisine göre Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikaları, ABD'nin çevreleme politikalarıyla yavaşlatılmalı ve sonrasında da tamamen durdurulmalıdır. Sovyetler Birliği'nin hedef aldığı istikrarsız ve zayıf ülkelerin içine girmesi, bu ülkelerdeki komünist hareketleri teşvik ederek, bunlara yardım yapması, ABD çıkarları için kabul edilemez, ve bu çıkarları tehlikeye sokan türde dış politika hareketleri olmuştur. Dolayısıyla, Truman'a danışmanlık yapmış olan George F. Kennan, Sovyetler Birliği'nin bu sosyalist politikalarına karşılık, ABD'nin de demokrasi ve özgürlüğü yayarak, liberal ekonomilerin gelişimine katkıda bulunmasını tavsiye etmiştir.¹⁵¹

Kennan bu doğrultuda, özellikle barışçıl ve istikrarlı bir dünyanın ABD çıkarları doğrultusunda yaratılması amacıyla, Sovyetler Birliği ile doğrudan çatışmaya girecek politikalar izlemek yerine, özellikle ABD'nin sanayi ve askeri güç

¹⁵¹ Kennan, George F. "Containment Then and Now", *Foreign Affairs*, Vol. 65, No. 4 (Spring, 1987), ss. 885-890.

alanlarında, Avrupalı devletler ve Japonya ile birlikte işbirliği yaparak, Sovyetler Birliği'ni çevrelemesi gerektiğini öğütlemiştir.

Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Ortadoğu'da izlediği agresif dış politikaya karşı geliştirilen Truman doktrini, özellikle İran, Türkiye ve Yunanistan'da başlayan komünist hareketleri kontrol altına alma amacı taşımaktadır. George Kennan'ın yaratıcısı olduğu “Çevreleme Politikası” ile, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yaklaşımı şekillenmiş, bu politika doğrultusunda ABD, komünist tehdit altında olan ülkelere her türlü para, silah, ya da askeri güç yardımı gönderme sözü vermiştir. Truman'ın ifade ettiği şekliyle “dış baskılar altında olan özgürlük düşkünü ülkelere yardım”, bu doktrinin meşrulaştırıldığı temel olmuş olup, özünde hem Monroe, hem de Roosevelt doktrinlerinin de taşıdığı söyleme sahiptir.¹⁵²

Truman Doktrini, İran ve Türkiye'de başarılı olmuş, ancak 1960larda Yunanistan'da yaşanan askeri darbe ile komünizm girişimleri göz önünde bulundurulursa, bu ülkede aynı başarıyı yakalayamadığı söylenebilir. Bu üç ülkenin özellikle Amerikan yardımı almış olmalarının nedeni, özellikle Türkiye ve İran düşünülecek olursa, bu ülkelerin komünizme “kurban” gitmesi, George Kennan'ın belirttiği gibi, tüm Ortadoğu bölgesinin artık ABD kontrolünden çıkacak olmasına işaret etmesidir. Truman doktrini çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan, ABD'den 1947 yılında toplamda yaklaşık olarak 400 milyon dolarlık para yardımı almıştır.

Truman doktrini, komünist hareketlerin ivme kazandığı Batı Avrupa ülkelerine de uzanıp, bu ülkelerde de çeşitli yardımlar doğrultusunda liberal değerlerin devamlılığını sağlamıştır. Askeri kanattan baktığımız zaman, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı güç oluşturmak amacıyla NATO kurulmuş, ve Türkiye de NATO'ya 1952 yılında üye olmuştur.

¹⁵² Gaddis, John Lewis. 2005. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American national security policy during the Cold War*. Oxford University Press.

Eisenhower Doktrini

1957 yılında Başkan Dwight Eisenhower tarafından deklare edilen Eisenhower doktrininin verdiği mesaja göre, bir başka devlet tarafında askeri tehdit altında olan bir devlet, Amerikan yardımını talep edebilir, ve ABD de kendi kapasitesi dahilinde bu ülkeye yardımlarını sunacaktır. “Hemen hemen tüm Eisenhower dış politika başarıları doğası itibariyle negatiftir. Kore Savaşını sona erdirdi, Hindicini’de askeri bir müdahaleyi reddetti, ABD’yi Süveyş krizine karıştırmaktan sakındı, Quemoy ve Matsu için Çin’le savaştan kaçındı. Berlin’e karşı planları açığa çıkarma zorlamasına karşı direndi, atmosferde nükleer silahların patlatılmasını durdurdu . . . Eisenhower geride karmaşık bir vasiyet bıraktı. Soğuk Savaş tasfiye etme çabaları ve silahlandırma yarışının yüklerini hafifletmeyi başaramadı.”¹⁵³

Kendisinden önce yayınlanan doktrinlerle, yine özgürlük ve liberal değerler bağlamında eşit söyleme sahip olan Eisenhower doktrini, devletlerin toprak bütünlüklerinin ve bağımsızlıklarının korunması ve bunlara saygı duyulmasının gerekliliğinin altını çizmiştir.

Bu doktrinin oluşturulmasındaki özel neden, Arap dünyasında hararetlenen ve komünizmden destek alarak 1950lerin ortalarından itibaren ilerleyen, Batı dünyasını hedef alan Arap milliyetçiliği olmuştur. Sovyetler Birliği’nin etkilerinin Ortadoğu’nun zengin Arap ülkelerine ulaşmış olması, ABD dış politikası ve milli çıkarları açısından büyük oranda rahatsız edici bir durumu da beraberinde getirmiştir. İngiltere ve Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden çekilmiş olması ile bölgede oluşan güç boşluğunu, Rusya doldurma amacıyla, Süveyş Kanal Krizi (1956) esnasında, bu bahaneyle Mısır’a girmeye çalışmıştır. Ayrıca dönemin Mısır cumhurbaşkanı Nasır da hem ABD hem de Sovyetler Birliği ile ilişkiler sürdürerek, tarafsız bir politika izliyormuş görünümü yaratmaya çalışmış olsa da, aslında Sovyetler Birliği’nden büyük oranda yardımı da kabul etmekteydi.

¹⁵³ Divine, Robert A. (1981). *Eisenhower and the Cold War*. Oxford: Oxford University Press., ss. 154-155.

Kennedy Doktrini

Kısa süren başkanlık döneminde John F. Kennedy, ABD'nin Latin Amerika'daki çıkarlarını koruması amacıyla Kennedy doktrinini hazırlamıştır. Pek çok anlamda Monroe doktriniyle örtüşen Kennedy doktrininin bu doktrinden en büyük farkı, artık tehdit olarak görülen tarafların değişmiş olması ve İspanya ile İngiltere'nin yerini Sovyetler Birliği ve bu devletin komünist aktivitelerinin almış olmasıdır. Özgürlük nosyonuna büyük atıflarda bulunarak sunulan Kennedy doktrini, Latin Amerika ülkelerinin, komünist tehditten arındırılarak, özgür ve bağımsız ülkeler haline dönüştürülmesini, bunun da ABD çıkarlarına hizmet edeceğini belirtmektedir.¹⁵⁴

Johnson Doktrini

1965 yılında Dominik Cumhuriyeti'ne ABD'nin müdahale etmesinin ardından gelen Johnson doktrini, Amerikan devletinin dünyanın Batı yarıküresinde meydana gelen ve ABD çıkarlarına doğrudan tehdit unsuru oluşturan komünist hareketlere asla izin vermeyeceğini öncelikli hedefi sayarak, ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ne yaptığı bu müdahaleyi de buna örnek olarak göstermiştir.

Başkan Johnson'ın “komünist diktatörlük” olarak nitelendirdiği bu durum, dünyada artarak ilerleyen komünist hareketlere karşı ABD'nin asla kayıtsız kalmayacağını, ve hiç tereddüt etmeden çıkarlarını savunmak amacıyla ülkelere askeri müdahalelerde ve yardımlarda bulunacağını göstermektedir.

Nixon Doktrini

¹⁵⁴ Roby C. Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Kennedy and Eisenhower*, I.B. Tauris, 2007.

1969 yılında oluşturulan Nixon doktrini, Vietnam savaşında sorunlarla boğuşmakta olan ABD'nin artık dostlarına doğrudan yardım etmeyeceğini, her devletin kendi güvenliğini kendi askeri ve ekonomik imkanlarıyla sağlaması gerektiğini deklare etmiştir. Ortaklık anlaşmaları çerçevesinde ABD'nin bu devlete dost ülkelerle ilişkilerinin sürdürülmesi gerektiğini belirten Başkan Nixon, doğabilecek nükleer tehditlere karşı, füze kalkanı projeleri uygulamasını önermiştir.¹⁵⁵

Bunlara ek olarak Başkan Nixon bu doktrinde, eğer ABD'nin partnerleri doğrudan askeri müdahalelere üçüncü devletler tarafından maruz kalacak olurlarsa, ABD'nin bu olaylarda sessiz kalmayıp, sağlayabileceği kadar yardımı yapacağını belirtmiştir.

Bilhassa Suudi Arabistan ve İran'a, bu doktrin çerçevesinde doğrudan askeri yardımlar yapılmış, ve Basra Körfezi'nde komünizme karşı bir kalkan oluşturulması hedef alınmıştır. Nixon doktrini, kendisinden sonra gelecek olan doktrinlerin de Basra Körfezi odaklı oluşturularak, ABD'nin bu bölgedeki çıkarlarını ön plana almaya başlamasına ortam hazırlamıştır.

Başkanlar Nixon ve Ford dönemlerinde ABD Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Henry Kissinger, 1969-1977 yılları arasında özellikle realpolitik bir ABD dışpolitikası oluşturulmasının gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda çalışmıştır. Kissinger'a göre, Sovyetler Birliği ile "detente" denilen yumuşama, rahatlama dönemine giren ABD, Çin ile 1972 yılında ilişkilerini yeniden kurmayı başarmıştır. Yine aynı dönemlerde ABD'nin Vietnam'dan çıkması ve Ortadoğu sorunlarına çözüm getirme amacıyla başlatılmış olan Paris Barış Görüşmeleri'ndeki inisiyatifleri olarak, Kissinger ABD dış politikasını Soğuk Savaş'ın bir nebze de olsa, ABD'yi ve çıkarlarını zorlamayacak şartlarda yaşanmasını sağlamıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Roby C. Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Kennedy and Eisenhower*, I.B. Tauris, 2007.

¹⁵⁶ Dallek, Robert. 2007. *Nixon and Kissinger: Partners in Power*. Harper Collins.

Carter Doktrini

Carter doktrini kendisinden önce hazırlanmış ve bölgesel odaklı olan doktrinlerle büyük oranda örtüşmektedir. Carter doktrini çerçevesinde ABD'nin çıkarlarını önplanda tuttuğu bölge Basra Körfezi olmuştur. ABD, milli çıkarlarını korumak amacıyla Basra Körfezi'ne yapılacak her hangi bir müdahaleye aynı şekilde cevap vereceğini Carter doktrini ile belirtmiş, ve gerekirse askeri müdahalelerde bulunacağını da bu doktrinle açıklamıştır.

Siyasal danışman Zbigniew Brzezinski'nin katkılarıyla hazırlanan Carter doktrininde, diğer doktrinlerden farklı olan bir ifade de Sovyetler Birliği'nin açıkça hedef alınmış olmasıdır. Basra Körfezi'nde Sovyetler Birliği varlığının Amerikan ulusal çıkarları için kabul edilemez olduğu Carter doktrininde açıkça yer almıştır.

Küba'da Sovyet askeri varlığının keşfedilmesi, Sovyetler Birliği'nin Afrika boynuzundaki aktiviteleri, ve diğer pek çok benzeri olay, Başkan Carter'ın doktrinde böyle sert ve keskin bir dil kullanmasına neden olmuştur. "Detente" (yumuşama) olarak adlandırılan, ve Soğuk Savaş'ın tarafları arasında varılan sessiz uzlaşının uzun sürmeyeceği de yukarıda bahsedilen olaylar neticesinde açığa çıkmış olup, ABD'nin ulusal çıkarlarının Sovyetler tarafından tehdit edilmesinin devamının başa çıkılamayacak sorunları da beraberinde getirecek olması öngörülerini üzerine, Carter doktrini, Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesiyle de Carter doktrini, ABD – Sovyet Rusyası arasındaki ilişkileri artık onarılamaz bir düzeye çekmiştir.

ABD için bir diğer sorun da yine 1979 yılında İran'da yapılan islam devrimidir. Ortadoğu'da sahip olduğu ve belki de Suudi Arabistan'dan sonra ikinci gelen en iyi dostu Şah Muhammed Rıza'yı kaybeden Washington, bu stratejik kaybı da Carter doktrininin öngördüğü politikalarla telafi etme amacı taşımıştır. Her ne kadar İran İslam Devrimi bir komünist devrim olmasa da, Şah'ın düşüşü, İran'ın komşusu olan Afganistan üzerindeki etkisini de büyük

oranda yitirmesine, ve ABD ulusal çıkarlarının da tehlikeye girmesine neden olmuştur.

Yaklaşık olarak 25 yıl sürmüş olan ve bir anda yok olan Amerikan – İran dostluğu ve Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı kontrolü altına alması, ABD’nin Basra Körfezi ve Ortadoğu’nun geneli için yeni bir dış politika stratejisi belirleme gereksinimleriyle sonuçlanmıştır. Bunlara ek olarak, Batı’nın artan bir şekilde Ortadoğu petrolüne bağımlı hale geliyor olması da bu dış politika revizyon ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.

Bu doktrin bağlamında, ABD yaptığı askeri harcamaları büyük oranda yükseltmiştir. Moskova Olimpiyatları’nı boykot etmek, ABD füzelerinin hedef aldığı Sovyet topraklarındaki noktaların sayısını artırmak, Pakistan’da dönemin başkanı Ziya ül-Hak ile ilişkileri daha üst seviyelere çıkarmak, Carter doktrini çerçevesinde atılan somut adımlar olmuştur.

Reagan Doktrini

1985 yılında Başkan Reagan’ın yaptığı açıklamada, “umudumuzu yitirmemeliyiz; Soviet destekli hareketleri kırmak için mücadele eden ve bu yolda hayatlarını (Afganistan’dan Nikaragua’ya kadar uzanan bir coğrafyada) riske atan, doğuştan itibaren bize ait olan haklarımızı korumak için savaşanlara inanmaya devam etmeliyiz”, demiştir. Antikomünist güçleri, Amerikan bağımsızlık savaşını veren ve kazanan özgürlükçülere benzeten Başkan Reagan, Soğuk Savaş’ın bu mücadelelerini “özgürlük savaşçıları” olarak adlandırmıştır.¹⁵⁷

Reagan doktrinine yön veren ana tema, Sovyetler Birliği’nin Üçüncü Dünya devletlerine sunduğu destek olmuştur. Doktrinin merkezine oturtulan bu söylem ile, ABD de kendi çıkarlarını savunmak amacıyla, dost ülkelere

¹⁵⁷ Fred Lawson, “The Reagan Administration in the Middle East”, *MERIP Reports*, No. 128, 1984, ss. 27-34.

yardımlarını esirgemeyeceğini dile getirmiştir. Kontr-gerilla aktivitelere destek vermek amacıyla 1981 yılında CIA'ye görev veren Başkan Reagan, Nikaragua'ya liberal değerlerin benimsenmesini sağlamak amacıyla maddi yardımlar yapmıştır.

Tüm bunlara rağmen, Reagan yönetimi, Moskova'da Mikail Gorbaçev'in başa geçmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine yepyeni bir yön ve ton verecek, ABD dış politikası bu dönemden itibaren Sovyetler Birliği'nin çöküş sinyallerini vermeye başlamasıyla birlikte bir rahatlamaya ve yeniden yapılandırmaya girecektir.

Yalnızca Soğuk Savaş döneminde yedi tane başkan doktrini yayınlanmış, bu doktrinlerin her biri Amerikan'ın dünya siyaseti içinde yeniden şekillenen rolünü ve konumunu vurgulamıştır. Amerikan ulusal çıkarlarının en iyi şekilde savunulmasının temellerini oluşturan bu başkan doktrinleri, Monroe doktrininin yalnızcılık politikası ile başlamış, Latin Amerika'yı Amerikan çıkarlarının temeline 1800lü yıllarda oturtmuştur.

Dünyada radikal bir biçimde gelişen siyasal olaylar neticesinde Roosevelt doktrini, Monroe doktrininin aksine, ABD'nin daha aktif ve müdahaleci bir dış politika izlemesi gerektiğini savunmuştur.

Truman doktrini ile başlayıp Reagan doktrini ile son bulan Soğuk Savaş dönemi doktrinleri, artık uluslararası ilişkilerin ve dünya siyasetinin 19. yüzyıldan çok daha farklı bir düzen içinde deneyimlendiği bir dönemde hazırlanmış, ABD ve Sovyetler Birliği'nin ideolojik çatışmalarının en iyi okunabileceği doktrinler olmuşlardır. Her Amerikan başkanı, dönemin Sovyet Rusya'sının dünyanın değişik bölgeleri üzerindeki aktivitelerini çevreleyerek bunları önleyebileceği tarzda bir doktrin oluşturmaya çalışmış, bu anlamda Amerikan doktrinleri aslında özlerinde Sovyetler Birliği'nin aktivitelerine verilmiş tepkiler ekseninde şekillendirilmişlerdir.

Bir taraftan artık dünyanın dört bir yanında aktif olan Amerikan varlığı, özellikle Soğuk Savaşın son dönemlerinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki çıkarlarını korumaya odaklanmıştır. Tüm bunların yapılması, bu

ülkelere sağlanan finansal ve askeri yardımlar aracılığıyla olmuş, ve nihayetinde 1980lerin ortalarından itibaren Sovyetler Birliği iç ve dış sorunlarla mücadele edememeye başlayıp, 1989 yılında da parçalanmaya başlamıştır.

Enteresan olan nokta ise, Amerikan dış politikasının belki de Ortadoğu'ya Soğuk Savaş'ın erken yıllarında yeterince eğilmemiş, ve buradaki gelecek dönem çıkarlarını iyi koruyup kollayamamış olmasıdır. Bugünden yaklaşık bir buçuk yıl önce başlamış olan Arap Baharı, Amerikan'ın Irak'a iki defa müdahale etmiş olması, Afganistan'ın 1979 yılında Sovyetler tarafından işgal edilmiş olması, aynı yıl İran'da yaşanan islam devrimi, ve daha öncesine bakılacak olursa, Lübnan – İsrail savaşları, Arap milliyetçilik hareketleri ve bölgedeki komünist hareketler, Amerika'nın verdiği tepkilerin ne kadar geç geldiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Soğuk Savaş döneminde oluşturulan başkan doktrinlerinin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde Amerika odaklı bir istikrar atmosferi yaratamadığı görülmektedir.

2.4 Bush Doktrini Çerçevesinde Irak'a Müdahale Sürecinin Oryantalist Değerlendirmesi

11 Eylül saldırıları ve takip eden Irak'a müdahale sürecinin dayandığı teorik temel, Edward Said'in de sık sık altını çizdiği kolonyalizm üzerine mi inşa ediliyor? sorusu bu bölümün temel çalışma alanıdır. Bu bölümde, Irak'a müdahale sürecinde yaşananlar anlatılacak ve Said'in ortaya koyduğu kolonyalizm-oryantalizm ilişkisi üzerinden bu sürecin değerlendirmesi yapılacaktır.

Müdahale, 20 Mart 2003'de Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık önderliğinde oluşturulmuş Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin bir askeri harekâtla Irak'a girmesiyle başladı. I.Körfez savaşında ABD, Güvenlik Konseyi'ne talebini kabul ettirmeyi başarmıştı. Ancak Irak'a müdahale sürecinde süreç ABD'nin istediği kadar kolay ve hızlı işlememiştir. Öyle ki; Irak'ın işgalinde bir Güvenlik Konseyi kararı çıkartamamış, savaşa bir “gönüllü koalisyon” ile gitmek zorunda kalmıştır. Bu gönüllüler koalisyonunda ise aslında askeri gücün çok büyük bir bölümünü ABD ve Britanya birlikleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra İtalya, İspanya, Polonya gibi

halklarının büyük çoğunluğuna rağmen savaşa destek veren hükümetler “gönüllüler koalisyonu” içinde yer almıştır. Savaşa karşı çıkan ülkeler ABD yönetimi tarafından “eski Avrupa” olarak adlandırılmış, demokratik ilkelere karşı çıkıp halklarının çoğunluğunun isteğine rağmen koalisyona katılma kararı alan ülkelerin liderleri ise “vizyon sahibi” oldukları için övülmüştür, ki aslında bu ABD’nin Irak’a müdahale gerekçeleri arasında en çok vurgu yaptığı “demokratik” eğilimlere ne kadar önem verip vermediğinin bir göstergesi olmuştur¹⁵⁸

İşgalin başlamasından kısa süre sonra Saddam Hüseyin yakalanarak idam edildi. Direnişçilerle koalisyon güçleri arasında bir asimetrik savaş başladı, Şii ve Sünni gruplar arasında sorunlar çıktı ve Irak’ta El Kaide operasyonları başladı. ¹⁵⁹ 2002 sonlarından itibaren dünya kamuoyunu ve Birleşmiş Milletler’i (BM)yoğun bir biçimde meşgul eden ve gerek hukuk, gerekse siyaset bilimi literatüründe ciddi tartışmalara neden olan ABD’ nin ikinci Irak müdahalesi ve öncesindeki gelişmeler, 11 Eylül saldırılarının ardından bir sonraki bölümde detaylı olarak aktarılacak olan, ABD Başkanı George W. Bush’un 17 Eylül 2002’de ilan ettiği yeni ulusal güvenlik stratejisiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Irak’a müdahale süreci, Said’in detaylı bir şekilde anlatıldığı birinci bölüm ışığında değerlendirildiğinde, ortaya kolonyal temellere dayalı bir işgal tablosu çıkmaktadır. Amerikalılar Doğu’yu geleneksel ve egzotik açıdan değil stratejik ve ekonomik değerleri ile görüyorlardı. Doğu bir mitolojik varlık olmaktan gittikçe uzaklaşıyordu. Bu varlığın içinde Batı’lıların ve özellikle Amerikalıların vazgeçilmez çıkarları yer alıyordu. ¹⁶⁰ Sömürgecilik, oryantalistler için, sonucu itibariyle önemlidir. Bir oryantalist, İslam ve Doğu topraklarını hedef seçtiğinde, bölgenin tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik ve hatta değerler anlamında kayıplar yaşamasını önemsemez: onlar için önemli olan kendi çıkarları ve kazanacaklarıdır. kolonyalizm, başka insanların toprakları ve mallarının fethedilmesi ve denetlenmesi olarak tanımlanabilir. ¹⁶¹

¹⁵⁸ James A. Paul, “Oil Companies in Irak: A century of Rivealry and War, *Global Policy Forum*, 2003, http://www.globalpolicy.org/images/pdfs/Fall_of_the_Dollar.pdf (November 2003), s. 26

¹⁵⁹ Robert Gates, “Pace From Pentagon”, *Us Department of Defense*, 2007, <http://www.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=3879>, 2007, s.3

¹⁶⁰ Said (1998), s.45

¹⁶¹ Loomba (2002), s.19-20

Irak işgali aşağıdaki sonuçlar itibariyle değerlendirildiğinde, Said'in tanımının doğruluğu daha net görülmektedir. 2007 yılında yapılan-UNHCR Nisan 2008 tarihli verilerine göre 4.7 milyon Irak'lı yer değiştirdi (Irak nüfusunun %16'sı), bunların iki milyonu komşu ülkelere sığındı. Kızıl Haç, Mart 2008'de Irak'taki insani durumu "dünyada diğerlerine göre en kötü" olarak tanımlamıştır. 2003 yılının Mart ayında başlayan ve 9 yıl süren ikinci Irak savaşında 4,500 Amerikan askeriyle sivil ve asker en az 100,000 Iraklı hayatını kaybetti. Savaşın maliyeti ise 1 trilyon dolar civarında olarak belirlendi.¹⁶²

Bush Yönetimi'nin Irak politikası 11 Eylül'den kısa bir süre sonra sertleşmeye başladı. Bu değişimin ilk önemli göstergesi George Bush'un 29 Ocak 2002'deki Birliğin Durumu adlı konuşmasıydı. Irak'ı, Kuzey Kore ve İran ile birlikte "şer eksen" olarak tanımlayan Bush, bu ülkeleri ABD'nin düşmanı ilan etti.¹⁶³ Afganistan Operasyonu'ndaki görece "başarı" dan sonra, Washington'da Irak'ı çevreleme politikasının yetersiz kaldığı ve daha aktif bir politika izlenmesi gerekliliğini savunanlar güçlendi.

ABD'nin 11 Eylül'den sonra Irak'ı hedef tahtasına oturtma çabası iki söyleme dayanıyordu. Bunlardan birincisi, Irak'ın kitle imha silahı elde etme çabasına son vermeyi reddetmesi; ikincisi ise Irak rejimi ile terörist gruplar arasında olduğu iddia edilen bağlardı. Bu çerçevede, ABD, Irak'ın zenginleştirilmiş uranyum elde etmeye çalıştığını, kitle imha silahı projesini devam ettirdiğini ve El Kaide'yle işbirliği yaptığını iddia ediyordu.¹⁶⁴ Savaştan sonra gerçek olmadığı anlaşılan bu iddialar ABD'nin Irak'ı işgali öncesinde son derece popülerdi. Bush bu gerekçeyi o tarihlerde şöyle dillendiriyordu

"“El Kaide Anbar vilayetinin ülkenin en büyük şiddet merkezi haline getirdi. Ele geçirdiğimiz bazı belgeler El Kaide'nin Anbar Eyaletinin kontrolünü ele geçirmeye çalıştığını gösteriyor. Örgüt böylece Irak demokrasisini baltalayıp bölgede İslami bir imparatorluğun

¹⁶² What Happened at Iraq, 2005, http://www.orb-international.com/Newsroom_details.aspx?NewsId=88, (4 June 2005)

¹⁶³ *The Nightly News Hour*, Atlanta, Cnn Int, 29 January, 2002

¹⁶⁴ President Delivers "State of the Union" 28 January 2003, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html>; Michael Rubin, "How to Free Iraq" Middle East Quarterly Cilt 10, Sayı 1, Kış 2002,

*temelini atacak. Ordumuz acımasız bir düşmanla savaşıyor. Hiçbir düşman Irak El Kaidesi kadar acımasız değil”*¹⁶⁵

ABD’nin Irak’ı işgal etmek istemesinin arkasındaki asıl neden daha önce de belirtildiği gibi tüm Orta Doğu’yu kapsayan bir değişim projesini hayata geçirmektir. Yeni muhafazakârlar ve onlara destek veren akademisyenler, ABD’nin Irak’ı işgal etmesiyle başlayacak bir demokratikleşme sürecinin tüm Arap devletlerini etkileyeceğini ve bunun Orta Doğu’da siyaset yapma biçimini değiştireceği ileri sürüyordu.¹⁶⁶ ABD Başkanı Bush Mayıs 2002’de West Point’te yaptığı bir mezuniyet konuşmasında ABD’nin hedeflerini şöyle tanımlıyordu. “*Amerika askeri gücünü karşı konulamaz ve meydan okunamaz bir seviyede tutmayı amaçlamaktadır. Amerika’ya karşı her türlü silahlanma çabası anlamını yitirmelidir. Ayrıca ekonomik alanda da rekabet edilemez boyuta gelmeliyiz*”¹⁶⁷

Bu düşünceye göre, Orta Doğu’daki istikrarsızlığın ve ABD karşıtlığının artmasının nedeni bölgesel düzenin kendisiydi. Çevreleme politikası bu düzeninin devamını sağlıyordu. Bu nedenle, çevrelemenin yerini, sorunlara kökten bir çözüm getirecek olan rejim değişikliği almalıydı. Bu değişikliğin başlayabileceği yer Irak’tı ve ancak ABD’nin tek taraflı bir müdahaleyle bu düzeni değiştirebilecek büyüklükte bir süreci başlatabilirdi.¹⁶⁸

11 Eylül saldırılarından sonra ABD’nin Afganistan’a girmesi Orta Doğu ve Güney Asya’daki temel dinamikleri etkilemişti. Ancak, ABD dış politikasında büyük bir değişim olacağının en önemli kanıtı 1 Haziran 2002’de ilan edilen Bush Doktrini ve ondan kısa bir süre sonra yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi oldu. Bu iki belgenin de özünde Amerikan çıkarlarını korumak, üstünlüğünü sürdürmek ve Amerikan ideallerini yaymak için ABD’nin sahip olduğu gücün kullanılması vardı. “Bush Doktrini” denilen bu yaklaşım, düşmanı tanımsız bırakmış ve böylelikle ABD’ye hegemonyasını küreselleştirme amacı doğrultusunda istediği hedefi vurma olanağı

¹⁶⁵ <http://www.meforum.org/article/109> ; Colin L. Powell, U.S. Policy Toward Iraq: Administration Views, Hearing Before The Committee On International Relations House of Representatives 107th Congress, 19 Eylül 2002.

¹⁶⁶ Fouad Ajami, “**Iraq and the Arabs' Future**,” Foreign Affairs, Cilt 82, Sayı 1, Ocak-Şubat 2003, s. 2.

¹⁶⁷ Micheal William, **The Bush Doctrine and the Iraq War**, Wales Press, 2008, s.9

¹⁶⁸ Ajami (2003), s.4

yaratmıştır. Bush Doktrini, Eylül 2002’de kamuoyuna açıklanan “ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi” raporunda yer alan ilkelerde oldukça net bir şekilde ifade bulmuştur. Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde yer alan kitlesel imha silahlarına sahip olan veya sahip olmaya çalışan haydut devletlere ve terör örgütlerine karşı önleyici saldırı yönteminin kullanılması ilkesi, yapılacak askeri müdahalelerin meşrulaştırılmasını sağlamıştır. Ayrıca önleyici saldırı, demokrasi, barış ve insan haklarının tüm dünyada, özellikle de İslam dünyasında yayılmasını sağlayacak bir yöntem olarak görülmüştür.¹⁶⁹

Bush Doktrininde üç önemli unsur bulunuyordu: 1. Soğuk Savaş’ta yürütülen caydırıcılık ve çevreleme stratejisi artık ABD’nin işine yaramamaktadır. ABD, tehditleri ortaya çıkmadan önce yok etmelidir. 2. ABD küresel üstünlüğünü korumak için ne gerekiyorsa yapmalıdır. Bunun için büyük bir askerî üstünlüğe sahip olması gerekmektedir. 3. ABD, kendi ilkelerini tüm dünyaya yaymalıdır. Amerikan değerlerinin temelini oluşturan insan hakları, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü kadın erkek eşitliği gibi değerleri tüm dünyaya yaymak ABD’nin görevidir.¹⁷⁰

Bush o dönem katıldığı bir televizyon programında Kissinger’a atıf yapmış ve önleyici saldırıyı ABD’nin evrensel bir hakkı olarak değerlendirmiştir.¹⁷¹

“Soğuk Savaş’ın son bulmasının ardından ABD’ye yönelik en büyük tehdit, demokrasi ve insan haklarını tehdit eden diktatörlerden gelecektir. Bu nedenle, ABD’nin bu rejimleri gerekirse askeri müdahale ile devirmesi ve demokrasiyi tüm dünyaya yayması gerekmektedir”

Edward Said’in anlatıldığı ilk bölümde çokça referans gösterilen oryantalist edebiyat eserlerindeki anlatımla bu söylem arasındaki benzerlik, Paul Kennedy’nin Washington Post için yazdığı yazıda son derece açık bir şekilde özetlenmektedir.

“21.yüzyıldaki işgalcilerle yıllar önceki sömürgeci işgalcilerin söylemi büyük benzerlik gösteriyor. İngiliz askerleri 1917’de Bağdat şehrini, halkı Osmanlılardan kurtarmak adına işgal etmişti. Mezopotamya Savaş Gücü komutanı General Stanley Maude o tarihte halka

¹⁶⁹ William(2008), s.18

¹⁷⁰ Bush Doktrini’nin ve Ulusal Güvenlik belgesinin eleştirel bir analizi için bkz. Ivo Daalder, James Lindsay ve James Steinberg, The Bush National Security Strategy: An Evaluation, Brookings Policy Brief 109, 4 Ekim 2002, http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2002/10defense_daalder/pb

¹⁷¹ International Desk, Cnn International, Atlanta, 14th May 2004

*şöyle hitap ediyordu: "Bizim ordularımız buraya sizin şehirlerinizi ve topraklarınızı ele geçiren işgalciler ve düşmanlar olarak gelmediler, onlar sizi özgürleştirmek için geldiler"*¹⁷²

Bush Yönetimi'nin 11 Eylül sonrası tek kutupluluğun sürdüğü ve Amerikan üstünlüğünün ilerletilmesine dayanan dünya görüşü 11 Eylül'den kısa bir süre sonra Orta Doğu politikasında da hissedilmeye başlamıştır. Yukarıda Bush Doktrini'nin ilkeleri olarak sayılan tüm hususlar 2002'den itibaren ABD'nin Irak ve Orta Doğu politikasına yansımıştır. Bu hususlar ABD'nin kitle imha silahları elde etmeye çalışması, teröre destek vermesi, kendi insanlarına zulmetmesi ve caydırıcılığın Saddam Hüseyin üzerinde bir işe etkili olmaması bahanelerine dayanarak Irak'ı işgal etmesinde açıkça kendini göstermektedir.¹⁷³

11 Eylül sonrası dönem ABD'nin sadece demokratikleşme söylemi üzerinden bölgeyi yeniden yapılandığı bir dönem değildir. Bu dönemde, ABD'nin bölgeye bakışında da değişiklikler olmuştur. ABD'nin bölgedeki çıkarlarına ve güvenlik algılamalarına yeni unsurlar eklenmiştir. ABD'nin 11 Eylül sonrasında Orta Doğu'da temel endişeleri ve tehdit algılamaları yedi kategoride toplanabilir. Devletler arasındaki sorunlar ve bunların savaşa dönüşmesi olasılığı; Arap-İsrail Barış Süreci'nin başarısız olması ve bunun sonucunda yükselen şiddet dalgası; kitle imha silahlarının yayılması; terörizm; devletlerde ve devlet dışı örgütlerde işbaşına gelen (veya yakın vadede gelecek olan) yeni nesil liderliğin kapasitesi; toplumsal değişimdeki eşitsizlik; iletişim teknolojisinin yayılmasının bölgede radikal akımları güçlendirmesi¹⁷⁴

Tehdit algıları değişen ABD, 11 Eylül'den sonra Orta Doğu'daki çıkarlarını da yeniden tanımlama ihtiyacı duymuştur. ABD'nin "yeni" bölgesel çıkarları ise şöyle sıralanabilir: Terörizmle ve kitle imha silahlarının yayılmasıyla mücadele; petrol arzının ve fiyat istikrarının sürdürülmesi; ABD'ye dost rejimlerde istikrarının sürdürülmesi; İsrail'in güvenliği; demokrasi ve insan haklarını teşvik etmek. Yukarıdaki faktörlerde de görüldüğü gibi, 11 Eylül olayı ABD'nin Orta Doğu politikasında değişiklikler yarattı.

¹⁷² Paul Kennedy, "İmparatorluğun Tehlikeleri, Amerikanın Zamanı, Washingtonpost.com, 20 Nisan 2003

¹⁷³ Bradley Thayer, **The Pax Americana and the Middle East, U.S Grand Strategic Interests in the Region After September 11**, Tel Aviv, Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2003, ss. 17-19.

¹⁷⁴ Nora Bensahel ve Daniel Byman, "Introduction," **The Future Security Environment in the Middle East**, (Nora Bensahel ve Daniel Byman), Rand Corp., 2004, ss. 7-9.

Bu değişikliklerin başında ABD'nin bölgedeki önceliklerini yeniden tanımlamaya başlaması gelmektedir. Örneğin, ABD'nin Orta Doğu'da geçmişte algıladığı askeri tehdit konvansiyonel güce dayanıyorken, 11 Eylül'den sonra terörizm ve kitle imha silahlarına odaklanmaya başladı. ABD'nin önceliklerinin tanımlanmasında bir başka değişim ise bölge ülkelerindeki i istikrarsızlığa odaklanılmasıydı. ABD, geçmişte de bölge ülkelerinin karşı karşıya olduğu i tehditlerin farkında olmasına rağmen bu soruna eğilmek istemiyordu¹⁷⁵

Çalışmanın nceki bölümlerinde altı çizilen en önemli hususlardan biri, bu projenin kurumsal temellerinin Tarihin Sonu ve Medeniyetler atışması Tezlerinin oluşuydu. Emre Kongar buna benzer bir tespiti Genişletilmiş Ortadoğu Projesi Neyi Amaçlıyor? İsimli çalışmasında yapmaktadır. 1980'li yılların başında Brzenzinski'nin islami uyanışı ,Amerikan çıkarlarını tehdit eden bir gelişme olarak değerlendirmesinden sonra, doksanlı yılların başında Fukuyama'nın Tarihin Sonu adlı eserinde İslam dünyasını batı değerlerini tehdit eden yeni karşı kutup olarak göstermesi ve Huntington'ın doksanlı yılların ortalarına doğru İslam dünyasının medeniyetler çatışmasının merkezinde yer aldığını iddia etmesi, yeni jeo-kültürel kutuplaşmanın srekliplik arz eden unsurları olarak görülebilir. Her iki tez de, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte dünya üzerinde askeri, ekonomik ve politik mücadelelerin sona erdiği ve liberal demokrasinin ve kapitalizmin başat hale geldiğini söylemektedir. *"Huntington'ın genel yaklaşımı aşırı seçkinci, yani faşist bir nitelik taşır. Ona göre, batı tek ve biricik nitelikli bir uygarlıktır. Batıya ulaşılamaz ve batı uygarlığı taklit edilemez"*¹⁷⁶ Ancak, 11 Eylül saldırılarından sonra, ABD'nin El Kaide'nin hedefi olmasının nedeninin Orta Doğu'daki baskıcı rejimlere destek vermesi olduğu kanısı yaygınlaştı. Bu nedenle, bölge ülkelerinin i politikadaki tavırları ABD'nin ulusal güvenlik sorunu haline gelmeye başladı. Bu algılama değişikliğinin sonucu olarak Irak Savaşı ile birlikte ABD, Orta Doğu'da büyük bir değişim hareketi için düğmeye basmış oldu.

Bush Yönetimi, 11 Eylül sonrası dış politika önceliklerini açıklarken en önemli konulardan birisi Orta Doğu'ya yönelik dış politikadaki değişim olmuştur. ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell tarafından 13 Aralık 2002'de ilan edilen ABD- Orta

¹⁷⁵ Hakan Tın, **Amerika'nın Savaşı**, İstanbul: Harmoni Yayınları, 2004, s.66

¹⁷⁶ Emre Kongar, **Genişletilmiş Ortadoğu Projesi Neyi Amaçlıyor?**, İstanbul: Doğan , 2006, s99

Doğu Ortaklık Girişimi bunun en önemli açık ve somut örneklerinden birisidir. Bu girişimin ele aldığı ana sorunlar, Arap ülkelerinde girişimciliğin ve serbest ticaretin teşvik edilmesi, kadınların eğitim düzeylerinin artırılması, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi idi.¹⁷⁷ Ayrıca, daha önce başka projelerde de yer alan bölgedeki rejimlerin iyileştirilmesi, sivil toplumun güçlendirmesi gibi konular tekrar ele alınmıştı. İlk bakışta, bu girişim, ayrılan bütçenin niteliği ve eski sloganları tekrarlaması nedeniyle büyük bir atılım olarak kabul edilmedi. Fakat, Bush Yönetimi'nin girişim ile ABD'nin güvenlik çıkarları arasında doğrudan bağlantı kurması, daha büyük bir coğrafyanın hedeflenmesi, evrimden ziyade kısa bir zaman diliminde radikal tedbirleri önermesi, bir süre sonra girişimin önemini artırdı. Tüm bunlara Irak'ın işgalinin eklenmesi, Büyük Orta Doğu Projesi (*Greater Middle East Project*) olarak bilinen girişimi yeni bir safhaya soktu.

Tartışılmaya başlanmasıyla birlikte büyük tepki çeken girişim, ABD tarafından ortaya atıldığı halinden farklı bir biçimde somutlaştı. 2004 Haziran'ındaki G-8 Zirvesi'nden çıkan kararla somutlaşan projenin adı Geniş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi (*Broader Middle East and North African Initiative*) (GODKAG) oldu.¹⁷⁸ G-8 Zirvesi'nde güvenlik boyutu büyük ölçüde törpülenen GODKAG daha çok bir yardım programı halini aldı. GODKAG adı altında bir çeşit yardım programına dönüşmesine rağmen, ABD'nin Orta Doğu'da hedeflediği değişimi iki düzlemde yürütmeye çalıştığı söylenebilir: Bir çeşit Helsinki Süreci yaratılarak, Soğuk Savaş'ta komünizmin hedeflenmesi gibi radikal İslamcılığı ideolojik düşman ilan etmek ve eski SSCB ve Varşova Paktı ülkeleri için uygulanan Barış İçin Ortaklık Projesi'nin Orta Doğu versiyonunu üreterek, Batı'nın güvenlik sorunlarını Orta Doğu merkezli açıklamak ve bu bağlamda çözümler üretmek.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Colin L. Powell, "The US-Middle East Partnership Initiative: Building Hope for the Years Ahead," 12 Aralık 2002, <http://www.state.gov/secretary/rm/2002/15920.htm>

¹⁷⁸ Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa, Sea Island, Georgia, 9 Haziran 2004. http://www.g8usa.gov/d_060904c.htm

¹⁷⁹ Volker Perthes, 2004, [America's "Greater Middle East" and Europe: Key Issues for Dialogue](#), *Middle East Policy*, Volume XI, No.3, Pages 85-97.

Edward Said ve Oryantalizmin anlatıldığı kısımda da ifade edildiği üzere, Oryantaller doğuyu “İslam”, İslam’ı ise şiddetle bağdaştırmaktadırlar. Bu anlayış, Bush’un 11 Eylül sonrası süreçte yaptığı konuşmalarda sık sık kendini göstermektedir. George Bush’un uluslararası politikasına yansıyan dini söylemine göre, dünyada iyiyi ve kötüyü temsil eden güçlerden “şer güçler üçgeni”ne giren üç ülke var: Kuzey Kore, Irak ve İran. Bu şer güçler üçgeninin karşısındaki ülke ABD ise iyiliğin temsilcisidir. Bush’un eski konuşma metin yazarı Frum’a göre Bush adeta bir haçlı seferi savaşçısı gibi konuşuyor ve davranıyor. Bush, ünlü gazeteci Bob Woodward ile yaptığı bir söyleşide aynen şöyle diyordu: *”Büyük hedeflerim var başarmam gereken. Bu hedeflerden en önemlisi, dünya barışıdır. Dünya barışını sağlamaktan daha önemli bir başarının olduğunu sanmıyorum.”*¹⁸⁰

11 Eylül’ün yıldönümünde yaptığı konuşmada Bush şöyle diyordu; *“Bu gece tüm dualarımız, Allah’ın bizim gittiğimiz yolu aydınlatması için olacak. Umalım ki, aydınlattığı bu ışık karanlıkta parlansın, karanlık o ışığın üstüne çökmesin”*¹⁸¹ Birinci düzlem, yani radikal İslamcılığın hedef alınması, Büyük Orta Doğu coğrafyasının tanımlanmasından, sosyal ve siyasal önerilere kadar her alanda kendini hissettirmektedir. İkinci düzlem ise ABD’nin Orta Doğu politikasındaki yeni güvenlik algılamasını yansıtmaktadır. ABD’nin güvenlik algılamaları ve bölgede hedeflediği değişim arasındaki ilişki George Bush’un 6 Kasım 2003’te National Endowment’ta yaptığı konuşmada görülebilir.

*“... 60 yıl boyunca Batı uluslarının Orta Doğu’da özgürlüğün olmayışını görmezden gelmesi veya desteklemesi bize güvenlik getirmedi, çünkü uzun vadede istikrar özgürlüğe değişilecek bir şey değildir. Orta Doğu özgürlüğün yeşerdiği bir yer olmadıkça istikrarsızlık ve şiddet ihraç eden bir yer olacaktır”*¹⁸²

Benzer bir örneğe, eski ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Romanowski’nin sözlerinde rastlanmaktadır. Romanowski’ye göre Orta Doğu’daki değişim meselesinin,

¹⁸⁰ Yasemin İnceoğlu, Bush Amerikan Tarihinin En Dindar Başkanı, <http://www.yasemininceoglu.com/makaleler25.php>, 9 Haziran, 2003

¹⁸¹ White House Archives, Bush Speech, http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-1_2003

¹⁸² President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East" <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>

ABD'nin ulusal güvenliği açısından ele alınması gerekmektedir. Romanowski, geçmişte ABD'nin statükonun desteklenmesinin istikrarı getirdiğini düşündüğünü, bugünse bu durumun insanları aşırılıkçılığa ve terörizme ittiğini gördüğünü söylemektedir.¹⁸³ Tüm bunların ışığında ABD, Bush Yönetimi'nin iktidara gelmesinden sonra yeni muhafazakâr anlayış çerçevesinde şekillenen dış politikası doğrultusunda Orta Doğu'da büyük bir deprem yaratan bir fitili ateşlemiştir. Bu değişimle birlikte Irak'ın işgal edilmesi ve ardından bölgedeki geleneksel dengelerde yaşanan değişimler, ABD'nin Irak'ta on görmediği bir tabloyla karşı karşıya kalmasına ve üçüncü bölümde anlatılacak olan devlet inşaa sürecinde karşılaşacağı zafiyetlerle mücadele etmek zorunda kalmasına sebep olmuştur.

Özetle, Irak'ın işgali sırasında yaşanan gelişmelere, Bush ve ekibinin açıklama, konuşma ve röportajlarına bakıldığında oryantalist bir dış politika anlayışıyla söylem düzeyinden karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Bu oryantalist söylem zaman zaman uluslararası kamuoyunu işgalin meşruiyetine inandırmak zaman zamanda Irak içindeki grupların ABD'ye desteğini sağlamak için kullanılmıştır.

¹⁸³ Broader Middle East and North Africa Initiative", 4 Haziran 2004
<http://www.israelpolicyforum.org/display.cfm?rid=1209>

3. MÜDAHALE SONRASI IRAK'TA DEVLET İNŞAASI

Çalışmanın bir diğer ağırlık noktasını oluşturan kısım ise Irak'ta devlet inşa sürecidir. Devlet inşa sürecinde aynı oryantalist etkinin sürüp sürmediği sorgulanmıştır. ABD'nin savaş sonrası bu dönemde Irak'ta yürüttüğü politikanın oryantalist bir politika olup olmadığı araştırılmıştır. 11 Eylül ile başlayan oryantalist retoriğin, bir dış politika aracı olarak nasıl somutlaştığı tartışılmıştır.

İki ana kısımdan oluşan bu bölümün birinci bölümü, devlet inşa sürecinin fikri ve teorik boyutunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bölüm kendi içinde Devlet İnşasına Genel Bir Bakış, Fukuyama ve devlet inşa süreci, devlet inşası ve dinamikler kısımlarından oluşmaktadır.

İkinci bölüm ise; bu teorik ve fikri altyapıyı baz alarak iki başlık altında toplanmaktadır. Birinci başlık; Irak'ta devlet inşası, ikinci başlık ise Irak'ta devlet inşası sürecinde Bush Yönetimi Söylemleri ve Oryantalist Analiz olarak şekillendirilmiştir.

3.1.1 Devlet İnşasına Kuramsal Bakış

Devlet inşası, yeniden kurulmaya çalışılan devletler için çok önemli bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşmenin bir kavram olarak uluslararası ilişkilerde etkin olması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte devletlerin uluslararası ilişkilerdeki rolü tartışmaya açılmıştır. Devletlerin başta egemenlik olmak üzere siyasal ve ekonomik alana ait bazı yetkileri uluslararası örgütlere aktarılmaya başlamıştır¹⁸⁴. Her ne kadar devletin rolünde değişimler yaşansa da devlet hala uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü olarak varlığını sürdürmektedir.

ABD, SSCB'nin yıkılması, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve “Yeni Dünya Düzeni”nin hegemon devleti haline gelmesi ile birlikte, özellikle 2001 sonrasında askeri güç kullanarak uluslararası alana müdahale etmeye başlamıştır. Bu müdahalenin en somut örnekleri, Afganistan ve Irak müdahaleleridir. ABD, terörle

¹⁸⁴ Roland Robertson, **Küreselleşme ve Toplum Kuramı**, Harun Yolsal (çev), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999, s.28

mücadele iddiasıyla müdahale ettiği ve yıkılmasına neden olduğu devletleri, daha sonra inşa etme arayışına girmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların elde edilmek istenilen sonuçları, üzerinden bunca zaman geçmesine rağmen, günümüzde dahi alınabilmiş değildir.¹⁸⁵

Çalışmanın bu bölümünde Körfez Savaşı sonrasında Irak'ta ulus-devlet inşasının nasıl başlatıldığı ve geliştiği tartışılacaktır. Akıllarda tutulmalıdır ki, Irak'ta (ve Afganistan'da da) başlatılan ulus-devlet inşası süreci, büyük oranda ABD'nin yönetimi ve kontrolü altında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Amerikan dış politikasının Orta Doğu ve Irak'ı kapsayan kısmında oryantalizmin etkisini, en çok da bu ulus-devlet inşası sürecinde görülmektedir.¹⁸⁶

Devlet inşa süreci bir taraftan yeniden kurulmak istenen ülkeler için diğer taraftan yeniden yapılandırılmak istenen ülkeler için geçerli olabilecek bir süreçtir. Her iki şekilde de ortaya çıkabilecek olan devlet inşa süreci çeşitli düzeylerde zorluklarla mücadele edilmesi gerekmektedir.

Devlet inşa süreci, şiddetin kontrol edilmesi, hukuk sisteminin yeniden kurulması, ihtiyacı karşılamaya yeten ve sorumluluk üstlenen kurumların meydana getirilmesi gibi bir takım süreçleri içermektedir. Bu süreçler uzun dönemli ve çatışma da içeren süreçlerdir.¹⁸⁷

Fukuyama, "Devlet İnşası" isimli kitabında, devlet inşa kavramına açıklık kazandırmaya çalışmaktadır. Söz konusu kavramın, yeni hükümet kuramlarının yaratılması ve mevcut olanların da güçlendirilmesi anlamına geldiğini ifade etmektedir. Fukuyama'ya göre, çatışma sonrası ülkelerdeki devlet inşa süreçleri, o ülkenin ulusları tarafından gerçekleştirilmezken yabancılar tarafından da kısa süre içinde gerçekleştirilemez.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Schaill, Jeremy, "Our Mercenaries in Iraq: Blackwater Inc and Bush's Undeclared Surge", 26 Ocak 2007 http://www.democracynow.org/2007/1/26/our_mercenaries_in_iraq_blackwater_inc.

¹⁸⁶ Peter Singer, "Warriors for Hire in Iraq", 15 Nisan 2004, http://www.brookings.edu/articles/2004/0415defenseindustry_singer.aspx.

¹⁸⁷ Fritz ve Menocal (2007), s.4

¹⁸⁸ Francis Fukuyama, **Devlet İnşası**, İstanbul:Profil Yayıncılık, 2006, s.11

Fukuyama'nın altını çizdiği noktalardan biri ise devlet inşasının dünya topluluğu için ne denli önemli olduğudur. Zira, yoksulluktan AIDS'e, uyuşturucudan terörizme, bugün yüzleşmek zorunda kaldığımız pek çok önemli problemin sorumluluklarının zayıf ve başarısız devletler olduğunu ifade etmektedir. Fukuyama'ya göre, ayrıca, devlet-inşası hakkında bugüne kadar edinilmiş bilgiler yetersizdir; özellikle de gelişmekte olan ülkelere güçlü kurumların nasıl transfer edileceği konusunda önemli belirsizlikler ve boşluklar bulunmaktadır.¹⁸⁹

Fukuyama, aynı zamanda bir önceki kuşağın ağırlıklı tartışma konusu ve odak noktası olan devletin küçültülmesi eğilimine karşıt biçimde, küresel gündemin üst sırasına, devletin kapasitesinin geliştirilmesi ve güçlü kurumların oluşturulması ve desteklenmesi argümanının oturmasını, Soğuk Savaş sonrası konjonktürün beraberinde getirdiği sorunların çözümü için anlamlı bulmaktadır. Fukuyama, bu görüşü desteklemek üzere 1990larda Somali, Haiti, Kamboçya, Bosna, Kosova ve Doğu Timor'da baş gösteren sorunları ve özellikle de 11 Eylül'de ABD'deki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik saldırıları örnek olarak göstermektedir. Fukuyama'ya göre bu sorunların kaynağı, güçlü kurumsal tasarımın yokluğunda kendisini gösteren zayıf yönetişimidir.¹⁹⁰

Dekolonizasyon sürecinde kurulan devletlerin –ki buna Irak da dahildir- kısa bir tarihçesini veren Fukuyama, bu devletlerin neredeyse yalnızca birer isimden ibaret olduklarını vurgulamaktadır. Bu anlamda, devlet-inşasının çok yakın zamanlarda doğan bir gereksinim olmadığını, zayıf devletler sorununun hep mevcut olduğunu, ancak 11 Eylül saldırılarıyla beraber daha da belirgin hale geldiğini ifade etmektedir. Bu saldırıların başlıca gerekçesinin yoksulluk olamayacağını; zira, 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin orta sınıftan gelen ve kendi ülkelerinde değil, ama Batı Avrupa'da radikalleşen kişiler olduğunun da altını çizmektedir.¹⁹¹

¹⁸⁹ Ibid, s.20-33

¹⁹⁰ Francis Fukuyama, “**History's Against Him**”, The Washington Post, 18 June 2008.
http://articles.washingtonpost.com/2011-04-08/entertainment/35231561_1_central-authority-francis-fukuyama-democracy

¹⁹¹ Fukuyama (2006),s.45-52

Fukuyama'ya göre, modern dünya, piyasa ekonomisinin maddi zenginliği ve liberal demokrasinin siyasi ve kültürel özgürlüğünden oluşan çok çekici bir paket sunmaktadır. Bu paketi de dünyadaki pek çok insan arzulamaktadır. Bunun kanıtı ise, göçmenlerin ve mültecilerin az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru tek yönlü hareketidir. Ancak, liberal Batı'nın modernliği, dünyanın pek çok yerindeki toplumlar için ulaşılmaz zor bir hedeftir. Fukuyama bunu özellikle Doğu Asya'daki bazı ülkeler dışında başarabilen pek fazla devlet olmadığını ifade etmektedir.¹⁹²

Fukuyama'ya göre, devletin rolü ve işlevine ilişkin görüş ve uygulamalar zaman içinde değişiklik göstermiştir. Fukuyama, bu değişiklikleri şu şekilde özetlemektedir:

“Yirminci yüzyılın başlarında minimalist bir devletten söz etmek mümkün olmuşken (İngiltere liderliğindeki liberal dünya düzeninde, askeri güç dışında devlet faaliyetinin kapsamı dardı, gelir vergileri, yoksulluk programları veya yiyecek güvenliğine ilişkin düzenlemeler yoktu) yüzyıl süresince birbirini izleyen savaş, devrim, bunalım ve tekrar savaşla birlikte liberal dünya düzeni değişmiş ve minimalist devlet yerini son derece merkezi ve aktif bir devlete bırakmıştır.”¹⁹³

Böylece, yüzyıl başında ABD ve çok sayıdaki Batı Avrupa ülkesinde gayri safi yıllık hasılanın %10'unun altında olan devlet sektörü harcamalarının, 1980'lerde yaklaşık %50'leri bulmasıyla, bu genişlemenin etkisizliklere ve beklenmedik sonuçlara yol açtığını savunmaktadır. Yaşanan olumsuz gelişmelere tepki olarak Reaganizm ve Thatcherizm politikalarıyla liberalizmin tekrar gündeme yerleştiğini, bu bağlamda da devleti küçültmeyi hedefleyen ve Washington Uzlaşması başlığı altında özetlenen politika demetinin, günümüze gelindiğinde küreselleşme karşıtları tarafından eleştirilmeye başlandığını ifade etmektedir.¹⁹⁴

Fukuyama aslında Washington Uzlaşması ifadesiyle temsil edilen politikaların yanlış bir tarafı olmadığını öne sürmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde şişkin

¹⁹² Francis Fukuyama, “**History Is Still Going Our Way**”, The Wall Street Journal, 5 October, 2001, http://englishmatters.gmu.edu/issue6/911exhibit/emails/fukuyama_wsj.htm

¹⁹³ Francis Fukuyama, “**They Can Only Go So Far**”, The Washington Post, 24 August 2008, http://articles.washingtonpost.com/2011-04-08/entertainment/35231561_1_central-authority-francis-fukuyama-democracy

¹⁹⁴ Fukuyama (2006), s58-64

devlet sektörünün büyümeye engeller oluşturduğu kanısındadır ve çözümün uzun dönemde liberalizasyon olduğuna inanmaktadır. Ancak ona göre öncelikle yapılması gereken, devlet faaliyetini belirli alanlarda daraltırken, bazı kurumları da güçlendirmektir. Fukuyama'ya göre devlet-inşası gündemi bu yüzden çok önemlidir; çünkü 1980'ler ve 1990'ların liberalleştirici politikalarının gelişmekte olan ülkelerde vaatlerini gerçekleştirememesinin nedenini uygun kurumsal çerçevenin mevcut olmamasıdır ve devlet-inşası ile bu sorunun üstesinden gelinebilir.

Sonuç olarak, Fukuyama, ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalelerinden, İsrail-Filistin arasındaki anlaşmazlığa kadar çok sayıdaki uluslararası sorunun kökeninde bu ülkelerdeki kötü yönetişimin yattığını öne sürmektedir. Zira, zayıf yönetişim Westfalya sonrası uluslararası düzenin egemenlik ilkesini bozmaktadır. Bu yüzden de hem kendileri hem de başkaları için sorun yaratan zayıf devletlere müdahale edilmesi gerekebilmektedir.

Devlet inşa sürecinin önemli bir boyutu devlet inşa sürecinin dış dinamiklerle mi yoksa iç dinamiklerle mi yapıldığı, yoksa bunların birleşimi bir süreç olarak mı ortaya çıktığıdır.¹⁹⁵ Ayrıca devlet inşa süreçleri bazen tamamen sivil unsurlarla yapılırken diğer taraftan askeri müdahaleler yoluyla da yapılmaktadır. Devlet inşa sürecinde başlatılan ilgili devlet için istikrar ya da denge kazandırmayı amaçlayan operasyonların; yerli kurumların yeniden inşasına, tesislerin düzenlenmesine, yargı sisteminin güvence altına alınmasına, özel sektörün gözden geçirilmesine ve yeniden inşasına, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesine ve bunun için altyapının iyileştirilmesine ve en nihayetinde temsili hükümet kurumlarının geliştirilmesine de yardım etmesi, bu konuları da içermesi gerekmektedir.¹⁹⁶

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, devlet başarısızlıklarını, zayıflıklarını, kırılğanlıklarını ve aynı zamanda etnik yapılarda yeniden bir canlanmayı meydana getirmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Charles Tripp, "The United States and State-building in Iraq", Review of International Studies (2004), Sayı 30, s. 545-558.

¹⁹⁶ Watson (2008), s.23

¹⁹⁷ Rear (2008),s.103

Devlet inşa süreçleri devlet zayıflıklarının, kırılğanlıklarının giderilmesi bakımından da bir çözüm yöntemi olarak uygulanmaktadır. Devlet inşa süreçlerinin 2000’li yılların başından beri en önemli örnekleri olarak önce Afganistan daha sonra Irak’ta başlatılan ve 2012’de hala devam eden süreçlerdir.¹⁹⁸

Irak ve Afganistan örnekleri her ne kadar nitelikleri bakımından farklı olsalar da sonuç olarak devlet inşa süreçlerinin zorluğunun fark edilmeleri bakımından önemli iki örnek olarak değerlendirilebilir. Ancak ABD, devlet inşa ve istikrar kazandırıcı operasyonlarını uzun zamandan beri sürdürmektedir.¹⁹⁹

Fukuyama’ya göre; herhangi bir devlet inşa sürecinin ilk ve en öncelikli aşamaları olarak şu faktörlerin sayılması söz konusu olabilir. Güvenlik (barışı koruma, kanunlaştırma düzenlemeleri ve uygulamaları, güvenlik reformu). İnsani yardım (rehineleri kurtarma ve koruma, potansiyel ve salgın hastalıkları ve açlığı önleme). Ekonomik denge (ulusal ve uluslararası piyasaya açık dengeli bir ekonomi oluşturma). Demokratikleşme (siyasi partilerin, özgür basının kurulması, sivil toplumun meydana getirilmesi ve seçimler için hukuki ve anayasal yapının oluşturulması), kalkınma (ekonomik büyümeyi sağlama, fakirliği azaltma ve alt yapı iyileştirmeleri).²⁰⁰ Güvenlik, insani yardım, ekonomik denge, demokratikleşme ve kalkınma gibi unsurlar belli bir standarda ulaşacak olursa, devlet inşa süreci büyük bir aşama kaydedebilecektir. Bu unsurlar bakımından asgari standartların yakalanmaması halinde, devlet inşa sürecinin sağlıklı yürütülmesi olanaksızdır. Söz konusu durum Irak gibi devletin yıkıldığı ve yeniden inşa edilmeye çalışıldığı ülkeler için de geçerli bir durumdur.²⁰¹

Devlet inşa süreçlerinin başarı olasılığını artıran en önemli faktörlerden birinin ulus olduğu ve bu süreçte ulusla kurulan ilişki şeklinin son derece yaşamsal öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu ilişkinin pozitif yönlü olması süreci daha kolay, daha az

¹⁹⁸ Lakhdar (2007), s.16

¹⁹⁹ Michael Schwartz, “Colonizing Iraq: The Obama Doctrine?”, 9 June 2009, http://www.huffingtonpost.com/michael-schwartz/colonizingiraq-the-obama_b_228857.html

²⁰⁰ Fukuyama (2008), s.39-43

²⁰¹ Ibid, s.63-68

maliyetli ve başarı ihtimali daha yüksek konuma taşırken tersi durumlarda da istenen sonuçların alınması zorlaşmaktadır.²⁰²

Devlet-toplum ilişkileri günümüz devlet inşa süreçleri bakımından önemli kabul edilen unsurlardan biridir. Devlet toplum ilişkileri, gerek güçlü devletler için gerekse zayıf devletler için devletin inşası bakımından üzerinde durulması gereken bir konudur. Devlet toplum ilişkileri özellikle zayıf devletler üzerinde güçlü devlet yapılarına göre daha büyük ve derin etkiye sahiptir.²⁰³

Devlet toplum ilişkilerinin iyi kurgulanması devlet eylem ve kararlarının, hatta bir anlamda toplum nezdinde bizzat devletin de meşruiyetini sağlayacaktır. Devlet yapısının daha sağlam temeller üzerinde inşa edilmesi sonucunu verecektir. Bir anlamda devlet ulusuna, ulus da devletine muhtaçtır. Devlet ve ulus kaynaşmasının en üst düzeyde gerçekleşmesi ülkenin güçlü olmasını ve toplumun daha yüksek bir refah düzeyine erişmesine işaret eder. Bu durum devlet inşa süreçleri içinde de geçerlidir denilebilir.²⁰⁴

Devlet ulus kaynaşmasının yaşandığı durumlarda, devlet inşa süreci önündeki engeller azalacağı, terörün kaynak sorunu yaşayacağı ve varlığını devam ettirmekte zorlanacağı öngörülebilir. Bu nedenle devlet inşa sürecinde devlet-millet ya da toplum kaynaşmasına önem verilmesi başarıyı artıracaktır.

Fukuyama, savaş sonrası toplumların yeniden yapılandırılmasında ve terör üreten merkezlerin ortadan kaldırılmasında devlet inşasını kaçınılmaz olarak görmektedir. Devlet inşasının ilk aşamasını, “çatışma sonrası yeniden yapılandırma” olarak adlandırmakta ve Afganistan, Kosova ve Somali gibi devletleri örnek göstererek, buralarda devlet tamamen çöktüğü için temelden başlayarak devletin yeniden inşa edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Eğer çöken devlet, Bosna’da olduğu gibi uluslararası yardımla ayakta durabilecek gibiyse, ikinci aşamanın gündeme geleceğini,

²⁰² Debra A. Miller, **Rebuilding Iraq**, Farmington Hills, MI: Lucent Books, 2004, s. 48

²⁰³ Rear (2008), s.26

²⁰⁴ Chappell Lawson, “**How Best to Build Democracy: Laying a Foundation for the New Iraq.**”, Foreign Affairs, 2003, 82(4): 206.

bu aşamanın birinciden daha zor olduğunu ve amacın uluslararası yardım almadan o ülkenin ayakta durabilmesinin sağlanması olduğunu söylemektedir²⁰⁵

Nihai olarak üçüncü aşamada, zayıf devletlerin güçlendirilmesinin hedeflenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Temel devlet işlevlerini yerine getirmekte zorlanan ülkelere, “işleyen bir devlet mekanizması kurulması” gerektiğini anlatan Fukuyama, Meksika, Peru, Kenya ve Gana’yı zayıf devletlere örnek gösterilmektedir. Terörizm devlet inşa süreçleri önündeki önemli bir engel olarak artık çok taraflı bir işbirliğini gerektiren olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin çıkar alanlarındaki çatışma ise devletlerin teröre karşı işbirliğini zorlaştırmaktadır. Hatta bazı devletlerin, teröre destek verdiği, terör eylemlerini görmezden geldiği ya da teröre hoşgörü ile yaklaştığı göz önüne alınacak olursa terörle mücadelenin gerçekten de zor ve çok faktörlü bir alan olduğu ortaya çıkar. Bu durum devlet inşa süreçlerini de zorlayıcı bir olgu olarak ifade edilebilir.

3.1.2 Müdahale Sürecinin Gelişimi

‘Demokrasi’ kavramı çerçevesinde geliştirilen müdahaleci yaklaşımların belirli coğrafi bölgeleri hedef alması, günümüzde ‘olağan’ olarak kabul edilen bir hüviyete büründürülmeye çalışılmaktadır. Toplumsal özellikleri, gelenek ve görenekleri, yaşam standartları bakımından birbirleriyle oldukça benzeşen ve en önemlisi yer altı zenginlikleriyle ‘dünyanın yeni aktörleri’ olmaya aday coğrafyalar, her geçen gün şiddetle, zorla ve bir takım uluslararası kuruluşların da desteğiyle alt üst edilmektedir.²⁰⁶

Batının son 30 yılda yapmış olduğu askeri müdahalelerin ilk aşamalarında sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler önemli rol oynamaktadır. Meşruiyeti tartışmalı müdahalelere karşı dünya kamuoyunun tepki seviyesini azaltma adına manipülatif yayın ve raporlara rastlanmaktadır. Oryantalist kanaat önderleri

²⁰⁵ Jochen Hippler, **Ulus İnşası**, Algan Sezgintüredi (çev), İstanbul:Versus Yayınları, 2007, s. 48-54

²⁰⁶ Orhan Türkdoğan, **Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul: IQ Yayınları, 2007, s.473

kamuoyunda oluşacak tepkileri azaltma adına bu dönemlerde sıkça açıklamalar yapmakta ya da yayınlar hazırlamaktadırlar.²⁰⁷

‘Arap Baharı’ olarak nitelendirilen olaylar çerçevesinde son dönemde uluslararası ajanslardan ve dünyanın önde gelen basın kuruluşlarından çıkan Ortadoğu konulu enformasyonlar had safhaya ulaşmıştır. Bu yayın organları, Ortadoğu’da siyasi iktidarda bulunan devlet başkanları için (daha önce kullanmadıkları bir dilde) ‘diktatör, zalim vb’ gibi sıfatları bu süreçte sıkça kullanmaktadırlar. Bu durum, ABD ekonomisinin tehlike sinyalleri vermeye başladığı bir dönemde, petrol rezervlerinin kullanımı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, bölgede yaşanan gelişmelerin ve aniden ortaya çıkan ‘Arap Baharı’nın sorgulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır²⁰⁸. Bu kapsamda yıllardır ABD ile suni gündem tartışmalarının dışında önemli herhangi bir sorunu bulunmayan liderler (Kaddafi, Hüsnü Mübarek, Beşar Esad), dünya kamuoyunda ‘istenmeyen adam’ haline gelmişlerdir. ‘Öteki’ olarak gördükleri kültürleri, toplumları ve bireyleri ‘müdahale edilmesi ve Batı’nın kontrolüne girmesi gereken coğrafyalar’ olarak benimsetmeye çalışan bu anlayışın etkinlik alanı şimdi de Suriye örneğinde kendini göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde ABD’nin denklemin önemli aktörlerinden biri olan Kürtlerle yürüttüğü strateji masaya yatırılacaktır zira, Devlet İnşa bölümünde bu stratejinin getiri ve götürüleri incelenecek bunun oryantalizmin bir sonucu olup olmadığı tartışılacaktır.

ABD’nin Irak konusundaki söylemini değiştirmesi ve Irak’ı Orta Doğu politikasının ana gündemi haline getirmesi, Iraklı Kürtler ile ABD arasındaki ilişkide yeni bir dönem açtı. ABD ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişki asıl olarak Irak’ın işgalinden sonra güçlendi. Fakat, 2002’nin başlarından Irak’ın işgaline kadar geçen süre içinde yaşanan gelişmeler, yeni ilişki biçiminin temellerinin atılması açısından büyük bir önem taşıyordu. Bu gelişmenin nedenleri şöyle sıralanabilir: Bush Yönetimi’nin ilk aylarında Irak politikasının ana teması “sertlik” olmasına rağmen, “sertlik”ten kasıt yaptırımların ve silah denetimlerinin ağırlaştırılmasıydı.

²⁰⁷ Batuhan. Çolak, **Oryantalizmin Yeni Oyunu: “Demokrasi Adına Müdahale”**, <http://www.haberdokuz.com/oryantalizmin-yeni-oyunu-demokrasi-adina-mudahale/>

²⁰⁸ James Gelvin, **The Arap Uprising**, Oxford: Oxford University Press, 2012, s.78-87

11 Eylül'den sonra ise “sertlik” Irak rejiminin devrilmesi anlamına gelmeye başlamıştı. Irak rejiminin devrilmesi 1990'larda da bir seçenek olarak gündeme gelmesine rağmen daha önce ele alınan nedenlerden dolayı Clinton Yönetimi böyle bir politikayı uygulamaya geçirmedi. Oysa, ABD'de bazı kişi ve kuruluşlar rejim değişikliğinin zorluğu ve yaratacağı sorunlara dikkat çekmesine rağmen²⁰⁹ 2001'in sonlarından itibaren Washington'da Irak'ta bir rejim değişikliğinin kaçınılmaz olduğu ve ABD'nin terörle mücadele stratejisinin en önemli parçalarından birisi olduğu görüşü ağır basmaya başladı.²¹⁰

Aslında bu çevrenin birçok üyesi rejim değişikliğinin ABD'nin Irak politikasının temel hedefi olmasını uzun süreden beri destekliyordu.²¹¹ Bush Yönetimi'nde önemli pozisyonlara sahip olan Paul Wolfowitz, Zalmay Khalilzad, Richard Perle, Douglas Feith gibi isimler 1998 yılının sonunda Kongre'de kabul edilen Irak'ı Kurtarma Yasası'na (Iraq Liberation Act) aktif destek vermişlerdi. Çoğunluğu yeni muhafazakâr olan bu kişilere göre, Irak rejiminin devrilmesinin en gerçekçi yolu muhalefete destek verilmesi ve ABD'nin bir operasyon düzenlemesiydi. ABD'nin Afganistan'da kısa sürede başarıya ulaşmasıyla bu görüş daha da ağırlık kazandı.²¹² Afganistan Savaşı'ndan sonra ABD'nin Orta ve Güney Asya'da elde ettiği stratejik kazanımların onun tek süper güç olduğunu gösterdiği savunan bu anlayış, Irak'taki rejimin devrilmesinde de büyük bir sorunun çıkmayacağını düşünüyordu.²¹³

ABD'nin Irak politikasında savaş seçeneğinin ağır basmaya başlaması Iraklı Kürtlerin ABD için önemini artırdı. Öncelikle, Kürtler, ABD'nin Saddam Hüseyin'e karşı kullanmayı planladığı muhalif gruplardan birisiydi. Öte yandan, ABD, Kuzey Irak'ı, Saddam karşıtlarının yerleşebilmesi ve rejime karşı mücadele edebilmesi için bir üs olarak görüyordu. Son olarak, KDP ve KYB'nin peşmergeleri ABD'ye yakın muhalif

²⁰⁹ Michael W. Isherwood, “U.S. Strategic Options for Iraq: Easier Said than Done,” The Washington Quarterly, Cilt 25, Sayı 2, ss.145–159.

²¹⁰ Trent Lott, Joseph Lieberman, John McCain, et al., Congressional Letter on Iraq, 5 Aralık 2001, <http://www.gulfinvestigations.net/document499.html>

²¹¹ Perle, 2000, s. 104; Solarz ve Wolfowitz, 1999.

²¹² Lawrence Kaplan ve William Kristol, The War over Iraq: Saddam's Tranny and America's Mission, San Francisco, Encounter Books, 2003, s. 97; Lott, Lieberman, McCain et. al, 2001.

²¹³ Seymour Hersh, “The Debate Within,” The New Yorker, 11 Mart 2002, Rowan Scarborough, “Size of Force on Ground Key in Plan for Iraq War,” The Washington Times, 26 Nisan 2002.

gruplar içindeki en etkin silahlı güçtü. ABD'nin Iraklı muhaliflere silahlı eğitim verme politikasının başarısızlığa uğramasıyla peşmergelerin önemi iyice arttı.

Kürtlerin ABD için öneminin artmasının nedenlerinden birisi de Afganistan Operasyonu sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerdi. Afganistan Savaşı sırasında ABD, Kuzey İttifakı adı verilen yerel güçlerle işbirliği yapmıştı. Bu yerel ittifaka sağladığı para, silah ve istihbarat desteğiyle Taliban'ı devirmekte fazla zorlanmayan Bush Yönetimi benzer bir yöntemin Irak'ta da kullanılabileceğini düşünüyordu. Taliban ile Saddam Hüseyin'in askeri yetenekleri arasında büyük farklar bulunduğundan Irak'ta durum farklıydı. Bu nedenle, sadece Irak'ın önemli tesislerinin bombalanması ve bazı muhalif gruplara destek verilmesiyle, Irak rejiminin devrilebileceği beklenmiyordu.

Ancak, ABD'nin Irak'ı işgali halinde yerel gruplarla yapılacak işbirliğinin büyük bir yarar getireceği inancı yerleşmişti. Ayrıca, ABD Savunma Bakanlığı ileri teknoloji ve yerel gruplarla işbirliği sayesinde ABD'nin savaş sırasında çok daha az askere ihtiyaç duyacağına ve daha kolay bir zafer kazanacağına inanıyordu. Bu noktada ABD için önemli bir sorun vardı. Bush Yönetimi'ndeki karar alıcılar dâhil olmak Washington'daki birçok kişi Iraklı muhalif grupların büyük bir kısmına güvenmiyordu. Özellikle, IUK gibi örgütlere yönelik olumsuz bir hava vardı.

ABDli yetkililer arasında yurt dışında örgütlenen bu grupların Irak içinde tabanı olmadığı düşüncesi güçlüydü. Bu nedenle 2002'nin sonuna kadar IUK'ye büyük bir destek bütçesi ayrılmadı. ABD'nin kendisine yakın muhaliflerin işlevsel yararına inanmaması, Irak'ta gerçekten işine yarayabilecek iki gruba (Kürtler ve Şii Araplar) yaklaşmasına neden oldu. Bush Yönetimi, Irak sınırları içinde silahlı faaliyet ve istihbarat toplama işlevini ancak bunların yerine getirebileceğini düşünüyordu. Bu nedenle, ABD ve İngiltere, 2000'li yıllara kadar muhalefet toplantılarında ihmal edilen Iraklı Şiiileri, muhalefet katılmaya ikna etmek için büyük bir çaba harcadı.

Öte yandan, Mesut Barzani, 1996'da ABD yanlısı muhalifleri Saddam Hüseyin'e teslim etmesi nedeniyle muhalif gruplar arasında kötü bir üne sahipti. Ayrıca Barzani, ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmek istediğinden kuşku duyuyordu. Bu nedenle, Londra'da tüm muhalif grupların liderlerinin bir araya geldiği toplantıya

katılmadı. Yerine bugün Irak'ın Dışişleri Bakanı olan Hoşyar Zebari'yi gönderdi.²¹⁴ Ancak, kısa bir süre sonra KDP de muhalifler içindeki yerini aldı.

2002'nin ortalarına kadar Kürtler, ABD'nin söylemlerine zaman zaman destek verdiler. KDP ve KYB liderleri bazen Irak'taki savaşı desteklemediklerini açıklarken,²¹⁵ bazen de savaşın kaçınılmaz olduğunu ve ABD ile işbirliği yapacaklarını söylüyorlardı.²¹⁶ Bu çelişkili tavrın en önemli nedeni, Iraklı Kürtlerin sahip olduğu temel bir ikilemdir. Bir yandan, Molla Mustafa Barzani'den beri büyük güçlerin desteğini alamamaları halinde başarıya ulaşamayacaklarını düşünen Iraklı Kürtler, 1960'lardan itibaren ABD'yle iyi bir ilişki kurmak istemektedir.

Öte yandan Kürtler, değişen şartlara göre ABD'nin kendilerini her an yalnız bırakabileceğinden korkmaktadırlar. Bu nedenle, ABD'nin Irak'a saldıracağından tam olarak emin olmadan ABD'ye tam ve açık destek vermek istemediler. Hatta, 2002'nin ilk aylarında ABD'yle görüşmelerine ve muhalefet toplantılarına katılmalarına rağmen, Bağdat ile görüşme kapısını hep açık tuttular. Fakat Kürtler, ABD'nin bazı üsler istediği ve Irak rejiminin saldırılarına karşı güvenlik garantisi verdiği 2002 yaz aylarından sonra ABD'ye açık destek vermeye başladılar. Kürtlerin ABD açısından önemini artıran asıl gelişme ise TBMM'nin ABD'nin Türkiye topraklarında asker konuşlandırma konusundaki isteğine hayır demesi oldu.²¹⁷ ABD'nin Irak'ı işgal planlarında kuzey cephesinin Türkiye üzerinde açılması bulunmaktaydı.

Peşmergeler ise işgalde ABD birliklerine destek işlevine sahip olacaklardı. Türkiye'nin savaş öncesinde taşıdığı askeri önem nedeniyle ABD yetkilileri Türkiye'nin temel korkusu olan Irak'ın parçalanmasına ve bir Kürt devleti kurulmasına karşı olduğunu söylüyordu.²¹⁸ Ancak, 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'de kabul edilmemesi Türk Amerikan ilişkilerinde uzun vadeli bir krize ve Kürtlerin savaş içindeki öneminin artmasına neden oldu. ABD, Irak'ın kuzeyinden merkeze doğru asker gönderemediği

²¹⁴ Chris Kutschera, "The Kurds Secret Scenarios," Middle East Report, Sayı 225, Kış 2002, s. 15.

²¹⁵ Michael Howard, "Kurdish Leader Shuns US Move to Oust Saddam" The Guardian, 19 Haziran 2002; Kutschera, 2002, s. 15.

²¹⁶ Robin Wright, "Kurdish Eyes on Iraq's Future (Barzani)" 24 Kasım 2002, <http://home.cogeco.ca/~konews/25-11-02-barzani-interview.html>

²¹⁷ Türkiye'nin 1 Mart tezkeresi sırasındaki görüşmeleri ve olayların perde arkası için bkz. Deniz Bölükbaşı, 1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası, Doğan Kitapçılık, Şubat 2008

²¹⁸ "No State for Iraqi Kurds, U.S. Aide Assures Turks" Associated Press, 17 Temmuz 2002.

için burada Kürtlere dayanmak zorunda kaldı.²¹⁹ Bu nedenle, Kürtler savaş sırasında ABD açısından büyük bir rol oynadılar.

Savaş öncesinde ABD ile ilişkilerini geliştirme konusunda büyük bir fırsat yakalayan Iraklı Kürtler, bu fırsatı kaçırmamak için dört ayaklı bir strateji izlediler: Bu strateji şu öğelere dayanıyordu: ABD'ye istediklerini vermek; Kürtlerin kendi içindeki sorunları bir kenara koyup ortak hareket etmek; savaş sonrası düzen için Bağdat merkezli politikalar geliştirmek; ve bölge ülkelerini kışkırtmamak.

Yukarıdaki strateji gereği Iraklı Kürtlerin stratejisinin ilk ayağını ABD ile sıkı bir işbirliği oluşturuyordu. Bu işbirliğinin en önemli boyutlarından birisi, Kürtlerin ABD ile söylem birliği yapmasıydı. Kürtler, Bush Yönetimi'nin Saddam Hüseyin'in halkına zulmeden bir tiran olduğu ve tiranlığın yerini demokrasinin alması konusundaki söylemine destek verdi.²²⁰ Ayrıca, Kürtler, Irak halkının demokrasi istediği ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'ta demokrasinin inşasının çok uzun sürmeyeceği fikrini savundu.²²¹

Kürtlerin ABD'ye verdiği söylem desteğinin bir diğer boyutunu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve federal bir devlet kurulması oluşturuyordu. Kürtler, ABD'nin Irak'ın geleceği hakkında belirlediği üç temel ilke olan demokrasi, federalizm ve toprak bütünlüğünün korunmasını kendilerinin de desteklediklerini söylüyorlardı. Kürtler, federalizmi savunurken, Irak'ta iktidarın tek elde toplanmasının otoriter bir yapıya neden olduğunu ileri sürüyorlardı. Ancak, bu söylemin bölge ülkelerini tedirgin etmesinden çekindikleri için özerklik arayışında olmadıklarını, asıl amaçlarının federal bir yapı kurulması olduğunu vurguluyorlardı.²²²

Kürtler arasındaki birleşme çabalarının iki nedeni vardı. Kendi aralarındaki sorunlarını çözmüş olmaları, Kürtlerin ABD gözündeki değerini artırıyordu. Çünkü, ABD, 1990'ların başından beri Kürtler arasındaki parçalanmışlığı bir dezavantaj olarak

²¹⁹ Barham Salih, "Iraqi Regime Change and the Kurdistan Regional Government," PolicyWatch Sayı 656, 17 Eylül 2002.

²²⁰ Barham Salih, "We are on the Brink of Change: A Kurdish Perspective," National Interest, 14 Mart 2003, <http://www.inthenationalinterest.com/Articles/vol2issue10/vol2issue10salih.html>

²²¹ Barham Salih, "A Kurdish Model for Iraq" Washington Post, 9 Aralık 2002.

²²² "The Kurdish View," PBS, 12 Mart 2003, http://www.pbs.org/newshour/bb/middle_east/janune03/

görüyordu. Kürt gruplar arasındaki bölünmüşlük İran'ın bölgedeki etkinliğini artırıyordu.²²³ Bu bölünmüşlüğün devam etmesi, ABD'nin Kürtleri etkin kullanamayacağını düşünmesine neden olabilirdi. Kürtlerin birleşme çabalarıyla hedefledikleri ikinci husus ise savaş sonrası dönemde bölge ülkeleri ve diğer Iraklı muhalif gruplara karşı daha güçlü bir görüntü çizmekti.²²⁴

Kürtlerin stratejisinin bir diğer önemli boyutu Bağdat'ta etkin rol oynamaya çalışmaktı. Kürtler, savaştan sonra kurulacak yeni siyasi otoritede aktif politika izlemezlerse, hükümetin Şii Araplar ve/veya ordu tarafından ele geçirileceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle, işgal sürecinde ve sonrasında, ABD'nin kurduğu tüm yönetimlerde çok önemli pozisyonları elde etmeye çalıştılar. Hatta, bu pazarlıklara savaştan önce başladılar. Kendileri için cumhurbaşkanlığını hedef seçen Iraklı Kürtler, 2004 yılında bu konumu elde edemeyince siyasi kriz çıkarma tehdidinde bulundular.

Irak'ın işgali öncesinde ABD'yle Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler iyileşmeye başlamıştı. Ancak, iki aktör arasındaki ilişkilerin aldığı yeni hâl, Irak Savaşı'nın Orta Doğu'da yarattığı etki ve ABD'nin Irak politikasında yaşadığı sorunlar tarafından belirlendi. Bu nedenle, Irak'ın işgalinden sonra Kuzey Irak'ın dolayısıyla Iraklı Kürtlerin ABD açısından iki temel düzlemde önem kazandığı söylenebilir: Kürtler, Irak Savaşı'nın Orta Doğu'da yarattığı yeni güç mücadelesi nedeniyle ABD için önemli bir bölgesel aktör haline gelmiştir. Kürtlerin bölgesel bir aktör ve ABD dış politikasında önemli bir araç haline gelmesi şu olgularla açıklanabilir: Irak Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler Kürtlerin ve ABD'nin, Orta Doğu'daki değişim sürecine ilişkin bakışlarının paralel hale gelmesine neden olmuştur.⁵⁰² ABD, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını savunmasına rağmen, bölgede bir ya da birden çok ülkenin parçalanması olasılığını göz önünde tutarak Kürtlerle iyi ilişkiler kurmak istemektedir.

Kürtler, ABD ile İran arasındaki güç mücadelesinde kritik bir öneme sahip olmaya başlamışlardır. ABD, İran'da yaşayan Kürtler aracılığıyla bu ülkede istikrarsızlık yaratmanın yolunu aramaktadır. Bir anlamda, İran'ın Hamas ve Hizbullah ile ABD'ye karşı oynadığı kozu, ABD Kürtler aracılığıyla İran'da oynamaktadır. Bunun

²²³ Örneğin 1996 yılında KYB'nin KDP'ye karşı İranla işbirliği yapması.

²²⁴ "Iraqi Kurds Cement New Partnership," BBC, 2 Ekim 2002, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2294307.stm

için en uygun araç olan PEJAK Kuzey Irak'ta üstlenmektedir. 2005 yılında 120 İran askerini öldüren PEJAK²²⁵, 2006 ve 2007 yıllarında saldırılarını artırmış, İran Kürtleri arasındaki örgütlenmesini güçlendirmiştir. Ayrıca, ABD, İran ve Irak'taki Kürtler aracılığıyla İran içinde istihbarat toplamaya çalışmaktadır. ABD'nin İran ile mücadelesinde Kürtlere verdiği önemin diğer boyutu da Kuzey Irak'ın İran'ın etki alanına girmesini engellemektir.

Tarihsel olarak, Kuzey Irak'ta etkin bir güç olan İran bu gücünü 1960'lardan itibaren değişik biçimlerde kullanmıştır. 1958-1991 arasında Iraklı Kürtleri merkezi hükümete karşı destekleyen İran, 1991'de güvenli bölgenin kurulmasından sonra da bölgede faaliyetlerini sürdürmüştür. 1990'lar boyunca KDP'ye karşı KYB'yi destekleyen İran, aynı zamanda Kuzey Irak'ta Kürdistan İslami Hareketi adından bir örgütün kurulmasını sağlamıştır. Bu örgüt, Kuzey Irak'ta KDP ve KYB'den sonra üçüncü büyük güç durumundadır.

Kürtlerin yaşadığı coğrafya ABD için daha ilgi çekici hale gelmektedir. Kürtler, Orta Doğu'nun en stratejik hatlarından birisi üzerinde yaşamaktadır. Hazar Denizi'nin güney batısından başlayarak Basra Körfezi'nin kuzeyine kadar uzanan bir bölgeye dağılmış olan Kürt nüfusu dünyanın en önemli petrol koridorlarından birisinin yanıbaşında bulunmaktadır. ABD, hem sahip olduğu rezervler hem de enerji nakil yolları açısından kritik olan bu bölgede önem kazanan Kürtler üzerinde etki sahibi olarak, stratejik bir avantaj kazanmak istemektedir.

ABD açısından Iraklı Kürtleri, ABD'nin Orta Doğu politikasında önemli kılan hususlardan birisi de, KDP ve KYB'nin ABD'nin Orta Doğu söylemine yaklaşımıdır. Iraklı Kürtler, yeni muhafazakârların bölgede görmek ve dünyaya göstermek istediği Orta Doğu'lu halk rolüne soyunmuştur. Iraklı Kürt hareketi, Kuzey Irak'ı ABD'ye dost, kültürel değerleri açısından Batı'ya yakın, laik, uluslararası sisteme entegre olmaya

²²⁵ PEJAK liderleri ABD ile bağlarını reddetmelerine rağmen son dönemlerde PEJAK ile ABD arasında görüşmeler yapıldığına dair çok sayıda rapor ve bilgi yayınlanmaktadır. Bu konuda en ilgi çekici hususlardan birisi de PKK ile PEJAK aynı örgütün parçaları olmasına rağmen, ABD'nin PKK'yı terörist örgüt ilan etmesine karşılık, PEJAK'ı bu kategoriye koymamasıdır. Bkz. Stansfield, Lowe, Ahmadzadeh, 2007, s. 7.

istekli, ABD'ye askeri açıdan yardımcı olan, “demokratik” ve istikrarlı bir bölge olarak göstermek istemektedir.²²⁶

ABD'nin Irak'taki işgal sürecinde yaşadığı başarısızlık Kürtlerin propaganda değerini önemini artırmıştır. Irak'taki iç savaş tüm dünyada konuşulurken, Bush Yönetimi, Kuzey Irak'ı ülkenin istikrar adası olarak resmetmiştir.²²⁷ Özetle, Kuzey Irak, Bush Yönetimi'nin hayalindeki bölge halkı örneğine en yakın örnek olarak, ABD'nin tek somut başarısı gibi görülmektedir.

Son olarak, Kürtlerin bölgede birden çok ülkeye yayılmaları, onların bölgesel güç mücadelesi içinde etkin bir rol oynamasına olanak tanımaktadır. ABD, Irak'ın işgalinden sonra ilk kez açıkça İran, Irak, Türkiye ve Suriye'de yaşayan Kürtlerle doğrudan ve birebir ilişki kurma aşamasına gelmiştir. Geçmişte, bölge ülkeleriyle ilişkileri nedeniyle Kürtlerle doğrudan temas kurmaktan kaçınan ABD'nin tavrındaki bu değişim, Kürtlerin ABD için yeni bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

ABD'nin Kürtlerle kurduğu ilişkide aslan payını Iraklı Kürtler almıştır. Bunun en önemli nedeni Orta Doğu'daki Kürt hareketinin merkezinin Kuzey Irak'a kaymasıdır. Geçmişte Türkiye ve İran'daki Kürt hareketleri siyasi, ideoloji, örgütlenme ve askerî bakımlardan en az Kuzey Irak'taki hareketler kadar güçlü olmuştur. Fakat, Türkiye'deki Kürt milliyetçisi hareketlerin AKP karşısında zayıflaması, geçmişte diğer merkez sağ veya İslamcı partilere oy veren Kürtlerin bugün AKP çatısı altında toplanması ve İran'daki Kürt hareketi içinde parçalanmaların olması, üç ülkedeki Kürt grupları arasındaki dengeyi bozmuştur. Bunlara ek olarak, Kuzey Irak'taki grupların örgütlü ve düzenli askerî birliklere, daha çok paraya, kontrol ettikleri bölgede pazarlamaya başladıkları stratejik yer altı kaynaklarına, devlet yönetme tecrübesine sahip olmaları, Orta Doğu'daki Kürt hareketinin merkezini Kuzey Irak'a kaydirmiştir.

Irak'taki gelişmeler nedeniyle ABD'nin Iraklı Kürtlere duyduğu ihtiyaç artmıştır. ABD, Irak'ı işgal ettikten sonra büyük bir sorunla karşı karşıya kaldı. ABD

²²⁶ Kuzey Irak'a ilişkin resmedilmeye çalışılan tablo için bkz. The Other Iraq <http://www.theotheriraq.com/>

²²⁷ “Kurdistan: The Other Iraq”, CBS, 5 Ağustos 2007, <http://www.cbsnews.com/stories/2007/02/16/60minutes/printable2486679.shtml>

açısından Irak'taki sorun en genel haliyle, savaştan sonra Irak'ta istediği düzeni yerleştirememesi ve Amerikan yanlısı bir rejim kuramamak olarak tanımlanabilir. Irak'ın işgalinden önce yapılan bazı çalışmalarda ABD'nin karşılaşılabileceği sorunlara ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler olmasına rağmen ABD'nin işgal politikası beklenilenin ötesinde büyük bir kaos yarattı. ABD'nin Irak'ta karşılaştığı idari, siyasi ve askeri sorunlar, bu ülkedeki yerel gruplara duyduğu ihtiyacın her geçen gün artmasına neden oldu.²²⁸

Bu olgu, Iraklı Kürtleri şu nedenlerle ABD'nin Irak'taki en iyi müttefiki haline getirdi: Daha önce de belirtildiği gibi Irak Savaşı sırasında Türkiye'nin ABD'yle birlikte hareket etmemesi, ABD'nin savaş planlarını değiştirdi. Bu değişiklik sonucunda Iraklı Kürtler, savaş sırasında ABD'yle tam bir işbirliği yaparak Irak ordusuna karşı savaştı. Bu durum, savaş öncesi değerlendirmelerde “Kuzey İttifakı” rolünü oynayabilen en iyi aktörün Iraklı Kürtler olduğunu gösterdi ve Kürtlerin ABD nezdindeki değerinin artmasını sağladı.

Savaştan sonra, Kürtler ABD'nin ihtiyaç duyduğu alanlarda ona tam destek verdi. Bu alanların başında güvenlik konuları gelmekteydi. ABD özellikle direnişçi gruplarla mücadelede zor durumda kaldığı dönemlerde peşmergeleri Irak'ın değişik bölgelerinde yaptığı operasyonlarda kullandı. Bu çalışmanın yazıldığı dönemde Bağdat güvenlik planı ve Musul'daki direniş karşıtı operasyonlarda peşmergeler yoğun biçimde görev almaktaydılar.²²⁹ Ayrıca, Kürtler Irak ordusunun yaklaşık ve yerel muhafızlara çok sayıda adam göndermişlerdir.

Tüm bu olgulara rağmen, Kürtleri ABD'nin Irak politikasında kritik bir noktaya getiren asıl şey, ABD'nin Kürtleri Şii Araplara karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemesidir. Şii Araplar ve Kürtler, Irak devletinin kuruluşundan bu yana Irak rejimlerine (krallık ya da cumhuriyet dönemlerinde) muhalefet etmelerine rağmen iki

²²⁸ Savaştan önce ABD'nin Irak'ı işgal ettikten sonra ne gibi zorluklarla karşılaşılabileceği ve alması gereken tedbirler alınması konusunda önemli çalışmalar yapılmıştı. Bunlar arasında belki de en önemlisi 1997-2002 yılları arasında Ulusal İstihbarat Konseyi Başkan Yardımcılığı görevini yürüten Ellen Laipson ve Irak asıllı bir uzman olan Rend Rahim Francke tarafından yazılmıştı. Ellen Laipson ve Rend Rahim Francke, “How To Build A New Iraq After Saddam” Policywatch, Sayı 659, 19 Eylül 2002.

²²⁹ Kenneth Katzman ve Alfred Prados, The Kurds in Post Saddam Iraq, Congressional Research Service, 7 Kasım 2007, s. 4.

grubun arasında derin bir siyasi vizyon farkı bulunmaktadır. Şii Araplar hiçbir zaman Irak'tan ayrılmayı amaçlamamışlar; rejimi kontrol altına almak ya da dini ve siyasi dışlanmışlıklarını sona erdirecek bir rejimi işbaşına getirmek istemişlerdir.

Buna karşılık, Kürtler ise ayrılıkçı bir siyasi vizyona sahip olmuşlardır. Şiiler, Irak'taki siyasi sorunları mevcut rejimlerin politikalarına bağladıklarından sorunlarını ülke içinde çözmeye çalışmışlar ve dışarıdan gelen tehditlere karşı devleti savunmuşlardır. Buna karşılık, Kürtler Irak'taki siyasi sorunların kaynağını sadece rejimlerin kötü uygulamalarına değil devletin varlığına bağladıklarından Irak devletine karşı diğer devletlerle işbirliği yapmışlardır.

Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle bu iki grup arasında bir ittifak doğmuştur. Bu ittifakın kurulmasında ABD önemli bir rol oynamıştır. İşgal sürecinde Irak nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan Şiilerin desteğini arkasına almak isteyen ABD, değişik Şii gruplara yönetim içinde öncelik tanınmasına rağmen, Şii grupların çoğunun İran ile yakınlığı nedeniyle bunların aşırı derecede güçlenmesini istememiştir. Bu noktada, ABD, Kürtleri Irak siyasetinde Şii Arap ağırlığına karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemiştir.

Bu nedenle, ABD, Irak iç politikasında Kürtlerin nüfuslarının ötesinde bir temsil hakkına ve siyasi güce sahip olmalarını desteklemiştir. Örneğin, işgalin hemen başında kurulan Yönetici Konsey, daha sonra oluşturulan Geçici İdare Konseyi, Irak meclisi, anayasa komisyonları ve üstü düzey devlet görevlerinde Kürtler ülkedeki nüfuslarının ötesinde temsil hakkı kazanmışlardır.

2005-2006 yıllarında en parlak dönemini yaşayan ABD-Kürt ilişkisi, işgalden hemen sonraki (2003 Nisan' ve Haziran ayları arası) dönemde çok parlak değildi. ABD'nin Irak'a gönderdiği sivil yönetici olan Jay Garner ile Kürtler arasında bir sorun bulunmuyordu. Fakat, çok kısa bir süre içinde Jay Garner ve ekibinin ABD'nin Irak'ta karşılaşıacağı sorunları çözmek için yeterli olmayacağı anlaşıncı ABD Irak'taki en üst düzey görevlisi olarak Paul Bremer'i görevlendirdi.

Garner döneminde iktidarın hemen Iraklılara devri planlanmış olmasına rağmen Bremer iktidarın devrini erteledi. Bunun iki temel nedeni bulunmaktaydı.

Birincisi, direniş her geçen gün yayılıyor ve güçleniyordu. Bremer ise direnişçilerle başatmenin en iyi yolunun Sünni Araplarla iyi ilişkiler kurmaktan geçeceğini varsayıyordu. Irak'taki siyasi gücün, bağımsızlığı hedefleyen Kürtler ile Sünnilerden geçmişin intikamını almayı isteyen Şiiler arasında bölünmesi Sünni Arapları sisteme daha da yabancılaştıracaktı.

İkincisi ise Iraklı grupların üzerinde anlaştığı bir siyasi vizyon yoktu. İslamcı Şii Arap Partileri ile Kürtler ülkenin federasyon olmasını isterken diğer gruplar (Sünni Araplar, Türkmenler ve Milliyetçiler ve bazı Şii Araplar) federalizme karşı çıkıyordu. Bu ortamda Bremer Irak'taki 18 vilayete dayanan bir federasyon modelinin kabul edilmesi için baskı yaptı. Hatta Irak Yönetici Konseyi 15 Kasım 2003'te federasyonun vilayetler temelinde örgütlenmesine ilişkin bir anlaşma yapılmasını gündeme getirdi. Bu plana göre tüm vilayetler birer federasyon olacaktı. Buna göre, Kuzey Irak'ta bulunan üç vilayet ayrı birer federasyona dönüşecekti. Fakat, Kürtler bunu kabul etmediler.

ABD'nin işgalin ilk döneminde Kürtleri frenleme çabaları bununla sınırlı kalmadı. Eylül 2003 ile Kasım 2004 arasında ABD ile Kürtler arasında, ABD'nin Kerkük'ü tamamen Kürtlerin kontrolüne bırakmaması, Kürtlerin cumhurbaşkanlığı talebini reddetmesi, peşmergelerin silahsızlandırılmasını istemesi, Geçici İdare Yasası'nda merkezi yönetime geniş yetkiler verilmesi gibi nedenlerle önemli sorunlar çıktı.

Bu sorunların üst üste gelmesi ABD ile Iraklı Kürtler arasında kısa süreli bir krize bile neden oldu. Bu krizin sonucunda Barzani ve Talabani, Bush'a yönelik açık bir mektup yazdılar. Son derece sert eleştiriler içeren bu mektupta Kürtlerin ABD'yle sıkı ilişkiler kurmalarına rağmen istediklerini alamadıklarından şikayet ediliyordu.²³⁰ ABD'yle Kürtler arasında bazen gerilimler yaşanmasına rağmen 2005'teki referandum ve seçim sonrasında, iki taraf arasında bir balayı dönemi başladı.

2005'te Sünni Arapların siyasi sürece katılmamaları nedeniyle devre dışı kalmaları, Şii Araplara büyük bir güç verdi. ABD ise Şii Arapların aşırı güçlenmesini Kürtleri destekleyerek dengelemeye çalıştı. Bunun sonucunda ABD, Irak Devlet

²³⁰ Kurdish Leaders' Letter to President Bush: The Kurdish Position and Future of Iraq, 1 Haziran 2004.

Başkanlığına Talabani'nin getirilmesini destekledi; yeni Anayasaya yerel hükümetlerin merkezi hükümet karşısında güçlenmesini sağlayan maddeler konulmasını sağladı; ve peşmergelerin özel bir statüyle Kuzey Irak'ta varlıklarını korumalarına izin verdi.²³¹

Ayrıca Bush Mesut Barzani'yi Washington'da ağırlayarak KDP açısından büyük bir jest yaptı. Ancak, bu ibre 2007'nin ilk aylarından sonra tersine dönmeye başladı. Yukarıdaki olgular doğrultusunda ABD'nin 2003'ten sonra Iraklı Kürtlere yönelik öncelikleri hakkında şunlar söylenebilir: ABD'nin Iraklı Kürtlere yaklaşımındaki önceliklerin birincisi Kürt hareketini kontrol etmektir. Kürtlerin ABD'ye Irak'ta ve bölge genelinde sunduğu (sunabileceği) olanaklar nedeniyle Iraklı Kürt hareketinin varlığını devam ettirmesi ABD açısından çok önemlidir.

Iraklı Kürt hareketinin varlığının devamı ise Kuzey Irak'ta kurulan bölgesel yönetimin 1991'den beri elde ettiği kazanımlarını korumasına bağlıdır. Bu nedenle, ABD, Iraklı Kürtlerin siyasi kazanımlarını Irak Anayasası'na koyma çabasına destek vermiştir. Bu desteğin somut sonuçları arasında Kürtçe'nin Irak'ın iki resmi dilinden birisi olması ve Kuzey Irak'taki yapının Anayasa tarafından yasal ilan edilmesi ve Anayasa'da merkezi hükümetin yerel hükümetler üzerindeki yetkilerinin zayıf olması sayılabilir. Kuzey Irak'ta kurulan bölgesel idarenin kendi ayakları üzerinde durması için siyasi ve ekonomik kurumlarını reform etmesi gerekmektedir. Çünkü, mevcut haliyle Kuzey Irak'taki yapının yaşaması dış desteğe bağlıdır. Bu nedenle, ABD, Iraklı Kürtlerin ekonomik ve siyasi reformlar aracılığıyla kendilerini güçlendirmesine öncelik vermektedir.

Bununla birlikte, ABD açısından Kürt hareketinin kontrolü sadece Kürtlerin güçlenmesini sağlamak anlamına gelmemektedir. Kontrolün içerdiği diğer unsur, Kürtlerin Irak'taki dengeleri bozacak sert hamlelerden kaçınmasını sağlamaktır. ABD, merkezi hükümet ile Kuzey Irak'taki bölgesel hükümet arasındaki uçurumun büyümesinden endişe duymaktadır. Bu nedenle, 2007'nin başından itibaren federalizm, Kerkük ve petrol yasaları konularında ABD, Kürtlerin maksimalist taleplerinin karşısında yer almıştır.

²³¹ Lionel Beehner, "The Role of Kurds in Iraqi Politics," Council on Foreign Relations Backgrounder, 19 Ocak 2006, http://www.cfr.org/publication/9615/role_of_kurds_in_iraqi_politics.html

Çünkü, bu konularda Kürtler ve Araplar arasında yaşanabilecek siyasi krizlerin çatışmaya dönüşmesi ülkenin kısa bir süre içinde parçalanmasına neden olabilir. Irak'ın parçalanması ise ABD için bir tabu olmaktan çıkmasına rağmen şu aşamada istenilen bir durum değildir. ABD'nin kısa vadede Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklemesinin üç nedeni olduğu söylenebilir: ABD-İran mücadelesi sürerken Irak'ın parçalanması ABD'nin Basra Körfezi devletleriyle ilişkilerine büyük bir darbe vurabilir.

Çünkü, Basra Körfezi ülkelerinin çoğu Irak'ın parçalanmasıyla ortaya çıkabilecek bir Şii Arap devletinden tehdit algılamaktadır. İkincisi bugün Irak hâlâ ABD'nin dış politika gündeminin ilk sırasını işgal etmektedir. Irak'ın parçalanması ABD'nin Orta Doğu politikasının en büyük başarısızlığı olarak görülecek, ABD'nin bundan sonra bölgede yeni atımlımlar yapmasını engelleyecektir. Üçüncü neden ise ABD'nin Kuzey Irak'ta bir erken doğum istememesidir.

İç dönüşümünü tamamlamamış, kendi içinde parçalanma ve çatışma riski bulunan ve bölge ülkelerinin müdahalelerine açık bir “erken doğmuş” Kürt devleti ABD açısından bir yarar getirmeyecektir. ABD'nin Iraklı Kürtlere yönelik ikinci önceliği, Kuzey Irak'ı Irak devletine entegre etmeye çalışmasıdır. Kürtler, Irak siyasi sistemi içine girdikçe ve devlet mekanizmasında etkin rol aldıkça, ayrılık talepleri ertelenebilir. Ayrıca, yeni Irak rejiminde Şiilerin tek başına güç sahibi olması, Irak devletindeki İslamcı eğilimi artıracaktır.

ABD'nin Iraklı Kürtlere yönelik üçüncü önceliği ise Kuzey Irak'ta kalıcı askeri üsler edinmektedir. ABD, Irak'ı işgal ettikten sonra bu ülkede irili ufaklı 110 adet askeri üs kurmuştur. Bu üslerin sayısı 2006'da 75'e inmiştir. Pentagon tarafından yapılan çalışmalardan sonra da ABD Irak'ta uzun vadeli olarak 14 adet sürekli üs sahibi olmayı hedeflemektedir. Halihazırda, ABD'nin Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimin sınırları içinde üç önemli askeri üssü (Duhok yakınlarında ismi bilinmeyen küçük bir havaalanı, Erbil yakınlarındaki Başur hava üssü ve Süleymaniye yakınlarında küçük bir havaalanı) bulunmaktadır.

ABD, Kuzey Irak'ta iki nedenle askeri üs bulundurmak istemektedir. Kuzey Irak coğrafi açıdan stratejik bir bölgededir ve ABD'nin ani ve isteksiz bir biçimde

Irak'tan çekilmek zorunda kalması halinde (ör. Şiiilerle düşeceği büyük bir anlaşmazlığın sonucunda ortaya çıkabilecek bir çatışma nedeniyle) Irak coğrafyasında kalıcı üs bulundurabileceği tek yer Kuzey Irak'tır. ABD'nin Kuzey Irak'ta askeri üs sahibi olmak istemesinin ikinci nedeni ise yeni küresel askeri konuşlanma planıdır.²³² Pentagon'un 2000'li yılların ortasından itibaren geliştirmiş olduğu yeni askeri konuşlanma planı, dünyanın stratejik bölgelerine dağılmış küçük ve çok amaçlı üslere sahip olmaya dayanmaktadır.

Bu plana göre, ABD'nin dünyanın değişik yerlerine dağılmış büyük üslere ihtiyacı yoktur. Bunun bir nedeni Askeri Alanda Devrim geçmişte sıkı ilişkiler kurduğu devletler bazı durumlarda ABD'ye destek vermemekte, bu durum ABD'nin operasyonel kabiliyetini sınırlamaktadır. Bu duruma en önemli örnekler olarak ise Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Irak Savaşı'nda topraklarını ve üslerini kullanırmamak istemesidir. Bu nedenle ABD, kendisine bağımlı ve itiraz etme olasılığı düşük yerlerde ileri konuşlanma imkanlarını artırmak istemektedir.

Kuzey Irak bu düşünceye göre ideal bölgelerden birisidir. Iraklı Kürtler ABD'nin kendi bölgelerindeki varlığını bir yaşam sigortası olarak gördüklerinden, kendi bölgelerinde ABD üsleri bulunmasını istemektedirler. Ayrıca, ABD'nin desteğine ihtiyaç duyduklarından Washington'un bu üsleri kullanma taleplerine karşı çıkma olasılıkları yok denecek kadar azdır.

3.2.1 Müdahaleye Taraf Aktörlerin Konumu ve ABD ile İlişkileri

Çalışmanın bu bölümünde ABD'nin denklemin önemli aktörlerinden biri olan Kürtlerle yürüttüğü strateji masaya yatırılacaktır zira, Devlet İnşa bölümünde bu stratejinin getiri ve götürüleri incelenecek bunun oryantalizmin bir sonucu olup olmadığı tartışılacaktır.

ABD'nin Irak konusundaki söylemini değiştirmesi ve Irak'ı Orta Doğu politikasının ana gündemi haline getirmesi, Iraklı Kürtler ile ABD arasındaki ilişkide yeni bir dönem açtı. ABD ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişki asıl olarak Irak'ın

²³² Jon D. Klaus, "U.S. Military Overseas Basing: Background and Oversight Issues for Congress" CRS Report for Congress, 17 Kasım 2004. <http://www.fas.org/man/crs/RS21975.pdf>

işgalinden sonra güçlendi. Fakat, 2002'nin başlarından Irak'ın işgaline kadar geçen süre içinde yaşanan gelişmeler, yeni ilişki biçiminin temellerinin atılması açısından büyük bir önem taşıyordu. Bu gelişmenin nedenleri şöyle sıralanabilir: Bush Yönetimi'nin ilk aylarında Irak politikasının ana teması “sertlik” olmasına rağmen, “sertlik”ten kasıt yaptırımların ve silah denetimlerinin ağırlaştırılmasıydı.

11 Eylül'den sonra ise “sertlik” Irak rejiminin devrilmesi anlamına gelmeye başlamıştı. Irak rejiminin devrilmesi 1990'larda da bir seçenek olarak gündeme gelmesine rağmen daha önce ele alınan nedenlerden dolayı Clinton Yönetimi böyle bir politikayı uygulamaya geçirmedi. Oysa, ABD'de bazı kişi ve kuruluşlar rejim değişikliğinin zorluğu ve yaratacağı sorunlara dikkat çekmesine rağmen²³³ 2001'in sonlarından itibaren Washington'da Irak'ta bir rejim değişikliğinin kaçınılmaz olduğu ve ABD'nin terörle mücadele stratejisinin en önemli parçalarından birisi olduğu görüşü ağır basmaya başladı.²³⁴

Aslında bu çevrenin birçok üyesi rejim değişikliğinin ABD'nin Irak politikasının temel hedefi olmasını uzun süreden beri destekliyordu.²³⁵ Bush Yönetimi'nde önemli pozisyonlara sahip olan Paul Wolfowitz, Zalmay Khalilzad, Richard Perle, Douglas Feith gibi isimler 1998 yılının sonunda Kongre'de kabul edilen Irak'ı Kurtarma Yasası'na (Iraq Liberation Act) aktif destek vermişlerdi. Çoğunluğu yeni muhafazakâr olan bu kişilere göre, Irak rejiminin devrilmesinin en gerçekçi yolu muhalefete destek verilmesi ve ABD'nin bir operasyon düzenlemesiydi. ABD'nin Afganistan'da kısa sürede başarıya ulaşmasıyla bu görüş daha da ağırlık kazandı.²³⁶ Afganistan Savaşı'ndan sonra ABD'nin Orta ve Güney Asya'da elde ettiği stratejik kazanımların onun tek süper güç olduğunu gösterdiği savunan bu anlayış, Irak'taki rejimin devrilmesinde de büyük bir sorunun çıkmayacağını düşünüyordu.²³⁷

²³³ Michael W. Isherwood, “U.S. Strategic Options for Iraq: Easier Said than Done,” The Washington Quarterly, Cilt 25, Sayı 2, ss.145–159.

²³⁴ Trent Lott, Joseph Lieberman, John McCain, et al., Congressional Letter on Iraq, 5 Aralık 2001, <http://www.gulfinvestigations.net/document499.html>

²³⁵ Perle, 2000, s. 104; Solarz ve Wolfowitz, 1999.

²³⁶ Lawrence Kaplan ve William Kristol, The War over Iraq: Saddam's Tranny and America's Mission, San Francisco, Encounter Books, 2003, s. 97; Lott, Lieberman, McCain et. al, 2001.

²³⁷ Seymour Hersh, “The Debate Within,” The New Yorker, 11 Mart 2002, Rowan Scarborough, “Size of Force on Ground Key in Plan for Iraq War,” The Washington Times, 26 Nisan 2002.

ABD'nin Irak politikasında savaş seçeneğinin ağır basmaya başlaması Iraklı Kürtlerin ABD için önemini artırdı. Öncelikle, Kürtler, ABD'nin Saddam Hüseyin'e karşı kullanmayı planladığı muhalif gruplardan birisiydi. Öte yandan, ABD, Kuzey Irak'ı, Saddam karşıtlarının yerleşebilmesi ve rejime karşı mücadele edebilmesi için bir üs olarak görüyordu. Son olarak, KDP ve KYB'nin peşmergeleri ABD'ye yakın muhalif gruplar içindeki en etkin silahlı güçtü. ABD'nin Iraklı muhaliflere silahlı eğitim verme politikasının başarısızlığa uğramasıyla peşmergelerin önemi iyice arttı.

Kürtlerin ABD için öneminin artmasının nedenlerinden birisi de Afganistan Operasyonu sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerdi. Afganistan Savaşı sırasında ABD, Kuzey İttifakı adı verilen yerel güçlerle işbirliği yapmıştı. Bu yerel ittifaka sağladığı para, silah ve istihbarat desteğiyle Taliban'ı devirmekte fazla zorlanmayan Bush Yönetimi benzer bir yöntemin Irak'ta da kullanılabileceğini düşünüyordu. Taliban ile Saddam Hüseyin'in askeri yetenekleri arasında büyük farklar bulunduğundan Irak'ta durum farklıydı. Bu nedenle, sadece Irak'ın önemli tesislerinin bombalanması ve bazı muhalif gruplara destek verilmesiyle, Irak rejiminin devrilebileceği beklenmiyordu.

Ancak, ABD'nin Irak'ı işgali halinde yerel gruplarla yapılacak işbirliğinin büyük bir yarar getireceği inancı yerleşmişti. Ayrıca, ABD Savunma Bakanlığı ileri teknoloji ve yerel gruplarla işbirliği sayesinde ABD'nin savaş sırasında çok daha az askere ihtiyaç duyacağına ve daha kolay bir zafer kazanacağına inanıyordu. Bu noktada ABD için önemli bir sorun vardı. Bush Yönetimi'ndeki karar alıcılar dâhil olmak Washington'daki birçok kişi Iraklı muhalif grupların büyük bir kısmına güvenmiyordu. Özellikle, IUK gibi örgütlere yönelik olumsuz bir hava vardı.

ABDli yetkililer arasında yurt dışında örgütlenen bu grupların Irak içinde tabanı olmadığı düşüncesi güçlüydü. Bu nedenle 2002'nin sonuna kadar IUK'ye büyük bir destek bütçesi ayrılmadı. ABD'nin kendisine yakın muhaliflerin işlevsel yararına inanmaması, Irak'ta gerçekten işine yarayabilecek iki gruba (Kürtler ve Şii Araplar) yakınlaşmasına neden oldu. Bush Yönetimi, Irak sınırları içinde silahlı faaliyet ve istihbarat toplama işlevini ancak bunların yerine getirebileceğini düşünüyordu. Bu nedenle, ABD ve İngiltere, 2000'li yıllara kadar muhalefet toplantılarında ihmal edilen Iraklı Şiileri, muhalefet katılmaya ikna etmek için büyük bir çaba harcadı.

Öte yandan, Mesut Barzani, 1996'da ABD yanlısı muhalifleri Saddam Hüseyin'e teslim etmesi nedeniyle muhalif gruplar arasında kötü bir üne sahipti. Ayrıca Barzani, ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmek istediğinden kuşku duyuyordu. Bu nedenle, Londra'da tüm muhalif grupların liderlerinin bir araya geldiği toplantıya katılmadı. Yerine bugün Irak'ın Dışişleri Bakanı olan Hoşyar Zebari'yi gönderdi.²³⁸ Ancak, kısa bir süre sonra KDP de muhalifler içindeki yerini aldı.

2002'nin ortalarına kadar Kürtler, ABD'nin söylemlerine zaman zaman destek verdiler. KDP ve KYB liderleri bazen Irak'taki savaşı desteklemediklerini açıklarken,²³⁹ bazen de savaşın kaçınılmaz olduğunu ve ABD ile işbirliği yapacaklarını söylüyorlardı.²⁴⁰ Bu çelişkili tavrın en önemli nedeni, Iraklı Kürtlerin sahip olduğu temel bir ikilemdir. Bir yandan, Molla Mustafa Barzani'den beri büyük güçlerin desteğini alamamaları halinde başarıya ulaşamayacaklarını düşünen Iraklı Kürtler, 1960'lardan itibaren ABD'yle iyi bir ilişki kurmak istemektedir.

Öte yandan Kürtler, değişen şartlara göre ABD'nin kendilerini her an yalnız bırakabileceğinden korkmaktadırlar. Bu nedenle, ABD'nin Irak'a saldıracağından tam olarak emin olmadan ABD'ye tam ve açık destek vermek istemediler. Hatta, 2002'nin ilk aylarında ABD'yle görüşmelerine ve muhalefet toplantılarına katılmalarına rağmen, Bağdat ile görüşme kapısını hep açık tuttular. Fakat Kürtler, ABD'nin bazı üsler istediği ve Irak rejiminin saldırılarına karşı güvenlik garantisi verdiği 2002 yaz aylarından sonra ABD'ye açık destek vermeye başladılar. Kürtlerin ABD açısından önemini artıran asıl gelişme ise TBMM'nin ABD'nin Türkiye topraklarında asker konuşlandırma konusundaki isteğine hayır demesi oldu.²⁴¹ ABD'nin Irak'ı işgal planlarında kuzey cephesinin Türkiye üzerinde açılması bulunmaktaydı.

Peşmergeler ise işgalde ABD birliklerine destek işlevine sahip olacaklardı. Türkiye'nin savaş öncesinde taşıdığı askeri önem nedeniyle ABD yetkilileri Türkiye'nin

²³⁸ Chris Kutschera, "The Kurds Secret Scenarios," Middle East Report, Sayı 225, Kış 2002, s. 15.

²³⁹ Michael Howard, "Kurdish Leader Shuns US Move to Oust Saddam" The Guardian, 19 Haziran 2002; Kutschera, 2002, s. 15.

²⁴⁰ Robin Wright, "Kurdish Eyes on Iraq's Future (Barzani)" 24 Kasım 2002, <http://home.cogeco.ca/~konews/25-11-02-barzani-interview.html>

²⁴¹ Türkiye'nin 1 Mart tezkeresi sırasındaki görüşmeleri ve olayların perde arkası için bkz. Deniz Bölükbaşı, 1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası, Doğan Kitapçılık, Şubat 2008

temel korkusu olan Irak'ın parçalanmasına ve bir Kürt devleti kurulmasına karşı olduğunu söylüyordu.²⁴² Ancak, 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'de kabul edilmemesi Türk Amerikan ilişkilerinde uzun vadeli bir krize ve Kürtlerin savaş içindeki öneminin artmasına neden oldu. ABD, Irak'ın kuzeyinden merkeze doğru asker gönderemediği için burada Kürtlere dayanmak zorunda kaldı.²⁴³ Bu nedenle, Kürtler savaş sırasında ABD açısından büyük bir rol oynadılar.

Savaş öncesinde ABD ile ilişkilerini geliştirme konusunda büyük bir fırsat yakalayan Iraklı Kürtler, bu fırsatı kaçırmamak için dört ayaklı bir strateji izlediler: Bu strateji şu öğelere dayanıyordu: ABD'ye istediklerini vermek; Kürtlerin kendi içindeki sorunları bir kenara koyup ortak hareket etmek; savaş sonrası düzen için Bağdat merkezli politikalar geliştirmek; ve bölge ülkelerini kışkırtmamak.

Yukarıdaki strateji gereği Iraklı Kürtlerin stratejisinin ilk ayağını ABD ile sıkı bir işbirliği oluşturuyordu. Bu işbirliğinin en önemli boyutlarından birisi, Kürtlerin ABD ile söylem birliği yapmasıydı. Kürtler, Bush Yönetimi'nin Saddam Hüseyin'in halkına zulmeden bir tiran olduğu ve tiranlığın yerini demokrasinin alması konusundaki söylemine destek verdi.²⁴⁴ Ayrıca, Kürtler, Irak halkının demokrasi istediği ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'ta demokrasinin inşasının çok uzun sürmeyeceği fikrini savundu.²⁴⁵

Kürtlerin ABD'ye verdiği söylem desteğinin bir diğer boyutunu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve federal bir devlet kurulması oluşturuyordu. Kürtler, ABD'nin Irak'ın geleceği hakkında belirlediği üç temel ilke olan demokrasi, federalizm ve toprak bütünlüğünün korunmasını kendilerinin de desteklediklerini söylüyorlardı. Kürtler, federalizmi savunurken, Irak'ta iktidarın tek elde toplanmasının otoriter bir yapıya neden olduğunu ileri sürüyorlardı. Ancak, bu söylemin bölge ülkelerini tedirgin

²⁴² "No State for Iraqi Kurds, U.S. Aide Assures Turks" Associated Press, 17 Temmuz 2002.

²⁴³ Barham Salih, "Iraqi Regime Change and the Kurdistan Regional Government," PolicyWatch Sayı 656, 17 Eylül 2002.

²⁴⁴ Barham Salih, "We are on the Brink of Change: A Kurdish Perspective," National Interest, 14 Mart 2003, <http://www.inthenationalinterest.com/Articles/vol2issue10/vol2issue10salih.html>

²⁴⁵ Barham Salih, "A Kurdish Model for Iraq" Washington Post, 9 Aralık 2002.

etmesinden çekindikleri için özerklik arayışında olmadıklarını, asıl amaçlarının federal bir yapı kurulması olduğunu vurguluyorlardı.²⁴⁶

Kürtler arasındaki birleşme çabalarının iki nedeni vardı. Kendi aralarındaki sorunlarını çözmüş olmaları, Kürtlerin ABD gözündeki değerini artırıyordu. Çünkü, ABD, 1990'ların başından beri Kürtler arasındaki parçalanmışlığı bir dezavantaj olarak görüyordu. Kürt gruplar arasındaki bölünmüşlük İran'ın bölgedeki etkinliğini artırıyordu.²⁴⁷ Bu bölünmüşlüğün devam etmesi, ABD'nin Kürtleri etkin kullanamayacağını düşünmesine neden olabilirdi. Kürtlerin birleşme çabalarıyla hedefledikleri ikinci husus ise savaş sonrası dönemde bölge ülkeleri ve diğer Iraklı muhalif gruplara karşı daha güçlü bir görüntü çizmekti.²⁴⁸

Kürtlerin stratejisinin bir diğer önemli boyutu Bağdat'ta etkin rol oynamaya çalışmaktı. Kürtler, savaştan sonra kurulacak yeni siyasi otoritede aktif politika izlemezlerse, hükümetin Şii Araplar ve/veya ordu tarafından ele geçirileceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle, işgal sürecinde ve sonrasında, ABD'nin kurduğu tüm yönetimlerde çok önemli pozisyonları elde etmeye çalıştılar. Hatta, bu pazarlıklara savaştan önce başladılar. Kendileri için cumhurbaşkanlığını hedef seçen Iraklı Kürtler, 2004 yılında bu konumu elde edemeyince siyasi kriz çıkarma tehdidinde bulundular.

Irak'ın işgali öncesinde ABD'yle Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler iyileşmeye başlamıştı. Ancak, iki aktör arasındaki ilişkilerin aldığı yeni hâl, Irak Savaşı'nın Orta Doğu'da yarattığı etki ve ABD'nin Irak politikasında yaşadığı sorunlar tarafından belirlendi. Bu nedenle, Irak'ın işgalinden sonra Kuzey Irak'ın dolayısıyla Iraklı Kürtlerin ABD açısından iki temel düzlemde önem kazandığı söylenebilir: Kürtler, Irak Savaşı'nın Orta Doğu'da yarattığı yeni güç mücadelesi nedeniyle ABD için önemli bir bölgesel aktör haline gelmiştir. Kürtlerin bölgesel bir aktör ve ABD dış politikasında önemli bir araç haline gelmesi şu olgularla açıklanabilir: Irak Savaşı'ndan sonra Orta

²⁴⁶ "The Kurdish View," PBS, 12 Mart 2003,

http://www.pbs.org/newshour/bb/middle_east/janjune03/

²⁴⁷ Örneğin 1996 yılında KYB'nin KDP'ye karşı İranla işbirliği yapması.

²⁴⁸ "Iraqi Kurds Cement New Partnership," BBC, 2 Ekim 2002,

http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2294307.stm

Doğu'da yaşanan gelişmeler Kürtlerin ve ABD'nin, Orta Doğu'daki değişim sürecine ilişkin bakışlarının paralel hale gelmesine neden olmuştur.⁵⁰² ABD, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını savunmasına rağmen, bölgede bir ya da birden çok ülkenin parçalanması olasılığını göz önünde tutarak Kürtlerle iyi ilişkiler kurmak istemektedir.

Kürtler, ABD ile İran arasındaki güç mücadelesinde kritik bir öneme sahip olmaya başlamışlardır. ABD, İran'da yaşayan Kürtler aracılığıyla bu ülkede istikrarsızlık yaratmanın yolunu aramaktadır. Bir anlamda, İran'ın Hamas ve Hizbullah ile ABD'ye karşı oynadığı kozu, ABD Kürtler aracılığıyla İran'da oynamaktadır. Bunun için en uygun araç olan PEJAK Kuzey Irak'ta üstlenmektedir. 2005 yılında 120 İran askerini öldüren PEJAK²⁴⁹, 2006 ve 2007 yıllarında saldırılarını artırmış, İran Kürtleri arasındaki örgütlenmesini güçlendirmiştir. Ayrıca, ABD, İran ve Irak'taki Kürtler aracılığıyla İran içinde istihbarat toplamaya çalışmaktadır. ABD'nin İran ile mücadelesinde Kürtlere verdiği önemin diğer boyutu da Kuzey Irak'ın İran'ın etki alanına girmesini engellemektir.

Tarihsel olarak, Kuzey Irak'ta etkin bir güç olan İran bu gücünü 1960'lardan itibaren değişik biçimlerde kullanmıştır. 1958-1991 arasında Iraklı Kürtleri merkezi hükümete karşı destekleyen İran, 1991'de güvenli bölgenin kurulmasından sonra da bölgede faaliyetlerini sürdürmüştür. 1990'lar boyunca KDP'ye karşı KYB'yi destekleyen İran, aynı zamanda Kuzey Irak'ta Kürdistan İslami Hareketi adından bir örgütün kurulmasını sağlamıştır. Bu örgüt, Kuzey Irak'ta KDP ve KYB'den sonra üçüncü büyük güç durumundadır.

Kürtlerin yaşadığı coğrafya ABD için daha ilgi çekici hale gelmektedir. Kürtler, Orta Doğu'nun en stratejik hatlarından birisi üzerinde yaşamaktadır. Hazar Denizi'nin güney batısından başlayarak Basra Körfezi'nin kuzeyine kadar uzanan bir bölgeye dağılmış olan Kürt nüfusu dünyanın en önemli petrol koridorlarından birisinin

²⁴⁹ PEJAK liderleri ABD ile bağlarını reddetmelerine rağmen son dönemlerde PEJAK ile ABD arasında görüşmeler yapıldığına dair çok sayıda rapor ve bilgi yayınlanmaktadır. Bu konuda en ilgi çekici hususlardan birisi de PKK ile PEJAK aynı örgütün parçaları olmasına rağmen, ABD'nin PKK'yı terörist örgüt ilan etmesine karşılık, PEJAK'ı bu kategoriye koymamasıdır. Bkz. Stansfield, Lowe, Ahmadzadeh, 2007, s. 7.

yanıbaşında bulunmaktadır. ABD, hem sahip olduğu rezervler hem de enerji nakil yolları açısından kritik olan bu bölgede önem kazanan Kürtler üzerinde etki sahibi olarak, stratejik bir avantaj kazanmak istemektedir.

ABD açısından Iraklı Kürtleri, ABD'nin Orta Doğu politikasında önemli kılan hususlardan birisi de, KDP ve KYB'nin ABD'nin Orta Doğu söylemine yaklaşımıdır. Iraklı Kürtler, yeni muhafazakârların bölgede görmek ve dünyaya göstermek istediği Orta Doğu'lu halk rolüne soyunmuştur. Iraklı Kürt hareketi, Kuzey Irak'ı ABD'ye dost, kültürel değerleri açısından Batı'ya yakın, laik, uluslararası sisteme entegre olmaya istekli, ABD'ye askeri açıdan yardımcı olan, “demokratik” ve istikrarlı bir bölge olarak göstermek istemektedir.²⁵⁰

ABD'nin Irak'taki işgal sürecinde yaşadığı başarısızlık Kürtlerin propaganda değerini önemini artırmıştır. Irak'taki iç savaş tüm dünyada konuşulurken, Bush Yönetimi, Kuzey Irak'ı ülkenin istikrar adası olarak resmetmiştir.²⁵¹ Özetle, Kuzey Irak, Bush Yönetimi'nin hayalindeki bölge halkı örneğine en yakın örnek olarak, ABD'nin tek somut başarısı gibi görülmektedir.

Son olarak, Kürtlerin bölgede birden çok ülkeye yayılmaları, onların bölgesel güç mücadelesi içinde etkin bir rol oynamasına olanak tanımaktadır. ABD, Irak'ın işgalinden sonra ilk kez açıkça İran, Irak, Türkiye ve Suriye'de yaşayan Kürtlerle doğrudan ve birebir ilişki kurma aşamasına gelmiştir. Geçmişte, bölge ülkeleriyle ilişkileri nedeniyle Kürtlerle doğrudan temas kurmaktan kaçınan ABD'nin tavrındaki bu değişim, Kürtlerin ABD için yeni bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

ABD'nin Kürtlerle kurduğu ilişkide aslan payını Iraklı Kürtler almıştır. Bunun en önemli nedeni Orta Doğu'daki Kürt hareketinin merkezinin Kuzey Irak'a kaymasıdır. Geçmişte Türkiye ve İran'daki Kürt hareketleri siyasi, ideoloji, örgütlenme ve askerî bakımlardan en az Kuzey Irak'taki hareketler kadar güçlü olmuştur. Fakat,

²⁵⁰ Kuzey Irak'a ilişkin resmedilmeye çalışılan tablo için bkz. The Other Iraq <http://www.theotheriraq.com/>

²⁵¹ “Kurdistan: The Other Iraq”, CBS, 5 Ağustos 2007, <http://www.cbsnews.com/stories/2007/02/16/60minutes/printable2486679.shtml>

Türkiye’deki Kürt milliyetçisi hareketlerin AKP karşısında zayıflaması, geçmişte diğer merkez sağ veya İslamcı partilere oy veren Kürtlerin bugün AKP çatısı altında toplanması ve İran’daki Kürt hareketi içinde parçalanmaların olması, üç ülkedeki Kürt grupları arasındaki dengeyi bozmuştur. Bunlara ek olarak, Kuzey Irak’taki grupların örgütlü ve düzenli askerî birliklere, daha çok paraya, kontrol ettikleri bölgede pazarlamaya başladıkları stratejik yer altı kaynaklarına, devlet yönetme tecrübesine sahip olmaları, Orta Doğu’daki Kürt hareketinin merkezini Kuzey Irak’a kaydırmıştır.

Irak’taki gelişmeler nedeniyle ABD’nin Iraklı Kürtlere duyduğu ihtiyaç artmıştır. ABD, Irak’ı işgal ettikten sonra büyük bir sorunla karşı karşıya kaldı. ABD açısından Irak’taki sorun en genel haliyle, savaştan sonra Irak’ta istediği düzeni yerleştirememesi ve Amerikan yanlısı bir rejim kuramamak olarak tanımlanabilir. Irak’ın işgalinden önce yapılan bazı çalışmalarda ABD’nin karşılaşılabileceği sorunlara ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler olmasına rağmen ABD’nin işgal politikası beklenilenin ötesinde büyük bir kaos yarattı. ABD’nin Irak’ta karşılaştığı idari, siyasi ve askeri sorunlar, bu ülkedeki yerel gruplara duyduğu ihtiyacın her geçen gün artmasına neden oldu.²⁵²

Bu olgu, Iraklı Kürtleri şu nedenlerle ABD’nin Irak’taki en iyi müttefiki haline getirdi: Daha önce de belirtildiği gibi Irak Savaşı sırasında Türkiye’nin ABD’yle birlikte hareket etmemesi, ABD’nin savaş planlarını değiştirdi. Bu değişiklik sonucunda Iraklı Kürtler, savaş sırasında ABD’yle tam bir işbirliği yaparak Irak ordusuna karşı savaştı. Bu durum, savaş öncesi değerlendirmelerde “Kuzey İttifakı” rolünü oynayabilen en iyi aktörün Iraklı Kürtler olduğunu gösterdi ve Kürtlerin ABD nezdindeki değerinin artmasını sağladı.

Savaştan sonra, Kürtler ABD’nin ihtiyaç duyduğu alanlarda ona tam destek verdi. Bu alanların başında güvenlik konuları gelmekteydi. ABD özellikle direnişçi gruplarla mücadelede zor durumda kaldığı dönemlerde peşmergeleri Irak’ın değişik

²⁵² Savaştan önce ABD’nin Irak’ı işgal ettikten sonra ne gibi zorluklarla karşılaşılabileceği ve alması gereken tedbirler alınması konusunda önemli çalışmalar yapılmıştı. Bunlar arasında belki de en önemlisi 1997-2002 yılları arasında Ulusal İstihbarat Konseyi Başkan Yardımcılığı görevini yürüten Ellen Laipson ve Irak asıllı bir uzman olan Rend Rahim Francke tarafından yazılmıştı. Ellen Laipson ve Rend Rahim Francke, “How To Build A New Iraq After Saddam” Policywatch, Sayı 659, 19 Eylül 2002.

bölgelerinde yaptığı operasyonlarda kullandı. Bu çalışmanın yazıldığı dönemde Bağdat güvenlik planı ve Musul'daki direniş karşıtı operasyonlarda peşmergeler yoğun biçimde görev almaktaydılar.²⁵³ Ayrıca, Kürtler Irak ordusunun yaklaşık ve yerel muhafızlara çok sayıda adam göndermişlerdir.

Tüm bu olgulara rağmen, Kürtleri ABD'nin Irak politikasında kritik bir noktaya getiren asıl şey, ABD'nin Kürtleri Şii Araplara karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemesidir. Şii Araplar ve Kürtler, Irak devletinin kuruluşundan bu yana Irak rejimlerine (krallık ya da cumhuriyet dönemlerinde) muhalefet etmelerine rağmen iki grubun arasında derin bir siyasi vizyon farkı bulunmaktadır. Şii Araplar hiçbir zaman Irak'tan ayrılmayı amaçlamamışlar; rejimi kontrol altına almak ya da dini ve siyasi dışlanmışlıklarını sona erdirecek bir rejimi işbaşına getirmek istemişlerdir.

Buna karşılık, Kürtler ise ayrılıkçı bir siyasi vizyona sahip olmuşlardır. Şiiler, Irak'taki siyasi sorunları mevcut rejimlerin politikalarına bağladıklarından sorunlarını ülke içinde çözmeye çalışmışlar ve dışarıdan gelen tehditlere karşı devleti savunmuşlardır. Buna karşılık, Kürtler Irak'taki siyasi sorunların kaynağını sadece rejimlerin kötü uygulamalarına değil devletin varlığına bağladıklarından Irak devletine karşı diğer devletlerle işbirliği yapmışlardır.

Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle bu iki grup arasında bir ittifak doğmuştur. Bu ittifakın kurulmasında ABD önemli bir rol oynamıştır. İşgal sürecinde Irak nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan Şiilerin desteğini arkasına almak isteyen ABD, değişik Şii gruplara yönetim içinde öncelik tanınmasına rağmen, Şii grupların çoğunun İran ile yakınlığı nedeniyle bunların aşırı derecede güçlenmesini istememiştir. Bu noktada, ABD, Kürtleri Irak siyasetinde Şii Arap ağırlığına karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemiştir.

Bu nedenle, ABD, Irak iç politikasında Kürtlerin nüfuslarının ötesinde bir temsil hakkına ve siyasi güce sahip olmalarını desteklemiştir. Örneğin, işgalin hemen

²⁵³ Kenneth Katzman ve Alfred Prados, The Kurds in Post Saddam Iraq, Congressional Research Service, 7 Kasım 2007, s. 4.

başında kurulan Yönetici Konsey, daha sonra oluşturulan Geçici İdare Konseyi, Irak meclisi, anayasa komisyonları ve üstü düzey devlet görevlerinde Kürtler ülkedeki nüfuslarının ötesinde temsil hakkı kazanmışlardır.

2005-2006 yıllarında en parlak dönemini yaşayan ABD-Kürt ilişkisi, işgalden hemen sonraki (2003 Nisan' ve Haziran ayları arası) dönemde çok parlak değildi. ABD'nin Irak'a gönderdiği sivil yönetici olan Jay Garner ile Kürtler arasında bir sorun bulunmuyordu. Fakat, çok kısa bir süre içinde Jay Garner ve ekibinin ABD'nin Irak'ta karşılaşacağı sorunları çözmek için yeterli olmayacağı anlaşıncı ABD Irak'taki en üst düzey görevlisi olarak Paul Bremer'i görevlendirdi.

Garner döneminde iktidarın hemen Iraklılara devri planlanmış olmasına rağmen Bremer iktidarın devrini erteledi. Bunun iki temel nedeni bulunmaktaydı. Birincisi, direniş her geçen gün yayılıyor ve güçleniyordu. Bremer ise direnişçilerle başatmenin en iyi yolunun Sünni Araplarla iyi ilişkiler kurmaktan geçeceğini varsayıyordu. Irak'taki siyasi gücün, bağımsızlığı hedefleyen Kürtler ile Sünnilerden geçmişin intikamını almayı isteyen Şiiiler arasında bölünmesi Sünni Arapları sisteme daha da yabancılaştıracaktı.

İkincisi ise Iraklı grupların üzerinde anlaştığı bir siyasi vizyon yoktu. İslamcı Şii Arap Partileri ile Kürtler ülkenin federasyon olmasını isterken diğer gruplar (Sünni Araplar, Türkmenler ve Milliyetçiler ve bazı Şii Araplar) federalizme karşı çıkıyordu. Bu ortamda Bremer Irak'taki 18 vilayete dayanan bir federasyon modelinin kabul edilmesi için baskı yaptı. Hatta Irak Yönetici Konseyi 15 Kasım 2003'te federasyonun vilayetler temelinde örgütlenmesine ilişkin bir anlaşma yapılmasını gündeme getirdi. Bu plana göre tüm vilayetler birer federasyon olacaktı. Buna göre, Kuzey Irak'ta bulunan üç vilayet ayrı birer federasyona dönüşecekti. Fakat, Kürtler bunu kabul etmediler.

ABD'nin işgalin ilk döneminde Kürtleri frenleme çabaları bununla sınırlı kalmadı. Eylül 2003 ile Kasım 2004 arasında ABD ile Kürtler arasında, ABD'nin Kerkük'ü tamamen Kürtlerin kontrolüne bırakmaması, Kürtlerin cumhurbaşkanlığı talebini reddetmesi, peşmergelerin silahsızlandırılmasını istemesi, Geçici İdare

Yasası'nda merkezi yönetime geniş yetkiler verilmesi gibi nedenlerle önemli sorunlar çıktı.

Bu sorunların üst üste gelmesi ABD ile Iraklı Kürtler arasında kısa süreli bir krize bile neden oldu. Bu krizin sonucunda Barzani ve Talabani, Bush'a yönelik açık bir mektup yazdılar. Son derece sert eleştiriler içeren bu mektupta Kürtlerin ABD'yle sıkı ilişkiler kurmalarına rağmen istediklerini alamadıklarından şikayet ediliyordu.²⁵⁴ ABD'yle Kürtler arasında bazen gerilimler yaşanmasına rağmen 2005'teki referandum ve seçim sonrasında, iki taraf arasında bir balayı dönemi başladı.

2005'te Sünni Arapların siyasi sürece katılmamaları nedeniyle devre dışı kalmaları, Şii Araplara büyük bir güç verdi. ABD ise Şii Arapların aşırı güçlenmesini Kürtleri destekleyerek dengelemeye çalıştı. Bunun sonucunda ABD, Irak Devlet Başkanlığına Talabani'nin getirilmesini destekledi; yeni Anayasaya yerel hükümetlerin merkezi hükümet karşısında güçlenmesini sağlayan maddeler konulmasını sağladı; ve peşmergelerin özel bir statüyle Kuzey Irak'ta varlıklarını korumalarına izin verdi.²⁵⁵

Ayrıca Bush Mesut Barzani'yi Washington'da ağırlayarak KDP açısından büyük bir jest yaptı. Ancak, bu ibre 2007'nin ilk aylarından sonra tersine dönmeye başladı. Yukarıdaki olgular doğrultusunda ABD'nin 2003'ten sonra Iraklı Kürtlere yönelik öncelikleri hakkında şunlar söylenebilir: ABD'nin Iraklı Kürtlere yaklaşımındaki önceliklerin birincisi Kürt hareketini kontrol etmektir. Kürtlerin ABD'ye Irak'ta ve bölge genelinde sunduğu (sunabileceği) olanaklar nedeniyle Iraklı Kürt hareketinin varlığını devam ettirmesi ABD açısından çok önemlidir.

Iraklı Kürt hareketinin varlığının devamı ise Kuzey Irak'ta kurulan bölgesel yönetimin 1991'den beri elde ettiği kazanımlarını korumasına bağlıdır. Bu nedenle, ABD, Iraklı Kürtlerin siyasi kazanımlarını Irak Anayasası'na koyma çabasına destek vermiştir. Bu desteğin somut sonuçları arasında Kürtçe'nin Irak'ın iki resmi dilinden birisi olması ve Kuzey Irak'taki yapının Anayasa tarafından yasal ilan edilmesi ve

²⁵⁴ Kurdish Leaders' Letter to President Bush: The Kurdish Position and Future of Iraq, 1 Haziran 2004.

²⁵⁵ Lionel Beehner, "The Role of Kurds in Iraqi Politics," Council on Foreign Relations Backgrounder, 19 Ocak 2006, http://www.cfr.org/publication/9615/role_of_kurds_in_iraqi_politics.html

Anayasa’da merkezi hükümetin yerel hükümetler üzerindeki yetkilerinin zayıf olması sayılabilir. Kuzey Irak’ta kurulan bölgesel idarenin kendi ayakları üzerinde durması için siyasi ve ekonomik kurumlarını reform etmesi gerekmektedir. Çünkü, mevcut haliyle Kuzey Irak’taki yapının yaşaması dış desteğe bağlıdır. Bu nedenle, ABD, Iraklı Kürtlerin ekonomik ve siyasi reformlar aracılığıyla kendilerini güçlendirmesine öncelik vermektedir.

Bununla birlikte, ABD açısından Kürt hareketinin kontrolü sadece Kürtlerin güçlenmesini sağlamak anlamına gelmemektedir. Kontrolün içerdiği diğer unsur, Kürtlerin Irak’taki dengeleri bozacak sert hamlelerden kaçınmasını sağlamaktır. ABD, merkezi hükümet ile Kuzey Irak’taki bölgesel hükümet arasındaki uçurumun büyümesinden endişe duymaktadır. Bu nedenle, 2007’nin başından itibaren federalizm, Kerkük ve petrol yasaları konularında ABD, Kürtlerin maksimalist taleplerinin karşısında yer almıştır.

Çünkü, bu konularda Kürtler ve Araplar arasında yaşanabilecek siyasi krizlerin çatışmaya dönüşmesi ülkenin kısa bir süre içinde parçalanmasına neden olabilir. Irak’ın parçalanması ise ABD için bir tabu olmaktan çıkmasına rağmen şu aşamada istenilen bir durum değildir. ABD’nin kısa vadede Irak’ın toprak bütünlüğünü desteklemesinin üç nedeni olduğu söylenebilir: ABD-İran mücadelesi sürerken Irak’ın parçalanması ABD’nin Basra Körfezi devletleriyle ilişkilerine büyük bir darbe vurabilir.

Çünkü, Basra Körfezi ülkelerinin çoğu Irak’ın parçalanmasıyla ortaya çıkabilecek bir Şii Arap devletinden tehdit algılamaktadır. İkincisi bugün Irak hâlâ ABD’nin dış politika gündeminin ilk sırasını işgal etmektedir. Irak’ın parçalanması ABD’nin Orta Doğu politikasının en büyük başarısızlığı olarak görülecek, ABD’nin bundan sonra bölgede yeni atımlımlar yapmasını engelleyecektir. Üçüncü neden ise ABD’nin Kuzey Irak’ta bir erken doğum istememesidir.

İç dönüşümünü tamamlamamış, kendi içinde parçalanma ve çatışma riski bulunan ve bölge ülkelerinin müdahalelerine açık bir “erken doğmuş” Kürt devleti ABD açısından bir yarar getirmeyecektir. ABD’nin Iraklı Kürtlere yönelik ikinci önceliği,

Kuzey Irak'ı Irak devletine entegre etmeye çalışmasıdır. Kürtler, Irak siyasi sistemi içine girdikçe ve devlet mekanizmasında etkin rol aldıkça, ayrılık talepleri ertelenebilir. Ayrıca, yeni Irak rejiminde Şiiilerin tek başına güç sahibi olması, Irak devletindeki İslamcı eğilimi artıracaktır.

ABD'nin Iraklı Kürtlere yönelik üçüncü önceliği ise Kuzey Irak'ta kalıcı askeri üsler edinmektedir. ABD, Irak'ı işgal ettikten sonra bu ülkede irili ufaklı 110 adet askeri üs kurmuştur. Bu üslerin sayısı 2006'da 75'e inmiştir. Pentagon tarafından yapılan çalışmalardan sonra da ABD Irak'ta uzun vadeli olarak 14 adet sürekli üs sahibi olmayı hedeflemektedir. Halihazırda, ABD'nin Kuzey Irak'taki bölgesel yönetimin sınırları içinde üç önemli askeri üssü (Duhok yakınlarında ismi bilinmeyen küçük bir havaalanı, Erbil yakınlarındaki Başur hava üssü ve Süleymaniye yakınlarında küçük bir havaalanı) bulunmaktadır.

ABD, Kuzey Irak'ta iki nedenle askeri üs bulundurmamak istemektedir. Kuzey Irak coğrafi açıdan stratejik bir bölgededir ve ABD'nin ani ve isteksiz bir biçimde Irak'tan çekilmek zorunda kalması halinde (ör. Şiiilerle düşeceği büyük bir anlaşmazlığın sonucunda ortaya çıkabilecek bir çatışma nedeniyle) Irak coğrafyasında kalıcı üs bulundurabileceği tek yer Kuzey Irak'tır. ABD'nin Kuzey Irak'ta askeri üs sahibi olmak istemesinin ikinci nedeni ise yeni küresel askeri konuşlanma planıdır.²⁵⁶ Pentagon'un 2000'li yılların ortasından itibaren geliştirmiş olduğu yeni askeri konuşlanma planı, dünyanın stratejik bölgelerine dağılmış küçük ve çok amaçlı üslere sahip olmaya dayanmaktadır.

Bu plana göre, ABD'nin dünyanın değişik yerlerine dağılmış büyük üslere ihtiyacı yoktur. Bunun bir nedeni Askeri Alanda Devrim geçmişte sıkı ilişkiler kurduğu devletler bazı durumlarda ABD'ye destek vermemekte, bu durum ABD'nin operasyonel kabiliyetini sınırlamaktadır. Bu duruma en önemli örnekler olarak ise Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Irak Savaşı'nda topraklarını ve üslerini kullanırmamak istemesidir. Bu nedenle ABD, kendisine bağımlı ve itiraz etme olasılığı düşük yerlerde ileri konuşlanma imkanlarını artırmak istemektedir.

²⁵⁶ Jon D. Klaus, "U.S. Military Overseas Basing: Background and Oversight Issues for Congress" CRS Report for Congress, 17 Kasım 2004. <http://www.fas.org/man/crs/RS21975.pdf>

Kuzey Irak bu düşünceye göre ideal bölgelerden birisidir. Iraklı Kürtler ABD'nin kendi bölgelerindeki varlığını bir yaşam sigortası olarak gördüklerinden, kendi bölgelerinde ABD üsleri bulunmasını istemektedirler. Ayrıca, ABD'nin desteğine ihtiyaç duyduklarından Washington'un bu üsleri kullanma taleplerine karşı çıkma olasılıkları yok denecek kadar azdır

3.2.2 Müdahale Sonrası Irak'ta Devlet İnşası

Irak sınırları emperyalist devletler tarafından çizilen ve dünyanın en büyük ve en çok etnik unsurdan meydana gelen ülkelerinden biridir.²⁵⁷ Durum böyle olunca ülke son derece kırılgan bir yapı meydana gelmiştir. Ayrıca Irak, sınırların emperyalist devletler tarafından suni olarak çizilmesi nedeniyle sürekli çatışma ve çatışma tehdidi altında olan bir ülkedir. 1980'de İran'la ve 1990'da da Kuveyt ile yapılan savaşın nedenlerinden biri de sınırların yer de tartışmalı olmasıdır.²⁵⁸

İkinci Körfez Savaşı olarak isimlendirdiğimiz Irak'ın 2003'te işgali başlangıçta terörle mücadele, kitle imha silahlarının imhası, insani müdahale, rejim değişikliği gibi bazı faktörlere dayanarak gerçekleştirilmiş bir askeri müdahaledir. Söz konusu askeri müdahale, uluslararası alanda ABD'nin oldukça eleştirilmesine neden olan, birçok yazar ya da devlet tarafından da meşru bulunmayan ya da meşruiyeti tartışmalı kabul edilen bir müdahaledir.²⁵⁹ ABD için Irak'a müdahaledeki baskın ve en önemli hedefler, Irak toplumunun entegrasyonu ve devlet aygıtının düzenlenmesi yeniden şekillendirilmesi değil, Irak'ın kontrol altında tutulması ve rejim değişikliğinin sağlanmasıydı.

Ancak müdahaleden sonra devlet aygıtının çökmesi ve toplumdaki etnik ayrışmanın büyümesi, Irak için devlet inşa sürecini yaşamsal öneme sahip bir süreç haline getirdi. Uzun yıllar boyunca politik yapıdan uzak tutulan ve nüfusun % 20'sini oluşturan Kürtler ile nüfusun % 60'ını oluşturan Şiiler olarak Irak muhalefeti, ABD'nin 2003 müdahalesine destek vermişlerdir.²⁶⁰ Müdahaleyi izleyen dönemde Kürtler ABD'nin Irak'ta kalmasını isterken Şiiler ABD'nin Irak'ı terk etmesini istemiştir.

²⁵⁷ Ibid, s.81

²⁵⁸ Efraim Karsh, **The Iran-Iraq War**, London: Osprey Press, 2002, s.37

²⁵⁹ Hipler(2005), s.83-89

²⁶⁰ William Clevlend, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmanlı(çev), İstanbul: Agora Yayınları, 2008, s.45-54

Dolayısıyla özellikle başlangıçta Irak muhalefeti ABD'yi büyük oranda desteklemesine ve bu desteğin bazı kesimlerce daha sonraları da devam etmesine rağmen ABD'nin devlet inşa süreci oldukça sorunlu olmuştur.

Bir başka deyişle; klasik liberal ideolojinin ve neoliberal devlet kurma modelinin öngörülerini doğrultusunda her toplumda doğal olarak var olduğu düşünülen demokratik güçlerin serbest bırakılmasıyla demokrasinin ve böylece güvenliğin sağlanmasını hedefleyen temel bir strateji oluşturulmuştur. Fakat, Irak'taki devletleşme sürecinin sorunları ve kamu kurumlarının yozluğu sorgulanmadan her siyasi düzen için gerekli meşruluk göz ardı edilmesi şiddet olaylarının artmasına neden olunmuştur. Dolayısıyla devlet kurma modelinde öncelikler güvenliğin temini ve devletin kapasitesinin artırılması olarak değiştirilse de, Irak'ın tarihi sürecinde devlet-toplum ilişkileri sorunsallaştırılmadan indirgemeci bir yaklaşım ve devletin toplumdan bağımsız yetisinin olduğu varsayımıyla ortaya çıkan yapısal sorunlar, Aralık 2010'da kurulan yeni Irak hükümetini ve bunu izleyecek devletleşme sürecini olumsuz etkilemiştir.²⁶¹

Irak'ta öncelikli olarak gerçekleştirilmesi gereken olgunun devlet inşası olduğu ortaya çıkınca, devlet inşası önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Bu bakımdan devlet inşa süreci ve bu süreç önündeki en büyük engellerden biri olan terör eylemleri ve terörist gruplarla mücadelenin koalisyon güçlerinin öncelikli hedefi olduğu söylenebilir.

ABD tarihsel olarak birçok devlet inşa sürecini yürütmüş bir devlet olmasına rağmen, Irak'ta bu süreci yürütmekte zorlanmıştır. Irak'taki devlet inşa süreci, izlenen taktikler ve yaşanan sürecin zorluğu nedeniyle ABD ve Koalisyon güçleri için istisnai bir durumdur. Ortadoğu bölgesi bağlamında bölgesel güvenlik, Irak'ın yeniden yapılanması ya da yeniden inşasıyla yakından ve doğrudan ilişkilidir²⁶²

Irak'ta devlet inşası bakımından önemli aşamalardan birisi hükümet de kurmaktır. Ancak Irak'ta devlet inşası sadece yeni bir hükümetin kurulmasını ifade

²⁶¹ James Dobbins, **America's Role in Nation-Building From Germany to Iraq**, New York: Potomarc Press, 2008, s.88-113

²⁶² Krause(2004), s.98-104

etmemiş ve yeni bir hükümet kurulmasıyla da sona ermemiştir.²⁶³ Ayrıca Irak'ta devlet inşa süreci hükümet kurmakla beraber demokratikleşme sürecinin kurulmasını da gerektirmiştir.

Irak'ın savaş sonrası yeniden inşası için, koalisyon güçlerinin çekilmesinden sonraki süreçte Irak halkının, demokrasiyi içselleştirmesi de son derece önemlidir. Devlet inşası için önemli olan bu süreçte, Irak'ta demokratik özgürlükler için, koalisyon güçlerinden ayrı olarak gücü elinde tutan Irak polis gücünün oluşturulması, halkın seçimlere katılması ve sivil toplumun ortaya çıkması gerekmektedir. Bu unsurlardan beklenen faydanın elde edilmesi ve başarı şansı Irak halkının bunları sahiplenme duygusuna bağlıdır. Bu duygu sonuçta hem meşruiyetin kaynağı olacaktır ve hem de meşru bir düzen meydana getirecektir.²⁶⁴ Sonuç olarak da Irak'ta devlet inşa sürecinde önemli bir aşama da kat edilmiş olacaktır.

Olser ve Mendeloff'un bir çalışması devlet kurma kuramlarını üç gruba ayırıp temellerindeki filozofik varsayımlarıyla birlikte model olarak açıklamaktadır ve bunu Irak sürecine uyarlamaktadır. Bu çalışmada "hızlı demokratikleşme" olarak adlandırılan devlet kurma modeli, varsayımlarını klasik liberal düşünceden almıştır. Şöyle ki "Bütün insanların ve toplumların yapısında var olan bir durum vardır ki bu doğal hal, kültür ya da inançlardan bağımsız olarak özgürlük ve demokrasi ile hukukun üstünlüğünü, insan hakları, medeni haklar ve temsili hükümet gibi liberal değerleri kucaklamaktadır. Tüm bireyler, en temel liberal değer özgürlüğü paylaşırken, nihayetinde hukukun üstünlüğü ve temsili hükümeti işler kılarak kendilerinin doğal özgürlüğünü ve haklarını geliştirmiş olurlar. Bu bağlamda devlet kurma, demokratikleşme ile eş görülmüş ve böylece baskı altındaki toplumların özgürleşmesinin nihai hedefi olmuştur."²⁶⁵

Hızlı demokratikleşme modeli, yukarıda açıklanan klasik modernleşme kuramına benzer şekilde modern ve geleneksel kurumları birbirine karşıt gösteren bir yaklaşıma sahiptir. Buna göre model, baskı altındaki toplumlara müdahale yoluyla

²⁶³ Patrick Cockburn, **The Occupation: war and resistance in Iraq**, Michigan: Verso, 2007, s.27-38

²⁶⁴ Dobbins (2008), s.78-84

²⁶⁵ Olser and Mendeloff, **The Intervention and the Nation Building Debate**, Washington: Peace Press, 2003, s. 679-699

liberal kurumların aktarımını tercih etmektedir. Böyle bir müdahale, farklı tarihi, siyasi, sosyal ve ekonomik özelliklere bakmaksızın tüm toplumlarda doğal olarak var olan demokratik güçleri serbest bırakacaktır. Dolayısıyla devlet kurma mücadelesi, özgürleştirmek ve hukuk ile seçim kurumlarını güçlendirmek için dışarıdan askeri ve siyasi baskının doğru bir karışımını belirlemektir. Nitekim, Bush hükümetinin gerçekleştirdiği “Irak’ın Özgürlüğü Operasyonu”, fıkırsel düzeyde John Locke, Thomas Jefferson ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerce ortaya konan klasik liberal doktrinin aynısını savunmaktadır.²⁶⁶

ABD, Irak işgalinden sonra güvenlik ve istikrarı sağlayarak Irak topraklarından çekilmeyi planlamıştır. ABD’nin işgal sonrasında egemenliği Irak’a devretmesi ile ilgili öncelikli üç aşamanın söz konusu olduğu söylenebilir.²⁶⁷ Irak’ın koalisyon güçleri tarafından işgal edilmesi sonrası aşama, ilk aşamadır ve 8 Haziran 2004’te egemenliğin Geçici Irak Hükümeti’ne verilmesi ile sona ermiştir. İkinci aşama ise 30 Ocak 2005’te ulusal meclis seçimlerinin yapılması ve Irak Geçiş Hükümeti’nin oluşturulması aşamasıdır.

Bu aşamada 275 üyeli meclise milletvekili seçilmiş ve üç ay sonra 28 Nisan 2005’te kurulan hükümet yeni parlamento tarafından onaylamıştır. Kurulan hükümetin Başbakan’ı olan İbrahim Caferi Hükümetini “etnik, dini, coğrafi, politik çeşitliliğe ilaveten kadınların katılımından oluşan bir hükümet” olarak nitelemiştir. Üçüncü öncelikli aşama ise Anayasa’nın Ekim 2005’te referanduma sunulması ve kabulüyle beraber 15 Aralık 2005’te yeni meclis seçimlerinin yapılmasına kadar olan aşamadır.²⁶⁸

Bu öncelikli aşamaları izleyen dönemde üç önemli aşamanın ya da dönemin daha söz konusu olduğu söylenebilir. Bunlar; 2005’te başlayan ve 21 Ocak 2010’da sona ererek, yeni bir dönemi başlatacak olan dönem, 21 Ocak 2010’dan sonraki aşama ve Temmuz 2009’da ABD askerlerinin Irak şehirlerinden ve 2011’e kadar da tamamen çekilmesini içeren ve Irak ile ABD arasında imzalanan SOFA antlaşması ile öngörülen aşamadır.²⁶⁹ Irak’ta bulunan 152 bin ABD askerinin ülkenin tamamından Antlaşmayla

²⁶⁶ William Polk, **Irak’ı Anlamak**, İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.85-93

²⁶⁷ Simkaya (2009), s.383

²⁶⁸ Khoury Rızk, **Iraq and Wartime**, Middlesex: Cambridge, 2009, s.104-107

²⁶⁹ Ibid, s.110

askerlerin Irak'tan çekilmesi çekilme süreci ve ülkedeki geçici mevcudiyetleri esnasındaki faaliyetleri karar altına alınmıştır. ABD askerleri buna dayanarak 2011 yılı Aralık ayında Irak'tan ayrılmıştır. Bu ayrılışın ardından terör eylemlerinde bir artışın olduğu görülmüştür. Ayrıca ülkedeki mezhebe dayalı ayrımın derinleştiği de anlaşılmıştır.

Bir başka deyişle, ABD'nin varsayımları ve öngörülleri klasik liberalizme dayanan neoliberal devlet kurma stratejisine paralel Bush hükümetinde etkin yer bulan neoliberal fikirler, egemenliğin işgal altında Iraklı siyasilere devredilmesi sürecine kadar aşama aşama gözlenmiştir.²⁷⁰

Irak Başbakan'ı Maliki her geçen gün İran'a daha yaklaşmış, Sünni eğilimli kişileri ise rejimden dışlamaya çalışmıştır. Yapılan seçimlerden sonra da uzun süre hükümet kurulamadığı için otorite boşluğu oluşmuştur. Maliki önderliğinde hükümet kurulmasına rağmen yeterli siyasi ve halk desteğini alamamasından ötürü politik ve sosyal çatışmalar yaşanmıştır. En nihayetinde bardağı taşıran damla, Cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık el-Haşimi hakkında Irak Merkezi Cinayet Mahkemesi tarafından idam kararı alınması oldu. Bir avukat ve generalin ölümünden suçlu bulunan Haşimi, hükümet yetkilileri ile Şiileri hedef alan saldırıları düzenleyen ölüm timleri kurma ve yönetmekle suçlanmıştır.²⁷¹ Alınan karar Irak'ta devlet inşa sürecini olumsuz etkilemiş, toplumsal ve siyasi bütünleşmeyi sekteye uğratmıştır. Bu süreçler yaşanırken, ekonomik sosyal ve kültürel boyutta birçok sorunla karşılaşmış ve birçok sorunun çözümü için mücadele verilmiştir denilebilir. Bu sorunlardan biri de terörist eylemlerdir. Terörist eylemler, Irak'ta gerçekleştirilmeye çalışılan devlet inşa sürecinin önündeki tek değil ama en önemli engellerden biridir.

Etnik şiddet devletlerde devlet inşa sürecinin bir parçasıdır. Etnik şiddet, devletin hareket alanının sınırlamaya yönelik bir eylem olarak düşünülebilir ve bu sonucu da doğurabilir. Bu nedenle devlet inşa sürecinde mücadele edilmesi gereken en önemli unsurlardan biri etnik kaynaklı şiddet veya terör eylemleridir. Benzer şekilde dini söylemlerle hareket eden terör örgütlerinin de bu süreci zora sokan eylemlerinin devlet

²⁷⁰ Toby Dodge, "The ideological roots of failure: the application of kinetic neo-liberalism to Iraq," International Affairs, Cilt: 86, Sayı: 6, 2010, s. 1269-1286.

²⁷¹ Thomas Ricks, *The American Adventure in Iraq*, New York: Penguin Press, 2009, s.65-69

inşa sürecini gerçekleştirmek üzere mücadele alanına dahil edilmesi bir zorunluluktur.

272

Irak'ın 2003'teki işgalinden beri çok sayıda isyan hareketleri ve terör eylemleri gerçekleşmiştir. 2005 yılında meydana gelen isyan hareketleri, koalisyon güçlerinden çok, Irak polis ve askeri tesislerini hedef almıştır. İsyancı gruplar tarafından adeta anahtar kurum olarak seçilen kurumlara intihar saldırıları düzenlenmiştir. Bu saldırıları gerçekleştiren gruplar, kendilerini Sünni-Şii ya da Sünni-Kürt gibi etnik ve dini gruplar olarak ifade etmişlerdir.²⁷³

Irak'ta meydana gelen terör eylemleri veya terörist gruplar, hem Irak otoritelerini hem de Koalisyon güçlerini hedef aldıkları için, uzun zaman boyunca devlet inşa sürecinde sorunlar yaşanmıştır. Hatta denilebilir ki Irak'ta devlet inşa sürecini en çok zorlayan faktörlerin başında söz konusu terörist eylemler gelmektedir.

Terör olayları Irak'ta devlet inşa sürecini zora sokmakla beraber, bu durumun Irak'ı bu kadar etkilemesinin altında yatan nedenlerden birinin bizzat devlet inşa süreci olduğu ifade edilebilir. Devletin inşa edilmemiş olması, dışarıdan müdahale ile devletin yıkılmış olması ve yine dışarıdan müdahale ile devletin inşa ediliyor olması nedeniyle terör olayları konusunda başarıyı zorlaştırmaktadır. Elbette terörle mücadele de başarısızlığın tek nedeni bölgeye ve bölge dinamiklerini yabancı olan unsurların terörle mücadeleyi yürütüyor olması değildir. Ancak yerel unsurların en azından bu mücadelenin başlangıç dönemlerinde mücadele eden unsurlar içine dahil edilmemiş olması başarıyı azaltmakta ve insan kayıplarını artırmaktadır.²⁷⁴

Başta ABD olmak üzere, Koalisyon güçleri bölge dinamiklerini ve yerel coğrafyanın özelliklerini yeterince bilememektedirler. Terörist grupların yerel ve uluslararası beşeri, ideolojik ve finansal kaynaklarının sürekli ve güçlü olması, Irak'ın kozmopolit etnik ve dinsel toplumsal yapısı ve bu yapının tarihsel süreç içinde birbiri ile geçmişte sorunlu ilişkiler kurması gibi unsurların Irak'ta terörle mücadelede başarıyı

²⁷² Ibid, s.90

²⁷³ Henry Barekey, **Competition, Crisis, and the Reordering of Power**, Washington: Institute of Peace Press, 2010, s.47-53

²⁷⁴ Rızık(2009), s.55

zorlaştırdığı söylenebilir.²⁷⁵ Durum böyle olunca Irak'ta yuvalanan ve buradan beslenen terör örgütleri eylemlerini Türkiye'ye de yansıtmaktadır. Irak'ta devlet inşa sürecindeki başarı etkileyen faktörlerden biri de Koalisyon güçleri ile yerel güçler ya da partiler arasındaki güvensizliktir. Irak'ta uluslararası koalisyon güçleri ile yerel güçler ve partiler birbirilerine karşı güvensizlik içinde olduklarından dolayı yaptıkları pazarlıklarla, devleti yıpratmadan devletin yeniden inşasını ya da şekillendirilmesini gerçekleştirememektedirler.

Sonuçta, devlet inşa süreci uzun soluklu bir süreçtir. Bu süreç sosyal ekonomik, askeri siyasal, toplumsal boyutu olan ve bunların da sadece ulusal değil uluslararası ölçekte ele alınmayı gerektiren bir husustur. Bu süreç dünyada çoğunlukla askeri müdahaleler yoluyla işletilmektedir.

Irak, 2003'te Koalisyon güçlerinin müdahalesi sonucunda devlet mekanizması çökmüş bir devlettir. Ülkede devlet inşa sürecini başlatan ABD'dir. ABD, süreci tek başına götüremeyeceğini anladığı durumda yanına diğer devletleri ve sonradan da BM'yi almıştır. Irak'ta günümüzde istenilen başarının sağlandığını söylemek mümkün değildir. Irak'ta devlet inşanın devam ettiği, belirli bir ilerleme de sağlandığını söylemek mümkün ise de sürecin hala belirsizlikleri içerdiğini de söylemek gerekir.²⁷⁶

Irak'ta devlet inşa süreci, hükümetin kurulması özelinde işlemeye başlamış olup, sosyal, ekonomik ve politik diğer süreçlerle devam etmektedir. Irak'taki devlet inşa süreci, kozmopolit etnik ve mezhep yapı nedeniyle önemli engellerle karşılaşmaktadır.²⁷⁷ Bu süreci en çok zorlayan unsurların başında da terör gelmektedir. Irak'taki terör örgütleri uluslararası kökleri olan, toplumsal taban bulan ve tarihi geçmişleri olan örgütlerdir. Bu örgütler eylemleriyle Irak'taki sürecin olağan işlemlerini ve Irak'ın normalleşmesini engellemektedirler. Irak'ta meydana gelen olayların ya da Irak'ın geleceğinin politik, sosyal ve ekonomik sonuçları vardır. Irak'ta yaşananlar yerel, bölgesel ve hatta küresel ölçekte etkiler doğurabilir. Bu durum bölgenin stratejik öneminden ve özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle bölgede petrolün varlığı,

²⁷⁵ Ofra Bengio, **Building a State Inside a State**, Tel Aviv: Tel Aviv University, 2010, s.77-103

²⁷⁶ Douglas Little, **American Orientalism**, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007, s.78

²⁷⁷ Bengio(2007), s.56

bölge üzerindeki çıkar gruplarının, bölgesel ve küresel aktörlerin bölge üzerinde bir takım eylemler yürütmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak ifade edilebilir.²⁷⁸

Klasik liberal ideolojinin ve neoliberal devlet kurma modelinin öngörülerini doğrultusunda her toplumda doğal olarak var olduğu düşünülen demokratik güçlerin serbest bırakılmasıyla demokrasinin ve böylece güvenliğin sağlanmasını hedefleyen temel bir strateji oluşturulmuştur. Fakat, Irak'taki devletleşme sürecinin sorunları ve kamu kurumlarının yozluğu sorgulanmadan her siyasi düzen için gerekli meşruluk göz ardı edilerek şiddet olaylarının artmasına neden olunmuştur. Dolayısıyla devlet kurma modelinde öncelikler güvenliğin temini ve devletin kapasitesinin artırılması olarak değiştirilse de, Irak'ın tarihi sürecinde devlet-toplum ilişkileri sorunsallaştırılmadan indirgemeci bir yaklaşım ve devletin toplumdan bağımsız yetisinin olduğu varsayımıyla ortaya çıkan yapısal sorunlar, Aralık 2010 tarihinde kurulan yeni Irak hükümetini ve bunu izleyecek devletleşme sürecini olumsuz etkileyecektir.²⁷⁹

3.3 Irak'ta Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Bush Yönetimi Söylemleri

Amerika Birleşik Devletleri 2002 yılı sonunda Büyük Ortadoğu Projesi olarak da bilinen Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi'ni kamuoyuna duyurdu.²⁸⁰ Proje, Ortadoğu bölgesinin ekonomik, sosyal ve siyasi gelişiminin sağlanarak bu bölgelerde terör örgütlerinin yerleşmesine, teröre destek veren ya da kitle imha silahları edinmeye çalışan siyasi otoritelerin oluşmasına engel olmayı amaçlıyordu. Bu amaçla siyasi alanda demokratik geleneklerin, parlamenter sistemin ve siyasi parti yapılarının geliştirilmesi, siyasi alanda çok sesliliğin ve ifade özgürlüğünün yaygınlaştırılması, bağımsız medyanın oluşması, hukuk devleti, etkin hükümet ve yargı kurumlarının oluşturulması amaçlanıyordu. Ekonomik alanda iç ve dış yatırımları kolaylaştıracak tedbirlerin alınması, özel sektörün geliştirilmesi ve bölge ülkelerinin uluslararası ticari alanda rekabet edebilirliğinin artırılması hedefleniyordu. Eğitimin kalitesinin artırılması ve özellikle kadınlara da ulaşması yanında iş gücü kalitesinin artırılması da

²⁷⁸ Kahler (2009), s.77

²⁷⁹ Dobbins (2008), s.166-167

²⁸⁰ Middle East Report, <http://mepi.state.gov/mepi/c10130.htm>, 19 Aralık 2005

projenin hedeflerindendi. Kadınların toplum içindeki konumunun güçlendirilmesi projenin diğer bir ayağını oluşturuyordu.²⁸¹

Proje ilk başta sadece Ortadoğu bölgesi için açıklanmış olmakla birlikte daha sonra İran'dan Fas'a kadar tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini içine alacak şekilde genişletildi. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu projeyi açıklamasından sonra pek çok yorum yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri proje çerçevesinde önemli ödenekler ayırdı ancak dünya kamuoyunda proje ile ilgili yorumlar genelde projenin bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin hakimiyet kurmasını ve bölgedeki enerji kaynaklarının dünya piyasalarına istikrarlı akışını garanti altına almasını amaçladığı yönünde oldu.²⁸² Bu projenin açıklanmasından sadece 3 yıl sonra Irak'ta seçimler gerçekleştirildi. Irak'ta Devlet İnşa sürecinin kuşkusuz bir diğer önemli tarihi, 2005 yılında gerçekleştirilen bu seçimlerdi. Seçimlerin ardından ABD yönetimi adına ilk açıklama ABD Dışişleri Bakanı Rice'dan geliyordu. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice,

"Irak'ta seçimlerin beklenenden daha iyi gittiğini" açıkladı. Sandıkların kapanmasına bir saat kala konuşan ve Washington yönetiminin bugünkü Irak seçimi üzerine ilk görüşünü yansıtan Rice, "Saddam zamanında böyle özgür seçim olamazdı" dedi ve "bazı bölgelerde bazı aksaklıklar, yıldırımlara karşın seçimin sanıldığından da iyi düzenlendiğini" söyledi. ABD Başkanı George Bush, Camp David'de dinlenmeye gitmeyerek makamından Irak seçimini izliyor. Rice oryantalist bir söylemle, Irak'a özgür ve demokratik bir seçim ortamı getirdiklerini savunuyordu ancak haber ajansları aynı anda tüm dünyaya şu sayıları da geçiyordu:

*"Irak'ta bugün yapılan 50 yılın ilk çok partili seçimlerinde meydana gelen olaylarda, 6'sı polis 36 kişinin öldüğü bildirildi. Irak İçişleri Bakanlığı, seçim günü meydana gelen şiddet olaylarında çoğu sivil olmak üzere 96 kişinin de yaralandığını açıkladı"*²⁸³

²⁸¹ Middle East Report, <http://mepi.state.gov/mepi/c10130.htm>, 20 Aralık 2005

²⁸² Gilbert Achcar, "The Greater Middle East: the U.S. Plan", **Le Monde Diplomatique**, , <http://mondediplo.com/2004/04/04world>, April 2004

²⁸³ Irak Bilmecesi, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/30/dun90.html> , 30 Ocak 2005

Bu seçimden bir yıl sonra 2006'da Irak'taki operasyonun 3. yıldönümü nedeniyle Washington Post'a bir makale yazan ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, teröristlerin savaşı kaybettiğini belirterek, ABD'nin Irak'tan çekilmeyeceğini şu mesajla dile getirdi: "Irak'tan çekilmek, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'yı Nazilere bırakmaya benzer." ²⁸⁴ Donald Rumsfeld, bir iç savaş çıkarma amacıyla olan teröristlerin tüm çabalarına karşın, Irak'ta seçimlerin giderek artan bir katılım oranı ile üst üste yapıldığını ve Irak güvenlik güçlerinin de ülkedeki operasyonların yüzde 75'ini gerçekleştirdiğini belirtti. Sünniler'in de artık siyasi süreçlere katılmaya başladığını ve "özgür ve demokratik Irak" düşüncesinin üç yıl önceki ikna edici gücünden hiçbir şey kaybetmediğini ifade eden Rumsfeld, "Şimdi kararlılık zamanı, çekilme zamanı değil" dedi ²⁸⁵

2006 yılına gelindiğinde, ABD Başkanı George W. Bush, devrik Irak liderinin yine Iraklılar tarafından yargılanması gerektiğini söylerken, idam cezasını işaret etmişti. Bush, ABC televizyonuna demecinde, devrik liderin idam ihtimaline Avrupalı meslektaşlarından gelen itirazlara karşılık, "O bir işkenceci, katil, tecavüz odaları vardı. En ağır cezayı hak eden iğrenç bir tiran" dedi. Bu cezaya Irak halkının karar vereceğini belirten Bush, Kaide lideri Usame bin Ladin'i de 'ölü ya da diri ele geçireceklerini' açıklıyordu. Bush, "Bin Ladin de kaçak. Tüm söyleyebileceğim, bugünlerde hiçbir geçit törenine başkanlık etmiyor. Ve muhtemelen herhangi bir yerde bir çukurda adaletten saklanıyor" dedi. ²⁸⁶

2007 yılına gelindiğinde Irak her gün onlarca insanın öldüğü bir kaos arenasına dönüşmüştü. Gözler Bush ve ekibindeydi. Şii-Sünni gerilimine son vermek için yeni bir strateji açıklaması beklenen ABD Başkanı Bush, Irak'taki Maliki Hükümeti için de 'yapılması gerekenler' listesi hazırladı. Listede şu direktifler yer alıyordu;

"Eyalet seçimleri için kesin bir tarih belirle. Sünni katılımını artır. Ulusal petrol yasasını bir an önce çıkar. Petrol gelirini paylaşır. Baas Partisi üyelerine yeni ve sıcak bir

²⁸⁴ Donald Rumsfeld, Building Iraq, **The Washington Post**, http://voices.washingtonpost.com/fact-checker/2011/02/rumsfelds_flight_of_fancy_on_i.html , June 2006

²⁸⁵ Ibid, s.3

²⁸⁶ Bin Ladin Nerede, **Hürriyet**, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/haber.aspx?id=4110851&tarih=2006-03>

yaklaşım izleSünnilerin yaşadığı bölgelere daha fazla yatırım yap. Haziran ayına kadar 10 Irak tümeninin denetimini üzerine al."²⁸⁷

2008 yılında Bush görev süresinin dolmasına az bir süre kala Irak'a bir veda ziyaretinde bulundu. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, başkent Bağdat'a gelen Bush'u, resmi törenle karşıladı. Törene, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcıları Tarık El Haşimi, Adil Abdulmehdi, Irak Hükümeti'nin en büyük ortağı Birleşik Irak (Şii) İttifakı başkanı Abdulaziz El Hekim, Irak'taki Amerikan Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Ray Odierno ve ABD'nin Bağdat Büyükelçisi Ryan Crocker da katıldı. Bush, Talabani ile görüşmesinden sonra yaptığı kısa açıklamada, "Görev kolay değildi ama Amerikan güvenliği, Iraklıların hayalleri ve dünyada barış için gerekliydi" ifadesini kullandı.²⁸⁸

Sonuç olarak, George Bush Amerika'nın son çeyrek yüzyıllık tarihinde hem kişiliği hem de icraatları ile en çok tartışılan ve konuşulan başkanlarından biridir. Bu anlamda belki de en ünlüsüdür. Siyasi icraatları bir yana, verdiği demeçler ile de gündemden hiç düşmemiştir.

2000 yılında göreve geldikten bir yıl sonra yaşanan 11 Eylül 2001 ikiz kuleler saldırıları, izlediği politikaların şekillenmesinde büyük ölçüde belirleyici unsur olmuştur. 11 Eylül, Bush için bir şans mıydı yoksa şanssızlık mıydı sorusunun cevabı yakın bir gelecekte saklıdır. Bush döneminde en çok öne çıkan konular küresel terörizm, kitle imha silahları, rejim değişiklikleri ve güç kullanımıdır. Bush, izlemiş olduğu politikalar neticesinde sık sık uluslararası kamuoyu ile karşı karşıya gelmiş, uluslararası hukuku çiğnediği için eleştirilere maruz kalmıştır. İzlemiş olduğu güç temelli ve tek taraflı politikalar kimi zaman daimi müttefikleri tarafından bile şüpheyile karşılanmış ve iktidardaki yeni muhafazakârlar yalnız kalma tehlikesi ile karşı karşıya gelmişlerdir.²⁸⁹

Bush, iktidara gelmeden önce görev yapan Bill Clinton ve ekibini izlemiş olduğu politikalar nedeniyle oldukça eleştirmiş ve Amerika'nın güç odaklı ve ayakları yere sağlam basan bir tavır takınması gerektiğini belirtmişti. Irak'a

²⁸⁷ Irak'ta Yeni Dönem, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=99239> , Aralık 2008

²⁸⁸ Irak Bilmececi, **Hürriyet**, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5742507>, Nisan 2008

²⁸⁹ Peter Schwiser, **The Bushes**, Washington: The Ran House Press, 2010, s.45-51

müdahale edilmesi gerektiğinin o günlerden altını çizmişti. Bir diğer başkan adayı Al Gore ile giriştiği mücadeleyi oldukça tartışmalı bir biçimde kazandıktan sonra bu yönde politikalar oluşturmak için ilk adımları attı.²⁹⁰ Söylemlerine yansıyan askeri ve güç odaklı düşünceleri uygulamak için aradığı fırsatı ise 11 Eylül saldırıları ile bulmuştur.

Fazlaca eleştirdiği Clinton'ın idealizmine karşı güç odaklı realizmi benimseyen Bush, faaliyetlerine bu şekilde yön verdi ve 2008'in sonunda başkanlık koltuğunu açmazlarla ve halledilememiş sorunlarla birlikte yeni başkan Barack Obama'ya bıraktı. Bush döneminde üzerinde en çok durulan konulardan biri terörizm olmuştur.²⁹¹

²⁹⁰ Ibid, s.56

²⁹¹ Achar (2004), s.19-23

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Oryantalizm, bir öteki icat ederek, kendi varlığını meşrulaştırma, böylelikle kendi kimliğini öteki üzerinden icat etme çabası olarak tanımlanabilir. Oryantalizmin zihninin dili, Batı merkezilik: Her şeye, Batı dışında bir olguya ya da dünyalara, dinlere, kültürlere ve medeniyetlere de yalnızca Batılı gözlüklerle, perspektiflerle bakma çabasıdır. Oryantalizm bir anlamda; Başka kültürleri inceleyerek, o kültürlerin bilgisine ve birikimlerine ulaşmak; o kültürleri Avrupa-merkezci zihin kalıplarıyla silbaştan kodlamak, formatlamak; böylelikle tanınamaz hâle getirmek. Başka bir deyişle, bir öteki icat etmek ve bu ötekini, neyse o olarak değil, Avrupalıların işine nasıl geliyorsa öyle resmetmek, tasvir ve tarif etmek, dolayısıyla büsbütün tahrif edilmiş, tamamıyla hayal mahsulü bir öteki yaratmaktır.²⁹²

Son yüzyılın en çok telaffuz edilen siyasi argümanlarının başında gelen ‘demokrasi’ kavramı, günümüzde dünyayı kontrol eden veya etmek isteyen güç odaklarının elinde bir silah haline dönüşmüş ve bu silahın yönü ‘Batı’nın gözündeki geri kalmış Doğu’ya’ çevrilmiştir. Doğu’yu ‘mistik, gizemli ve tehlikeli’ olarak addeden oryantalist yaklaşımların, Batılı devletlerin dış politikaları başta olmak üzere pek çok alanda yeniden alevlenmesi sonucunda “demokrasinin gelmediği Doğu” dış müdahaleye açık bir hale gelmektedir. Öte yandan ortak hedefleri arasında bulunan hammadde ihtiyaçlarının, Asya, Ortadoğu ve Afrika coğrafyalarından temin ediliyor oluşu, emperyalist girişimlerin bu bölgeler üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır.²⁹³

Özellikle 1990 sonrası dönemdeki küresel siyasi değişimler dikkatli ve sorgulayıcı bir gözle analiz edildiğinde; tek taraflı, etik olmayan, insani değerlere aykırı eylemlerin, ‘demokrasi’ adı altında dünya kamuoyunda meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu meşrulaştırma çalışmalarının, gelişen kitle iletişim teknolojileri, film

²⁹² Amin Maalouf, **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**. çev: Mehmet Ali Kılıçbay. 2. Baskı. İstanbul: Telos Yayınları, 1997, s. 20.

²⁹³ Douglas Kellner, **Media Culture**. London: Routledge, 1997, s. 58.

sektörü, gazete ve dergiler çerçevesinde hızlı ve yoğun bir şekilde yürütüldüğü bilinmektedir.²⁹⁴

Irak, George W. Bush yönetimi tarafından Afganistan'dan sonra işgal edilen ikinci ülkedir. 2003 yılındaki işgalden bu yana yaşananlara baktığımızda, üzerinden neredeyse 10 yıl geçmiş olmasına rağmen ABD'nin ülke üzerinde tamamen hakimiyet kurduğunu göremiyoruz. Belki de başarı olarak sayılabilecek tek gelişme Saddam Hüseyin'in devrilmesidir. Bugün hala ülkenin çeşitli kesimlerinde çatışmalar yaşanmakta, intihar eylemleri durmaksızın sürmektedir.

2007 yılı başı itibariyle bakıldığında ülkede ölen kişi sayısı 650 bini aşmıştır ve yalnızca 2003–2007 yılları arasında hayatını kaybeden ABD askeri sayısı da 3000'den daha fazladır. ABD'nin Irak'taki ulus inşası hedefli bir planlamadan ziyade deneme yanılmaya dayalı bir politikaydı ve gerekli hazırlıklar yapılmamıştı.²⁹⁵ Aslında ABD Savunma Bakanlığı böylesi karmasık bir operasyonu örgütleyecek kurumsal bir düzenleme yeteneğine sahip midir, sorusu hala tartışılmaktadır.²⁹⁶

Irak dış borcunun henüz ne olacağı kesinleşmemiştir. Bu ise Irak'ın hala ne kadar dış borcu olduğunu bilmeyen bir ülke konumunda tutmaya devam etmektedir. Irak ekonomisi, petrol gelirlerinin ve borcunun ne kadar olacağını net olarak bilemediği sürece, asgari ekonomik istikrar ortamına kavuşamayacaktır²⁹⁷

Irak'ın işgalini takip eden 2003 yılı sonrası gelişmeler, ve Irak'taki devlet inşası sürecinde ABD'nin dış politika yapımında oryantalizmin etkisi büyük oranda gözlemlenmektedir. Her şeyden önce hatırlatmak gerekir ki, ABD, gerek söylemde, ve gerek Irak'ın ulus-devlet inşası sürecinde, kendi benimsediği değerleri bu ülkeye (ve tabi ki diğer Ortadoğu ülkelerine) transfer etmek istediği aşikardır.

Söylem düzeyinde bakıldığında: Amerika işgali sonrasında totaliter bir yapının ve kültürün enkazı üzerine yeniden yapılandırılan Irak Devleti'nin demokratik bir

²⁹⁴ Fuat Keyman, **Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 79.

²⁹⁵ Hippler (2007), s.99-102

²⁹⁶ Fukuyama (2005), s.23-34

²⁹⁷ Irak'ın Yapılandırılması, http://www.usaid.gov/iraq_Temmuz 2007

sisteme oturtulması hedeflenmektedir. Ancak ABD'nin izlediği müdahaleci dış politika, sonuçları itibariyle bu söylemin vaad ettiklerinden çok uzakta bir Irak tablosunun oluşmasına sebep olmaktadır.

Bununla birlikte, önceki bölümlerden de hatırlanacak olursa, oryantalizm ışığında, Ortadoğu ülkelerinin değerlerini, iç dinamiklerini ve tarihlerini küçümsemese de, kendi değerlerine eşit tutmayan Amerika, Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında özellikle son 10 yılda çok zorlanmıştır. Irak'ta devlet inşası sürecinde bu zorlanmaya da büyük oranda tanık olduk; çünkü Irak'ta bu süreç henüz tamamlanamamış olduğu gibi, devletin kurucu anayasası dahi ilk önce İngilizce dilinde hazırlanmış olup, sonrasında Arapça'ya tercüme edilmiştir.²⁹⁸

Otoriter rejimlerin demokratikleşmesi, siyaset bilimi literatüründe önemli bir sorun olmuştur. Bu sorun yalnızca siyasal hayatın dinamiklerini belirleyen faktörler açısından değil; rejim değişikliğinin önemli bir parçası ve ürünü olan devlet kurumları açısından da incelemeye değerdir. Ayrıca, ABD dış politikasının gerek Irak'ın devlet inşası sürecinde, gerekse genel Ortadoğu politikaları bağlamında incelenmesi için Irak anayasası üzerinde kısaca da durmak gerekmektedir.

Otoriter rejimlerin dış müdahaleyle değiştirilme mücadelesinin ilk ve en görünür etkisi, anayasanın değiştirilmesinde kendini göstermektedir. Devletin ve siyasal yaşamın yeniden düzenlenmesi, anayasal bir çerçevenin çizilmesiyle başlamakta ve kurumların ve kanunların değiştirilmesiyle devam etmektedir. İşgal sonrası Irak'ta halen mevcut olan eski devlet kurumları da bu bağlamda feshedilmiş; ortaya çıkan hukuki boşluk önce Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasası daha sonra 2005 yılında halk oylamasıyla kabul edilen ve aynı yıl yürürlüğe giren yeni kalıcı anayasayla doldurulmuştur. Genel çerçeve bakımından yeni anayasanın demokratik olduğunu söylemek mümkündür.²⁹⁹

Anayasanın teorik çerçevesinden bakıldığında, yeni Irak Devleti'nin temel niteliklerinden birisinin insan haklarına saygılı devlet olduğu görülmektedir. İnsan haklarına saygılı devlet ilkesi, Irak Anayasası'nın 14-44. maddelerinde anlamını

²⁹⁸ Irak'ta Devlet İnşası, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=320>, Nisan 2009

²⁹⁹ Robert Jervis, **Lessons from Iraq War**, New York: Cornell Studies Press, 2010, s.77-80

bulmaktadır. Irak Anayasası, temel hak ve özgürlükleri hak ve özgürlükler olmak üzere iki kategoride incelemektedir. Hak kategorisi de, ferdi/siyasi haklar, sosyal/ekonomik/kültürel haklar ve dayanışma hakları olmak üzere üç ayrı kısımda düzenlenmektedir.³⁰⁰

Özgürlükler kategorisinde de işkence yasağı, din ve vicdan özgürlüğü, toplantı ve yürüyüş düzenleme özgürlüğü, sivil toplum örgütleri ve siyasi parti kurma özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü ve seyahat özgürlüğü düzenlenmektedir. Irak Anayasası, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırma koşullarını da ayrıca düzenlemektedir. Irak Anayasasına göre sınırlama; kanunla yapılmalı, ölçülü olmalı, hakkın özüne dokunulmamalı ve anayasanın demokratik ruhuna uygun olmalıdır.³⁰¹ Asıl soru burada başlamaktadır. Tüm bunların anayasada yazıyor olması uygulanıyor olması anlamına geliyor mu?

İşgal yoluyla “demokratikleştirilmek” istenen Irak’ta, bu siyasal dönüşüm sürecinde etkili olabilecek toplumsal, siyasal ve kültürel faktörler incelenmeli ve bu faktörlerin yeni kamu düzenine ne gibi etkileri olacağının üzerinde durulmalıdır. Irak Devleti’nin demokratikleşme sürecini olumsuz etkileyen toplumsal, siyasal ve kültürel faktörler; demokratikleşme süreci ve devletin bir bütün olarak yeniden yapılandırılması olarak iki ayrı perspektif açısından değerlendirilebilir.

Birinci perspektiften baktığımızda; Irak’ta demokratikleşme sürecinin işleyişini güçleştiren başlıca faktörler arasında, batı tipi demokrasi kültürünün yokluğu, aşiret yapısı, olumsuz ekonomik koşullar, siyaset-ordu ilişkisi sorunu yer almaktadır. Aşiret yapısı ve olumsuz ekonomik koşullar, halkın siyasi katılımını zayıflatırken; Şii grupların orduyu kendi kontrollerinde bulundurmaları, orduyu etnik ve mezhep çatışmasının bir parçası haline getirmektedir.

³⁰⁰ Shwiser (2010), s.46

³⁰¹ Ellen Knickmeyer, **Sunni Turnout is High Vote on Iraqi Charter**, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/15/AR2005101501464.html>, October 2007

Irak Anayasası'nın pek çok maddesinde İslam ruhunun vurgulanması; demokratikleşme sürecinde Irak Anayasası'nın laikliği bir ön koşul olarak görmediğinin göstergesidir.

İkinci perspektiften baktığımızda, Irak'ta sadece demokratikleşme olgusunu değil; milletiyle ve ülkesiyle bütünlüğünü tehdit eden faktörler de bulunduğunu görmekteyiz. Bu faktörlerin başında Irak toplumundaki sert etnik ve mezhep bölünmüşlük gelmektedir. Toplum içindeki bu sert bölünmüşlük, Irak toplumunun yeniden uluslaşmasını engellemekte; devletin üniter yapısının dağılmasına neden olmaktadır.

Bu olumsuzlukları bertaraf etmek için bir takım çözüm önerileri sunulabilir. demokratikleşmeye yönelik yaşanan sorunlar açısından; Aşiret yapısının ortadan kaldırılması, sosyal devlet ilkesinin uygulanması, ordunun bağımsızlaştırılması ve laiklik ilkesinin kabul edilmesi gibi öneriler sunulabilir. Devletin birliğini korumaya yönelik tehditler açısından çözüm olarak, etnik ve mezhep ayrımlarından uzak akılcı uluslaşma ve federal yapı önerileri gösterilebilir. Irak Anayasası devletin yeni yapısının federasyon olduğunu hükme bağlamaktadır. Gerçekten de federasyon, Irak Devleti'nin parçalanmaması için olmazsa olmaz bir şart olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu kadar bölünmüş bir toplumu tekrar bir üniter devlet örgütlenmesi içinde tutmak mümkün değildir. ABD, Irak'ın bölünmesini aslında istememektedir.³⁰²

Bu politika ise iki şekilde yorumlanabilir. Bir tanesi, ABD'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü sağlayarak, aslında ülke içindeki farklılıklardan doğacak olan yönetişimsel çatışmalarda kendi çıkarlarını gözetmektir. İkincisi ise, ABD'nin Irak'ın işgali sonrasında daha da hissedilen bir seviyede gütmüş olduğu oryantalist politikadır. Oryantalist bakış açısıyla Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde, ABD, Irak'ın iç dinamiklerini gözönünde bulundurmamış ve ülkenin ihtiyacı olan yönetim mekanizmalarını sağlam temeller üzerine kurmamıştır.

³⁰² Beril Dedeoğlu, **ABD'nin Oyununa Gelmeyelim**, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-beril-dedeoglu-abdnin-oyununa-gelmeyelim_489554.html, 19 Ocak 2007

Nitekim oryantalizm tartışmasına Irak'ta devam etmekte olan süreci ve genel olarak ABD dış politikasının gözönünde bulundurarak yeniden eğilmek gerekirse, hatırlanması gereken birkaç nokta vardır. Oryantalizm kelime anlamı olarak şarkiyatçılık demektir. Yani doğunun batı tarafından anlaşılması, yorumlanması demektir. Oryantalizm; zorunluluklar, belirgin görüş açıları ve doğu konusunda ideolojik taraf tutma kuralları ile saptanmış bir görüş veya yazılar bütünüdür.

Dolayısıyla oryantalizm ile çerçevelenen doğu; batı bilimi ile getirilen, batı bilincinde, batı yararına oluşturulan ve yaşatılan sonra da batı dünyasına hizmet eden bir düşünce yapısıdır. Batı bu düşünce yapısını daima dikkate almış ve bunun için çok çaba harcamıştır. Zira çoğu üniversitelerde bu işle uğraşan birçok insan bulunmaktadır.

Oryantalizm, siyasi parametreler düşünüldüğünde Batı tarafından Doğu'nun yetersiz ve yeteneksiz görülerek aşağılanması, zamana ayak uyduramamış olması olarak tanımlanabilir. Bu çok katı, ancak özet bir tanımdır. Oryantalizm bağlamında Ortadoğu'nun böyle bir perspektifle ele alınması, Batı'nın Ortadoğu üzerinde kurmayı planladığı ve büyük oranda da gerçekleştirebildiği yönetsel gücü de beraberinde getirmiştir.

Kısaca özetlersek oryantalizm batının doğu fikridir. Genellikle Doğu'yu anlatmaya çalışan ve Doğu'yu inceleyen bu bilim batı 'da meydana getirilmiş ve Batı'nın çıkarlarına yönelik olmuştur. Oryantalizm de görülmesi gereken gerçek şudur ki: batı Doğu'yu çarpıtarak ele almış ve bunun için değişik yöntemler gerçekleştirmiştir.

Oryantalist bakış açısı çerçevesinde 20 Mart 2003 tarihinde Amerika ve İngiltere'nin Kuveyt'ten Irak'ın başkenti Bağdat'a doğru saldırılarının başlaması, bu devletlerin Körfez kriziyle beraber özelde Irak, genelde ise Ortadoğu üzerindeki dış politika planlarının sadece bir parçası olarak görülebilir.

Ortadoğu'yu şekillendirme çalışmalarında birinci nokta, Afganistan'dı. İkinci nokta ise, Irak'tır. Irak; rejimi, demografik yapısı gibi sebeplerden ötürü ve tabii içinde

bulunduğu stratejik yer açısından Ortadoğu'nun genel anlamda küçük bir maketi gibidir.³⁰³

ABD dış politikasının izlediği oryantalist tutum özellikle ABD'nin demokrasiyi kendi istediği şekilde Irak'a dayatmaya çalışması neticesinde görülebilmektedir. ABD, Irak'ın anayasa yapım sürecinde birincil olarak etkili olmuş olan devlettir. Bunu yaparken, bir taraftan Irak'ı demokratikleştirmeye çalışmış; ama öte yandan ülkenin iç dinamiklerini göz önünde bulunduramamıştır. Irak, gelinen noktada kaosa sürüklenmiştir. Irak'ın kendi değerleri, Batı'nın ve ABD'nin değerlerine göre işlevsiz ve zamanın gerisinde gösterilmiştir; sonuç olarak da ABD oryantalizm doğrultusunda bir dış politika izleyerek, Irak'ın sağlıklı devlet inşası sürecini tehlikeye sokmuştur.

ABD dış politikasının içinden geçtiği her iki dönemi karşılaştırdığımız zaman, aslında oryantalist yaklaşımın etkisi son derece fazladır. Ancak Irak'ın işgali öncesi ile sonrası dönemde, ABD dış politikasında gözlemlenen oryantalizm, yalnızca farklı şekillerde yürürlüğe sokulmuştur. Bir diğer deyişle, ABD, oryantalist bakış açısına, Irak'ın işgali ve aslında 11 Eylül dönemi öncesinde de sahipti. Bununla birlikte, özellikle Soğuk Savaş döneminde, ABD, oryantalist dış politikasını Irak'ın işgali sonrası dönemde olduğu kadar alenen yürütmemekteydi.³⁰⁴ Soğuk Savaş döneminde daha ziyade Rusya ve Sovyetler Birliği'ne karşı dış politikasına ağırlık vermiş olan ABD, bu dönemde Doğu ile ilişkilerini, komunizm üzerinden değerlendirmiş, ve bu doğrultuda bir dış politika yapımına gitmiştir.

Hatırlanacağı üzere, 2010 yılında, ABD dış politikası hakkında okuyuculara pek çok fikir verebilecek olan çeşitli resmi dökümanlar, Wikileaks tarafından ortaya çıkarılmıştı. Sızan belgelere bakılırsa ABD diplomasisinin kimlerden nasıl bilgi topladığı ve bunları değerlendirme tarzı deşifre olmuştur. Bu nedenle de tüm dünyada çok ciddi kaynak sorunu yaşayacaktır. ABD hariç bütün dünya wikileaks fırtınası ile çalkalanmıştır. Her ne kadar ABD medyasında hak ettiği yeri bulmasada skandal Washington sokaklarında da hareketlenmeye yol açmıştır. ABD

³⁰³ Feith Douglas, **War and Decision**, Washington: Harper Collins Press, 2007, s.78-87

³⁰⁴ Norman Mailer, **Why We Are at War**, Cambridge: Cambridge House Press, 2008, s.41-56

Büyükkelçiliklerinden merkeze yollanan diplomatik içerikli telgrafların basına sızması nedeniyle gündem olan Wikileaks birçok diplomatik ve siyasi kariyerin sönmesine yol açmıştır. Ancak daha çok magazin, dedikodu ve saha notlarından oluşan telgraf içeriklerini aşp, genel sonuçlara bakmak gerekmektedir.³⁰⁵

Sızan belgelerin içeriği yerine formuna bakılırsa asıl deşifre olanın Amerikan diplomasisinin işgörme tarzı olduğu ortaya çıkmaktadır. Amerikan diplomasisi, kimlerle nasıl muhatap olduğu, kimlerle nasıl görüştüğü, görüşme notlarını nasıl tuttuğu, nasıl değerlendirme yaptığı konularında tamamen deşifre olmuştur. O nedenle aslolan belgelerde yazılanlar değil, onyılların kurumsal birikimi olan bu tarzın ortalığa saçılmasıdır.³⁰⁶ Bu nedenle de ABD diplomasisi dünyada derece son ciddi kaynak sorunu yaşayacaktır.

ABD diplomasisinin çeşitlendirmeyi yapamayan, siyasi taraf olmayı, sağlıklı karar almaya yeğleyen bir tarzı olduğu ortaya çıkıyor. Bu da ABD diplomatlarının kendi toplumsal sınıflarına ve hayat tarzlarına yakın insanlarla ilişki kurarak, bir ülke hakkında neden sağlıklı analiz yapamayacaklarını, bir çok ülke hakkında neden yanıldıklarını net bir şekilde gösteriyor

Telgraflarda ABD diplomasisinde önyargıların yapısal bir sorun olduğu görülüyor. Bu yapısal sorunun kaynağında ise genelde Batı toplumlarına hakim olan, küçük bir entelektüel kesim dışında kolaylıkla aşılamayan, ancak ABD’de Avrupa ülkelerine nazaran görmeye çok da alışık olmadığımız bir tablo mevcut. Bir diğer deyişle, ABD’nin Doğu’ya yönelik dış politikasında ciddi bir düşünce ve yaklaşım hatası sorunu olduğu görülmektedir. ABD, Doğu’yu gerek Irak’ın işgali öncesi, gerekse sonrası dönemde ciddi şekilde hatalı ve önyargılı değerlendirmiştir.³⁰⁷

11 Eylül saldırısından sonra Batı toplumu ve medyası hatta yönetimleri Müslümanlara karşı olan tavırlarını sertleştirdiler. Bazı Batılı bilim adamları 11 Eylül saldırısının Müslümanların çoğunluğu tarafından reddedilen bir saldırı olduğunu ve Müslümanların çoğunun bu saldırıyı tasvip etmediğini söylerken, Daniel Pipes gibi bazı

³⁰⁵ Alan Schwartz, **The Age of Transparency**, New York: Spoken Word, 2011, s.98

³⁰⁶ Eric Davies, **Inside Wikileaks**, Random House Press, 2011, s.67-78

³⁰⁷ Schwartz (2011), s.70

oryantalistler de İslam dünyasının siyasi ve akademik camiasından, bu yorumları doğrulayacak bir açıklamanın çıkmadığını iddia etmiştir.³⁰⁸

Bu saldırılardan sonra sadece Ortadoğu'da yaşayan Müslümanlar değil, Amerika içindeki Müslümanlar da potansiyel suçlu ve şüpheli kişiler haline geldi.

11 Eylül olayı ile birlikte ülkelerinde yaşayan Müslümanlara nasıl davranılması gerektiği konusunda Amerika'da tartışmalar başladı. Cumhuriyetçi John Cooksey bir radyo söyleşisinde Ortadoğu kökenli insanların ABD'ye girerken havaalanlarında ekstra sorgulanması gerektiğini vurguladı.³⁰⁹

11 Eylül olaylarından sonra Müslümanlar ve İslam ile ilgili yapılan bir araştırmada ise Amerikalıların % 85'i, Müslümanların ülkelere giriş ve çıkışlarının çok daha kontrollü olmasını; % 58'i Müslümanların tren ve uçağa binişlerinin çok daha sıkı kontrol edilmesini; % 31'i Arap kökenli Amerikalıların terörist saldırıların önlenmesi için tecrit edilmiş kamplara alınmasını istiyor. Yine aynı dönemde New Yorkluların % 35'i, terörist hareketlere sempati duyduğunu ifade eden kişilerin bir kampa alınmasından yana görüş beyan etmiştir.³¹⁰ Bu veriler 11 Eylül sonrası Amerikan halkının Müslümanlara bakış açısını yansıtmaları açısından önemlidir.

ABD basınında bu algıyı besleyen yazılara David Brooks'un, *The Weekly Standart*'daki makalesi örnek gösterilebilir. Taliban ve El-Kaide'ye karşı yapılan saldırıda ve son Irak saldırısında geleneksel savaş anlayışının ters yüz edildiğini iddia etmektedir. Eskiden savaşan taraflar birbirlerine mümkün olduğunca çok zayıat vermenin yollarını araştırıyordu. 'Şimdi ise, Batılı güçler karşı tarafın kayıplarını minimum seviyede tutmanın yollarını arıyor. Batılı olmayan güçler de kendi halkını savunma mekanizması olarak kullanıp onları tehlikeye atmakta, batılı güçler ise bunları incitmekten geri durmaktadır.' Brooks bunun sadece Amerikan fenomeni olmadığını aynı zamanda İsrail'in Filistin'e karşı da uyguladığını dile getirmektedir. Amerika'nın son Irak saldırısına gönderme yapan Brooks 'artık operasyonlar ucuz petrolden ziyade

³⁰⁸ Daniel Pipes, **Minatures: View of Middle Eastern Politics**, London: Transaction Publishing, 2011, s.67-77

³⁰⁹ Jhon Cooksey, **Fighting with Militant Islam**, http://www.cityjournal.org/html/fighting_militant.html

³¹⁰ David Van Biema, **Backlash: As American As**, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1000900,00.html>, November 2011

demokratik açılımlar için' yapılıyor görüşündedir. Bu anlamda da eski düzen emperyalist çıkarların ortadan kalktığını ve 'Batılı olmayan devletlere karşı Batılı operasyonlar savaştan ziyade polis akınları' niteliğinde olduğunu iddia ediyor ve 'Bu noktada iki demokratik ülke ABD ve İsrail önemli hamleler yapıyor' diyerek nokt alıyor.

311

Aslında Brooks'un yaklaşımı terörizm kavramında yaşanan karmaşayı gözler önüne seriyor. Arafat'ın teröristleri sivil kayıpların çoğalması için meskun mahalleri seçtiğini iddia ederken İsrail'in karşı terör faaliyetleri göz ardı ediliyor. Batı basınında yer alan başka bir yaklaşım tarzı ise Ortadoğu ile ilgili düzenlenen sempozyum, panel gibi akademik toplantıların merkezinde terör konuları olması inancıdır. Calt Haris Frontpage Magazine'deki 'Militan İslam'a Karşı Akademisyenlerin Suskunluğu' adlı yazısında The Middle East Studies Association tarafından 23-26 Kasım 2002 tarihinde düzenlenen konferansta Amerika'ya yönelik İslami terörizm tehlikesinden bahsedilmemiş olmasını eleştirir.³¹² 'El-Kaide' ve 'Fundemantalizm' kelimelerinden sadece bir defa bahsedilmesi ve Arap dünyasındaki İslami hareketlerin sadece bir panelde yer almasını bir engel olarak görür. 11 Eylül olayından sıkça bahsedildiğinden ancak bunda Amerikan çıkarlarından ziyade 11 Eylül'ün Ortadoğu toplumlarına olan etkilerinden bahsedildiğini ağır dille eleştirir. Hatta Haris'in yazısı incelendiğinde Şiilerin Kutsal şehri Kum'un folklor ve geleneklerinin incelenmesinden rahatsız olduğu gözlemlenir.³¹³

11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin Avrasya enerji kaynakları üzerindeki stratejik noktalara terörü bahane ederek yerleşmesi kafaların karışmasına sebep oldu. Ulusal güvenliğini temin etme adına giriştiği Afganistan ve Irak saldırısının arkasında yatan neden, terör endişesinden ziyade bir sonraki milenyuma ABD'yi tek süper güç olarak taşıma endişesinden hareketle teröre prim verilerek bu müdahale için zemin hazırlandığına dair bir inanç uyandırdı. Aynı zamanda, Talip Küçükcan'ın da belirttiği

³¹¹ David Brooks, **Iraq War Hawk**, <http://www.weeklystandard.com/author/david-brooks>, March 2003

³¹² Pipes (2011), s.79-89

³¹³ Ibid, s.45

gibi, ABD'nin imajı Doğu'nun, özellikle de İslam dünyasının gözünde gittikçe kötüleşmiştir.³¹⁴

Bütün bunlar ABD'nin bölge politikaları, özellikle Müslüman Araplar arasında güvensizliğe sebep olmaktadır. Bölgenin siyasi yapılanmasında İngiliz emperyalizminin rolünü bilen Arap aydınları arasında bu güvensizlik daha da fazla hissedilmektedir. Özellikle söylemlerdeki benzerlikler kuşkuyla artmasına neden olmaktadır. Zira 1917'de İngiliz ordusu Irak'ı işgal ettiği zaman General Sir Stanley Maude Bağdat'ta yayınladığı bildiride 'biz burayı işgal etmeye gelmedik, biz sizi tiranlardan kurtarmaya, özgürleştirmeye geldik' sözlerinin son Irak saldırısında da aynı cümlelerle dile getirilmesi Ortadoğu'yu neler beklediğine dair verilen ipuçları gibidir.³¹⁵ Ancak tüm bunlara rağmen, ABD'nin bu ideolojik körlük iyice yerleşmeden bu konuda adım atması gereki ABD'ye maliyeti fazla olacak gibi görünüyor. İngiliz emperyalizminin ürettiği, sonradan Amerika tarafından devam ettirilen suni devletler ve millet yaratma çabası Arap-İslam coğrafyasında ulus-devlet oluşum sürecini engellemiş, dolayısıyla demokratik akımlar yaşam alanı bulamamıştır.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, yukarıda değinilen olaylarda da görüldüğü üzere, Amerikan dış politikasındaki oryantalist yaklaşım kendini özellikle 11 Eylül saldırıları, ve dolayısıyla da Irak'ın işgali sonrası süreçte göstermiştir. ABD, Doğu'nun, özellikle de Ortadoğu ülkelerinin liberal demokratik değerleri benimsemeleri üzerine bir dış politika yapılandırmasına gitmiş, ve bunu da savaş ile bu ülkelere empoze etmeye çalışmıştır. ABD bu dış politikayı izlerken, büyük oranda oryantalizmin etkisi altında kalmıştır, ve Doğu'nun kendi değerlerini, binlerce yıllık dini, geleneksel, ve diğer tarihi değerlerine duyduğu saygıyı göstermekten çok uzak hareket etmiştir.

Tüm bunların ışığında; Irak işgali sürecinde oryantalizmin bir söylem biçimi olduğu aşıkardır. Ancak bu söylem ve anlayışın, devlet inşaa sürecini baltalayan en önemli sebeplerden biri oluşu da ortaya çıkan en kritik sonuçlardan biridi

³¹⁴ Talip Kucukcan, **ABD'nin İslam Dünyasındaki İmajı Niçin Kötü?**, <http://setav.org/tr/abdnin-%C4%B0slam-dunyasindaki-%C4%B0maji-nicin-kotu/yorum/918>, 28 Mayıs 2011.

³¹⁵ Schwartz (2011), s.74

EKLER 1

Said Kimdir?

Edward Said'in paradigma kurucu çalışması, Oryantalizm, ister istemez, pek çok kuramsal tartışmaya neden olmuş temel eserlerden biridir. Eser Türkçe dahil 24 dile çevrilmiş ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Edward Wahie Said'in Oryantalizm'ine özellikle metodolojisi ve eserin ortaya çıkışına sebep olan etkenler açısından bakılmaya çalışılmıştır. Bu görüldüğünden çok daha karmaşıktır. Zira Said'e yapılan eleştirilerin başında çalışmanın belli bir metodolojiye sahip olmadığıdır. Ayrıca Said'e bu eseri yazdıran etkenlerin esasında ayakları yere basan kesin deliller olamayacak kadar basit olduğu; Said'in özellikle Birleşik Devletlerde karşılaştığı olumsuz tutumlardan ve “varlık gösterememe” kompleksinden dolayı bu eseri yazdığına dair eleştirileri de dikkate aldığımızda, çalışmanın tüm bu eleştirileri göğüsleyerek ve görmezlikten gelerek hazırlanması zor olacaktır. Ama en azından bazı genel noktalara değinmek mümkün olmuştur.

Yirminci yüzyılın en önemli ve orijinal düşünürlerinden bir olan Edward Wadie Said, Filistinli zengin bir ailenin çocuğu olarak 1 Kasım 1935'te Kudüs'te dünyaya gelmiştir. 1911'de, o zamanlar bir Osmanlı eyaleti olan Filistin'de yaşayan babası Wadie Said, patlak veren Bulgaristan savaşı sebebiyle Osmanlı ordusunda savaşmamak için ABD'ye göç etmiştir³¹⁶. Babası yine de doğduğu topraklara döner, kırtasiye malzemeleri satan bir şirket kurar. Nasıra'da Babtist bir papazın kızıyla görücü usulüyle gerçekleştiği izdivaçtan Edward Said dünyaya gelir. Edward Said'in, adının süslü bir İngiliz ismiyken, soyadı ise Arapça kökenliydi. İsmiyle soyadı arasındaki bu çelişkiden doğan bir bocalama devresini uzun yıllar yaşamış olan Edward Said, bu durumu kendisi şöyle ifade etmiştir: “Yıllar yılı birazda o anki duruma göre, “Edward”ı ağzımda yuvarlayıp, “Said” i vurgulamayı yada bunun tam tersini yapmayı yeğledim. Kimileyin de bu ikisini öyle peş peşe getiriyordum ki, ne biri ne öbürü anlaşılabilirdi. Ne olursa olsun katlanamadığım, ama sıklıkla yüzleşmek zorunda kaldığım şey tanışma anlarında, karşımdaki insanların yüzlerinde beliren o kulaklarına inanamaz, sorgular

³¹⁶ Seyfi Kenan, **Edward W. Said, İslam Araştırmaları Dergisi** (10), İstanbul, 2003,s.171.

ifadeydi: Edward? Said?”³¹⁷ 1946’dan sonra babasının işleri (kırtasiye dükkanı) iyice büyür ve ilerler. Bununla birlikte Said, ailesinin yaşam şekli değişmeye başladığını görür; örneğin yılda en az iki kez Avrupa, sonraları da Asya ve Amerika seyahatlerine çıkmaya başlarlar. Said Amerika Kahire Lisesi’ndeki yaşam tarzıyla, yerel yaşam tarzı arasındaki zıtlığı gittikçe hissetmeye başlıyordu.

1947’de İsrail Devleti’ne yer açmak için Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında bölünmesi sonucunda Said ve ailesi mülteci konumuna düşmüş ve Kahire’ye akrabalarının yanına göç ederler. Burada bir süre St. George’s isimli bir Amerikan okuluna devam eden Said, daha sonra Victoria College’a geçer. Bu okul, İngilizler tarafından bir sömürge olarak düşünülmüş örgütlü bir sistemle Said’i tanıştıran ilk deneyim olmuştur.³¹⁸ Said bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Victoria Lisesi’nde Arap olmak ve Arapça konuşmak suç sayılan eylemler olduğundan kendi dilimize, kendi tarihimize, kültürümüze, kendi coğrafyamıza yönelik doğru düzgün bir eğitimden geçmiyorduk. İngiliz çocukları için tasarlanan sınavlara sokuluyor, her yeni sınıfla her yeni yılla birlikte, bizi sıkıntıya soktuğu kadar ailelerimizi de üzen, baştan yanlış çizilmiş, daima erişilmesi imkansız bir noktada duran hedeflerin peşinden koşmaya zorlanıyorduk. Bu okulun eski yaşantıyla olan bağlarımızı geri dönüşü olmayan bir biçimde kopardığını, annemle babamın başının altından çıkan Amerikacılık oyununun sona erdiğini, tehlikeli ve bize zarar vermeye muktedir bir sömürge iktidarıyla aşık atmak zorunda bırakılan ikinci sınıf insanlar olduğumuz gerçeğini aslında hepimizin içten içe hissettiğini yüreğimin derinliklerinde gayet iyi biliyordum.”*³¹⁹

Parlak bir öğrenci olmasına rağmen, İngiliz tarzı eğitim anlayışına sahip bu okulda isyankar tabiatından dolayı fazla barınamaz ve 1951’de okuldan atılır. O yıllar Ortadoğu’nun giderek karıştığı yıllardır. 1948-1950 yılları arasında Mısır’daki İngiliz etkinliği büyük ölçüde azaldı. Said ailesinin 1952 Temmuz’unda Hür Subaylar Darbesi’yle, Mısır toplumunca zengin ve yabancı aile olmalarından dolayı yaşamsal çıkarları da tehdit altına girmiş oldu.

³¹⁷ Edward Said, **Yersiz Yurtsuz**, (Çev. Aylin Ülçer), İstanbul:İletişim Yayınları,2005, s. 15-18.

³¹⁸ Ezgi Gönültaş, **Edward W. Said’in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2004, s.4.

³¹⁹ Said (2005)s.267.

Babasının ısrarıyla ABD'ye, Massachusetts'deki özel Mount Hermon yatılı okuluna gider. Burada derslerinde oldukça başarılı olan Said, okulun önde gelen öğrencileri arasına girmeyi başarır. Kahire'deki İngiliz tarzı kompozisyon yazımı karşısında Amerikan yazım tarzını daha zihin açıcı ve hayal gücünü işletici bulan Said özellikle bu konuda kısa zamanda büyük mesafe kat eder. İngilizce ve Arapça dışında farklı lisanlar öğrendiği gibi, piyano çalma konusunda da yeteneğini ortaya koyar. Dünyanın önde gelen müzik okulu Julliard School of Music'te gördüğü eğitim sonrasında piyano çalmada neredeyse profesyonel hale gelir. 30'lu yaşlarına kadar tamamen eğitimiyle meşgul olan Said, Princeton'da aldığı lisans eğitiminden sonra lisansüstü çalışmalarını Harvard'da tamamladı ve Joseph Conrad üzerine yaptığı tez çalışmasıyla doktora unvanı elde etti. 1965'ten vefatına kadar da Columbia Üniversitesi Mukayeseli Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı.

1967'deki Arap – İsrail savaşının Arapların ağır yenilisiyle sonuçlanması, daha sonra Filistin sorununun giderek içinden çıkılmaz bir hal alması ve sonraki yıllarda İsrail'in devlet politikası olarak Filistin halkına yönelik aşağılayıcı tavrı ve uygulamalar, onun iç dünyasında ve düşüncesinde ciddi bir travma meydana getirmiştir. Onun ağır eleştirilerinin hedefi sadece İsrail yönetimi olmamış Yasir Arafat ve grubu da zaman zaman bu eleştirilerden nasiplerini almıştır.

Said'in düşünce hayatına bakıldığında, Filistin sorununu gelişimi ile onun entelektüel gelişimi arasında paralellikler göze çarpmaktadır. Doktora sonrası yaptığı çalışmalarda daha çok bilginin siyasi niteliği, bilgi – güç ilişkisi, bilginin içinden çıktığı sosyo-kültürel ortam gibi konular üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu yönelişi gerek yazılarında, gerekse konuşma ve konferanslarında görmek mümkündür. Fakat o, bu yöneliş ve yoğunlaşma sırasında genellemelere düşmemiş, haklıyla haksızı, suçluyla masumu daima birbirinden ayırt etmeyi bilmiştir. Bazen İsrail'deki insan hakları ihlallerini protesto için Lübnan sınırından İsrail yönetimine taş fırlatmış bazen de İsrail ünlü müzisyen Daniel Barenboim ile ortaklaşa gerçekleştirdiği “Doğu Batı Divanı” projesi kapsamında Ramallah Mülteci Kamplarındaki gençlere müzik eğitimi ve konserler vermiştir.

Son dönemlerde Oslo Barış Sürecine ve Yasir Arafat liderliğindeki Filistin yönetimine karşı ağır eleştirileri söz konusu olmuştu. Amerika'nın Ortadoğu politikasını her fırsatta açık bir dille eleştirmesi, İsrail'in Filistinlere karşı insan hakları konusundaki ihlallerini – ki bunu bir konuşmasında “kurbanın kurbanları” şeklinde dile getirmişti-devamlı olarak kamuoyunda tenkit etmesi sebebiyle, New York'taki İsrail taraftarı çevrelerin düşmanlığını kazanmıştı; fakat bundan da hiçbir zaman çekinmemişti. Nitekim zaman zaman Columbia Üniversitesindeki Yahudi öğrencilerin Columbia Spectator isimli okul gazetesinde Said'i tezyif eden, aşağılayan yazılar yazması kampus içindeki olağan gelişmelerdendi. Bu öğrencilerin benzer tutumu, son derece küçültücü tavır ve sorular biçiminde, Said'in yaptığı konuşmalar sırasında da yaşanmıştı. Fakat o genellikle, bu gençlerin tavırlarını toyluk ve acemiliklerine vererek onların seviyesine inmemiş verdiği cevap ve sergilediği tavırlarla sadece büyük bir düşünür değil, aynı zamanda olgun bir insan olduğunu da ispatlamıştı.

Bu eleştiri ve saldırılar, üniversite kampusu dışında çeşitli dergi ve gazeteler yoluyla da yapılmaktaydı. Hatta bir defasında İsrail'e ve Amerikan hükümetinin dış politikasına getirdiği eleştirilerden dolayı, Amerikan muhafazakar kanadı temsil eden Commentary dergisi, Said hakkında “terör profesörü” nitelendirmesine yer verecek kadar ileri gitmişti. Tüm bunlara rağmen Said, her ne kadar müreffeh bir Amerikan vatandaşı olarak New York'un en iyi semtlerinden birinde oturduysa da, kendisini bir parçası olarak hissettiği bu mazlum insanlar topluluğuna, yani Filistinlileri savunma noktasında sözünü ve eleştirisini hiçbir zaman esirgememiştir. 1977'de önde gelen birkaç Filistinli'nin, Yahudilerin Filistin toprakları üzerindeki tarihi iddialarını kabul etmeye hazırlandıklarını öğrendiğinde onlara şunu söylemiştir: *“Onların iddialarını reddetmiyorum, fakat bu iddia daima Filistinlilerin evlerinden, yurtlarından olmaları anlamına geliyor.” Buna rağmen İsrail'in varlığını da kabul etmiştir.*

Edward Said, mevcut akademik disiplin anlayışının ötesine geçmekten, zaman zaman da dışına çıkmaktan çekinmeyen, edebiyat, felsefe, tarih, siyaset ve müziği birbiriyle mahirane bir şekilde harmanlayan, bazen disiplinler arası, bazen de disiplinler üstü çalışan bir düşünürdü. Devamlı farklı disiplinlerden beslenmesi, daima denenmemişi deneme cesareti göstermesi ve sınır tanımaz merakı sayesinde, dünya

literatürünün en etkili eserleri arasına giren ve düşünce çevrelerinde perspektif inşa edici bir eser kabul edilen Orientalism'i ortaya koymuştur. 1978'de yayımlanan bu eser, kısa zamanda büyük bir yankı uyandırmış, pek çok dile tercüme edilmiştir. Bu eser sayesinde, Batı'da şarkiyatçılık ve sosyal bilimler sahası yeni bir perspektif kazanmıştır. Foucault'nun etkisiyle bilginin sadece nesnel değil, aynı zamanda siyasi nitelik taşıdığını keşfeden Said, bu eseriyle aydınlanma ve sömürgecilik arasında hiç de masumane olmayan bir işbirliğinin var olduğunu ortaya koymuştur; ve bu tez, hem Batı'da Doğu'da pek çok akademik çevrede büyük ilgi görmüş, tartışılmış ve halen de tartışılmaya devam etmektedir.

Türkçe'ye de tercüme edilen bu çalışma Batı'daki şarkiyatçılık çalışmalarının önde gelen temsilcilerinin ciddi tepkisiyle de karşılaşmıştır. Said'in ders verdiği üniversitenin yanından akan Hudson nehrinin diğer yakasındaki Princeton Üniversitesi'nden Bernard Lewis, sert tepki gösterenlerin başında yer almıştır. The Atlantic dergisindeki B. Lewis – E. Said tartışmaları bu manada büyük yankı uyandırmıştır. Ciddi sağlık problemleriyle mücadele ettiği dönemde dahi onunla uğraşmaya devam edenler çıkmış, akademik hayattan dışlanması, hatta Columbia Üniversitesi'nden atılması için çaba sarf edenler olmuştur. Bazı çevrelerde onun çalışmaları Batı karşıtlığı ya da Doğu – İslam savunmacılığı olarak okunmuş ve onun bu şekilde tanınmasına yol açmıştır.

Tüm bu yıpratma politikalarına karşı Said'in çevresi sadece entelektüel ve akademik dünyayla sınırlı olmamıştır. O, Amerika'nın önde gelen entelektüel şahsiyeti olmasının yanında başarılı bir opera eleştirmeni, piyanist, siyasetçi, medya uzmanı, köşe yazarı ve konuşmacı olarak da tebarüz etmiştir.

Edward Said, şüphesiz Hegel gibi bir sistem filozofu değildi; fakat çok yönlü, muğlak ve çetrefil konuları, özellikle de bilginin hangi ortamda siyasi nitelik taşıdığını izhar ve tahlil etmede üstüne yoktu. Hristiyan kökenli olmasına rağmen İslam konusunda oldukça sağlıklı ve saygın bir bakış açısına sahipti. Nitekim Amerikan medyasının İslam'ı terörümle eş değerde gösteren yayınlarından rahatsız olduğunu yazdığı Covering Islam (İslam'ı Haber Yapmak) adlı kitabı, Amerikalı Müslümanların

Batı’da İslam meselesi konuşulduğunda, ilk tavsiye ettikleri kitaplar arasında yer almaktadır.

Said, aynı zamanda elit akademisyenler grubunun da bir üyesiydi; fakat akademisyenliği asla bir meslek olarak görmemiş, daime kendi alanının dışındaki alanlara uzanmayı, oralardan yeni bir şeyler öğrenmeyi alışkanlık haline getirmişti. Israrla bir entelektüelin amatör gibi hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü bir amatör ne mükafat ne de akademik kariyeri gereği bir işe başlar; aksine tamamen merak saikiyle, tecessüsünü tatmin etmek için bilginin peşinden gider. Ona göre entelektüel de hiçbir zaman bu canlılığı ve içtenliği kaybetmemelidir.

Edward Said akademisyenlikle aktivistliği iç içe görmesi sebebiyle hem iyi yazan hem de oldukça etkili konuşan ve öğrencileriyle iyi diyalog kurabilen bir düşünürdü. Bu yönüyle de öğrencilerinin gözünde bir kahraman, bir model olmuştu.

Daima öğrencilerine, her ne pahasına olursa olsun otoriteye karşı gerçeğini dile getirilmesi gerektiğini telkin ederdi. İlmi çalışma yapmanın aktivist olmanın diğer bir yüzü olduğunu, araştırmaların mutlaka haksızlığa uğrayan halklarını dertlerine bir katkıda bulunması gerektiğini vurgulardı. Vaaz ederek değil, söylediklerini yaparak öğrencilerine öğretirdi.

1963’den itibaren Columbia Üniversitesi’nde öğretim üyesi olan Edward Said, 1990’lı yılların başında lösemi hastalığına yakalanır. Devamlı olarak üniversite hastanesindeki doktorların gözetimindeydi ve kemoterapi görüyordu. Fakat buna rağmen inzivaya çekilmemiş daha çok yazmaya, konuşmaya ve eserler vermeye devam etmişti. Ancak 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde Filistin sorununun daha da kötüye gitmesi ve Irak’ın işgali gibi üzücü gelişmelerden sonra bilinçli bir tercih yaparak, bir zamanlar girmekten hiç çekinmediği siyasi tartışmalardan elini çekerek enerjisini, bir başka sevdiği alana, müziğe yoğunlaştırmıştı.

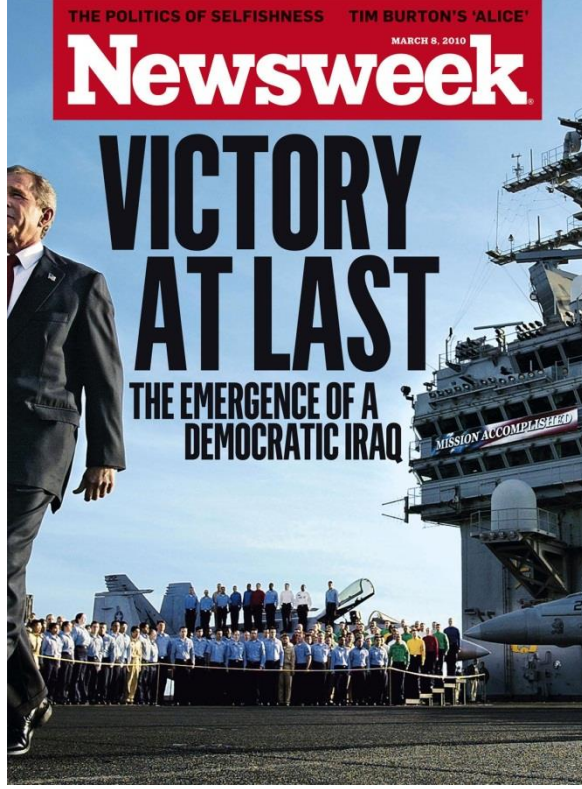
2003’ün 25 Eylül’ünde, doğum yeri olan Kudüs’ten çok uzakta, New York’ta 66 yaşında vefat etti. Vefat ettiği gün, 40 yıl boyunca hizmet ettiği Columbia Üniversitesi’nin rektörü Lee C. Bollinger onu şu cümlelerle uğurladı: “Edward Said oldukça üstün entelektüel şahsiyete sahip birisiydi. Kendisini, bilfiil icra ettiği sanata,

özellikle roman ve şiire vermişti. Yazdıklarıyla ve öğrendikleriyle biz batılıları, dünyada yaşayan öteki insanlar hakkında ürettiğimiz gizli faraziyelerle yüzleşmeye zorlayarak “ben” ağzımızı değiştirmiştir. Onun ölümü, düşünce dünyası ve bir zihin hayatının onarıcı gücüne inananlar için telafi edilemez bir kayıp olmuştur.”³²⁰

³²⁰ Columbia News, http://www.columbia.edu/cu/news/03/09/edwardSaid_2.html 25 Eylül 2003.

EKLER 2

Irak İşgali ve Basına Yansıyanlar

15 CENTS

But some words were too powerful words to contain the sense of shock and horror that people felt. As Washington struggled to regain

The Bolton News

The chicks
have
hatched!
Page 5

Wednesday, May 26, 2010 0100 0100 0100

Yours . . . for just £3.25m
COMPLETE WITH POOL AND GOLF COURSE! **Page 2 & 3**

Heroes' welcome for the pride of Bolton

IT'S SMILES AND KISSES AS SOLDIERS REUNITED WITH FAMILY AND FRIENDS **Page 2 & 3**

LOOKING FOR A BED?
SALE PRICES UP TO 50% OFF.

100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback
100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback
100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback
100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback	100% Cashback

The magical realism of Manet

THE INDEPENDENT

POSTAGE PAID PERMIT NO. 1074 ALBANY, N.Y. PERMIT NO. 1074 ALBANY, N.Y.

Secret memos expose link between oil firms and invasion of Iraq

Adrian Hamilton
When will the patients get to have their say on NHS? **Page 4**

Terrace Blacker
There's no reason the big heavy doesn't stand a chance **Page 4**

Tom Sotelo
The 'risky' of 'best before' dates makes for a more full-on **Page 4**

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

Ahmed Leila, Women and Gender is İslam, New Haven, Yale University, 1992.

Aytaç Yıldız, Oryantalizm Tartışma Metinleri, Doğubatı Yayınları, 2007.

A Gezici, Barack Obama Türkiye Konuşmaları, İstanbul, 2009.

Bal İdris, “Avrasya’da Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Yükselişi: Yeni Büyük Oyunda Etkili Bir Araç Mı?” iç. İdris Bal (der.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

Binder Leonard, Liberal İslam, Yusuf Kaplan (çev.), Kayseri, Rey Yayıncılık, 1996.

Beehner Lionel, “The Role of Kurds in Iraqi Politics,” Council on Foreign Relations Backgrounder, 19 Ocak 2006.

Bulut Yücel, Oryantalizmin Kısa Tarihi, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

Bulut Yücel, İslam Ansiklopedisi, Oryantalizm maddesi, Cilt:33, İSAM, İstanbul.

Çırakman Aslı, Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve

Aytaç Yıldız, Oryantalizm Tartışma Metinleri, Doğubatı Yayınları, 2007.

Daalder İvo and James M. Lindsay The Bush Revolution: The Remaking of America’s Foreign Policy, The Brookings Institution, May 2003.

Divine Robert (1981). Eisenhower and the Cold War. Oxford: Oxford University Press.

FLarousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, “Oryantalizm”, cilt 9, Meydan Yayınevi, İstanbul.

Heilbrunn Jacop, “The Clash of Huntingtons”, The American Prospect, 1998.

Harbi Mohammed, “Arap Ulusal Mitini Sorgularken,” Uluslar ve Milliyetçilik (Jean Leca) İstanbul, Metis, 1998.

Halperin Morton ve Geoffrey Kemp, A Report on U.S. Policy Options Towards Iraq, Haziran 2001.

Hentsch Thierry, Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğuya Politik Bakışı, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

J. Hippler, “ İşgal yoluyla Ulus inşası? Irak vakıası” (Ed. J.Hippler), Ulus İnşası, İstanbul, 2007.

J. M. Roberts, Yirminci Yüzyıl Tarihi, çev. Sinem Gül. Haziran 2003. Dost Kitabevi Yayınları.

Kaplan Lowrance ve William Kristol, The War over Iraq: Saddam’s Tranny and America’s Mission, San Francisco, Encounter Books, 2003.

Kissinger Henry, “Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı?”, (çev. Tayfun Evyapan), Ankara: METU Press, 2002.

Lokman Zachray, Hangi Ortadoğu, Küre Yayınları. İstanbul 2005

Loomba Ania, , Kolonyalizm Postkolonyalizm, (Çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.

Mutman Mahmut, Şarkiyatçılık Kuramsal Bir Not, Oryantalizm II özel sayı, Doğu Batı Dergisi, 5 (20), 2002, İstanbul.

Organski A.F.K “World Politics”, 1968. New York: Knopf.L. Tibavi, Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

Ortaylı İlber, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu, 2010, TİMAŞ yayınları.

Öztürk Ali, İmajoloji, Edim Yayınları, İstanbul, 2008.

Özkan Gencer, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı, iç. Gencer Özkan –Şule Kut (der.), En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul: Buke Yayınları, 2000.

Renehan Edward, Jr. The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy, Chelsea House Publishers, 2007.

Said Edward, Oryantalizm Eleştirileri, (Çev: İslam Özkan ve ark), İlkBahar Yayınları, 2000, İstanbul.

Said Edward, Oryantalizm (Doğubilim) Sömürgeçiliğin Keşif Kolu, (Çev: Nezih Uzel), Pınar Yayınları, İstanbul, 1982.

Said Edward, Kültür ve Emperyalizm, (çev: Necmiye Alpay), Hil Yayınları, İstanbul, 1998.

Said Edward, Yazınsal Eleştiri, (çev: Salih Özer, Hece Yayınları, İstanbul, 2004.

Said Edward, Başlangıçlar Niyet ve Yöntem, (çev: Ferit Burak Aydar), Metis Yayınları, 2009.

Said Edward, Kış Ruhu, Metis Yayınevi, İstanbul, 2000.

Said Edward, Yersiz Yurtsuz, (Çev. Aylin Ülçer), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Sibai Mustafa, Oryantalizm ve Oryantalistler, (çev: Mücateba Uğur), Beyan Yayınları, İstanbul, 1993.

Spanier Jhon, (1992) American Foreign Policy since World War II. Washington: A Division of Congressional Quarterly Inc.

Süphandağı İsmail, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.

Tanner, S., Bush'ların Savaşları, İstanbul, 2005.

Turner Bryan, Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm, (çev: İbrahim Kapaklıkaya), İnka Yayınları, İstanbul, 2002.

Wright Robin, "Kurdish Eyes on Iraq's Future (Barzani)" 24 Kasım 2002

Yıldırım Suat, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2003.

Zakzûk Hanid, Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı, (Çev: Abdülaziz Hatip), Işık Yayınları, İzmir.

B. MAKALELER

Adam Garfinkle, "Redefining US Interests in the Middle East", October 2008. Harvard University – Middle East Papers.

Ahmet Ulvi Türkbağ, Şark'a Dair: Miladının 24. Yılında Şarkiyatçılık, Oryantalizm I özel sayısı, Doğu Batı Dergisi, 5 (20), İstanbul, 2002.

Alexei Filitov, "Victory in the Post War Era. Despite the Cold War or Because of It?", Diplomatic History, Cilt 16, Sayı. 1, 1992.

Akgönenç, O., "Yeni Amerikan Başkanı: Barack Obama ve Dünyanın Beklentileri", Jeopolitik, Sayı 59, İstanbul, 2008.

Ali Kemal Yıldırım, Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış, Oryantalizm II özel sayı, Doğu Batı Dergisi, 5 (20), İstanbul, 2002.

Düşünce Tarihi, Oryantalizm I özel sayısı, Doğu Batı Dergisi, 5 (20), İstanbul

Barham Salih, "Iraqi Regime Change and the Kurdistan Regional Government," PolicyWatch Sayı 656, 17 Eylül 2002.

Bradley Thayer, *The Pax Americana and the Middle East*, U.S Grand Strategic interests in the Region After September 11, Tel Aviv, Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2003.

Chris Kutschera, "The Kurds Secret Scenarios," *Middle East Report*, Sayı 225, Kış 2002

Ed Blanche, "GCC Security: New Alliances in the Making?" *The Middle East*, Mayıs 2001

Erhan, Ç., "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:56, Sayı:4, Ankara, 2001.

Fred Lawson, "The Reagan Administration in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 128, 1984.

Fred Halliday, *Millennial Middle East: Changing Orders, Shifting Borders*," *Middle East Report*, No.213, Winter 1999.

Fouad Ajami, "Iraq and the Arabs' Future," *Foreign Affairs*, Cilt 82, Sayı 1, Ocak-Şubat 2003.

George Ramin, *Turkish Journal of International Relations* Vol. 4, No.1&2 Spring &Summer 2005

George Lenczowski, "Evolution of Soviet Policy Toward the Middle East", *The Journal of Politics*, Vol. 20, No. 1 (Feb., 1958).

J. Pease Norton "A Constructive Peace Policy For America", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. July 1914. 54: 270-276.

Judith S. Yaphe, *Islamic Radicalism in the Arabian Peninsula: Growing Risks*, *Natinal Defense University Strategic Forum*, Sayı 67, Mart 1996

Keith A. Murray, "Some Regional Economic Problems of the Middle East", *International Affairs*, Vol. 23, No. 1 (Jan., 1947).

Kenneth Katzman ve Alfred Prados, The Kurds in Post Saddam Iraq, Congressional Research Service, 7 Kasım 2007.

Koç, S.B., ‘Yeni ABD Başkanı Barack Obama ve Türk Amerikan İlişkileri’, Stratejik Analiz, Sayı 104, Ankara, 2008.

Michael Barnett, “What Happened to the Bigbang?” Middle East Policy, Cilt. 9, Sayı. 4 , Aralık 2002.

Maxine Molyneux and Fred Halliday, “Marxism, The Third World, and the Middle East”, MERIP Reports, No. 120, (Jan., 1984).

Michael Scott Doran, “Palestine, Iraq and American Strategy”, Foreign Affairs, Cilt. 82, No. 1, Ocak-Şubat 2003.

Molyneux, Maxine and Fred Halliday, “Marxism, The Third World, and the Middle East”, MERIP Reports, No. 120, (Jan., 1984), ss. 18 – 21.

Michael W. Isherwood, “U.S. Strategic Options for Iraq: Easier Said than Done,” The Washington Quarterly, Cilt 25, Sayı 2, ss.145–159. Michael Howard, “Kurdish Leader Shuns US Move to Oust Saddam” The Guardian, 19 Haziran Muhittin Demiray ve İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arkapları”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, Ağustos 2008.

Nora Bensahel ve Daniel Byman, “Introduction,” The Future Security Environment in the Middle East, (Nora Bensahel ve Daniel Byman), Rand Corp., 2004.

Nihat Ali Özcan, “Amerika Birlesik Devletleri’nin Irak Çıkmazı”, Cumhuriyet Strateji, 29 Kasım 2004, Yıl 1, Sayı 22.

Philip Marfleet, “The “Clash” Thesis: War and Ethnic Boundaries in Europe”, Arap Studies Quartery, 2003, C.25, S.1-2, s. 71-82.

Roby C. Barrett, The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Kennedy and Eisenhower, I.B. Tauris, 2007.

Richard Herrman, “The Middle East and the New World Order: Rethinking US Political Strategy After the Gulf War”, *America’s Strategy in a Changing World*, (Sean Lynn Jones ve Steven Miller) Cambridge, MIT Press, 1993.

Richard D. Sokolsky, *Beyond Containment: Defending U.S. Interests in the Persian Gulf*, Institute for National Strategic Studies, September 2002.

Sabri Sayarı, “Turkey and the Middle East in the 1990s”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 26, No. 3 (Spring, 1997).

Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilization?”, *Foreign Affairs*, C. 72, No. 3 (Yaz 1993).

Seyfi Kenan, Edward W. Said, *İslam Araştırmaları Dergisi* (10), İstanbul, 2003.

Seymour Hersh, “The Debate Within,” *The New Yorker*, 11 Mart 2002, Rowan Scarborough, “Size of Force on Ground Key in Plan for Iraq War,” *The Washington Times*, 26 Nisan 2002.

Slovoj Zizek, “Multiculturalism, Or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism”, *New Left Review*, 1997.

Sonja Hegasy, “A Moment of Inclusion: Reactions in the Arab World”, *MiddleEast Policy*, Cilt. 9, Sayı 4 , Aralık 2002.

Sümer, G., ”Amerikan dış politikasının kökenleri ve Amerikan dış politik kültürü”, *Uluslar arası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, Ankara, 2008.

Trent Lott, Joseph Lieberman, John McCain, et al., *Congressional Letter on Iraq*, 5 Aralık 2001.

W. Morgan Shuster, *The Elements of a Constructive American Foreign Policy*, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. July 1914. 54: 282-294.

Zbigniew Brzezinski, "The Cold War and Its Aftermath", Foreign Affairs, C. 71, Sayı 4, 1992.

C. İNTERNET MAKALELERİ VE BELGELER

Beril, Dedeoğlu. "ABD'nin Oyununa Gelmeyelim" Zaman Gazetesi
http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-beril-dedeoglu-abdnin-oyununa-gelmeyelim_489554.html

Colin L. Powell, "The US-Middle East Partnership Initiative: Building Hope for the Years Ahead," 12 Aralık 2002,
<http://www.state.gov/secretary/rm/2002/15920.htm>

Craig Aaron, "A Timeline of Failure", In these Times, 28 Ekim 2004,
<http://www.inthesetimes.com/site/main/article/1539/>.Columbia News, 25 Eylül 2003.
http://www.columbia.edu/cu/news/03/09/edwardSaid_2.html

Michael Rubin, "How to Free Iraq" Middle East Quarterly Cilt 10, Sayı 1, Kış 2002, <http://www.meforum.org/article/109>

President Delivers "State of the Union, 28 Ocak 2003,
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html>

"President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>

Talip Küçükcan, ABD'nin İslam Dünyasındaki İmajı Niçin Kötü?", 28 Mayıs 2011. <http://setav.org/tr/abdnin-%C4%B0slam-dunyasindaki-%C4%B0maji-nicin-kotu/yorum/918>

Yıldızoglu, Ergin, "Kızgın Müslümanlar ABD Hizmetinde", Cumhuriyet, 6 Şubat 2006.

Yaphe, Judith S., Islamic Radicalism in the Arabian Peninsula: Growing Risks, Natinal Defense University Strategic Forum, Sayı 67, Mart 1996,
www.911investigations.net/IMG/pdf/doc-1051.pdf

D. BELGELER

Colin L. Powell, U.S. Policy Toward Iraq: Administration Views, Hearing Before The Committee On International Relations House of Representatives 107th Congress, 19 Eylül 2002.

Dexter Perkins, Fundamental Principles of American Foreign Policy, Annals of the American Academy of Political and Social Science, 1941, Vol. 218: 9-19.

Jon D. Klaus, "U.S. Military Overseas Basing: Background and Oversight Issues for Congress" CRS Report for Congress, 17 Kasım 2004.

Joseph Kostiner, "State, Islam and Opposition in Saudi Arabia: The Post Desert-Storm Phase," Middle East Review of International Affairs, Cilt 1, Sayı 2, Temmuz 1997.

E. SÜRELİ YAYINLAR

British Journal of Middle Eastern Studies,

Haaretz

International Affairs

International Journal of Middle East Studies

International Organization

International Security

Journal of Conflict Resolution

Journal of Palestine Studies

Journal of Peace Research

Le Monde Diplomatique

Milliyet

The American Political Science Review

The Guardian

The New York Times

The Washington Post

Time

